

Újvárad

Ára 9,50 lej, 800 Ft

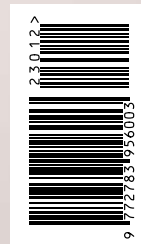
IRODALOM / MŰVÉSZET / TÁRSADALOM / KULTÚRA

Kerékgyártó István
Skorpió

Demény Péter
Magas látás

Boka László
Utolsó jegyzetek –
Reményi József Tamás
halálára

2023
December

Irodalom

- 4 **George Szirtes**
Képeslapok Európából (*vers*)
- 6 **Szlukevényi Katalin**
Átokföldje; Duna; Giacometti;
Honismeret; Országimázs (*vers*)
- 6 **Kerékgyártó István**
Skorpió (*próza*)
- 12 **Ozsváth Zsuzsa**
Egy ló ügetése (*vers*)
- 13 **Andó Réka**
kiskoromban tündérekről
álmodtam (*vers*)
- 14 **Baranyai László**
Családi tanács; Ede (*próza*)
- 19 **Ecsedi Borbála**
ugróiskola; keresztvíz (*vers*)
- 21 **Tamás Etelka**
dagály; ha akarod; helyet (*vers*)
- 22 **Kőhegyi András**
Aranycsinálók (*próza*)

Esszé

- 24 **Demény Péter**
Magas látás

Galéria

- 26 **Bordás Beáta**
A megvalósíthatatlan tökély
rajzolatai – gondolatok Gerendi
Anikó nagyváradi kiállításához

Tandem

- 36 **Magyari Sára, Pálfi József**
Vallás és tudomány

Társadalom

- 39 **Mayer Ágota**
A kor hangja: Emil Cioran
és a szélsőjobboldali eszmeiség
a múlt század 30-as éveiben (2.)
- 43 **Mayer Ágota**
Holokauszt egy napra

Ketten egy páston

- 46 **Boka László**
Utolsó jegyzetek – Reményi
József Tamás halálára

Kritika

- 49 **Simon Judit**
Édes Anna – debreceni
vendégjáték Kolozsváron
(*színház*)
- 50 **Mikola-Nyíri Emese**
Tanulságok post mortem
(*színház*)
- 51 **Molnár Flóra**
Fesztiválnapló a Kollokviumról
(*színház*)
- 57 **Beretvás Gábor**
Huszár vircsaft – Kritika
a Hadik című filmről (*film*)

Előhívás

- 61 **Kőrössi P. József**
Nekrologizálok. Három

Falra hányt ízlésficam

Komoly visszhangja volt a sajtóban, s nem csak a helyiben a nemzeti ünnep és a mikulásvárás között annak, hogy a Pece-parti Párizsban két üres és szürke felületen, egy Körös utcai tűzfalon és a messzi Bunyitay-ligetben (Munkás-, Brătianu-) pompás műalkotások teszik színesebbé a várost. Az online közösségi terekben kommentelők többsége is ünnepelte a két tarka alkotást. A városközponti tűzfalon, mely egy bontás utáni parkolóra néz, Alfons Mucha utánérzet eleveníti meg a négy évszakot, egyúttal állítólag négy ismert váradi középületet is, míg a másik alkotáson egy gyerek által fújta szappanbuborékok tereit töltötték meg vállalkozó kedvű festők saját műveikkel az ötlethez illeszkedő eklektikus-sággal. A városháza által jóváhagyott és finanszírozott projektek célja, a szürkesség eltüntetése örvendetes, ám a végeredmény mindkét esetben a giccsre hajaz, kicsit olyan lett mindkettő, mint valami túldíszített karácsonyfa.

Ez persze nem jelenti azt – lásd csak a sajtó-visszhangokat – hogy e színes falak ne nyernék el azok többségének a tetszését is, akik eredetiben nem is látták a hivatalos graffitiket. Mindkét falkép kizárólag illusztrál, nem közvetít semmiféle üzenetet, nem fogalmaz meg semmiféle gondolatot, nyoma sincs rajtuk a huszonegyedik századnak. Csak kanyarognak a vonalak, pompáznak a lila hátterek, vigadozik az álszecesszió.

Amúgy lett volna idea. Pár évvel ezelőtt a Partiumi Keresztény Egyetem képzőművészet-grafika szakosai összeraktak egy koncepciót a témában, ám nekik nem sikerült átlépniük a városháza érdeklődésének az ingerküszöbét. Mindez történik egy olyan városban, ahol kiváló kortárs művészek, románok és magyarok egyaránt élnek és alkotnak, s akiket egyaránt nem kérdezett meg arról senki, mi kerüljön a szürke falra.

A SZERK.

A CÍMLAPON és a HÁTSÓ BORÍTÓN: részletek Gerendi Anikó munkáiból

Újvárad 2023/12

IRODALOM MŰVÉSZET TÁRSADALOM KULTÚRA

III. évfolyam, 12. szám. Megjelenik havonta.

Benkő J. Zoltán, Both Abigél, Gittai István, Fám Erika, Kinde Annamária, Péter I. Zoltán, Szilágyi Aladár emlékére

FŐSZERKESZTŐ: Szűcs László
VEZETŐ SZERKESZTŐ: Kemenes Henriette
SZERKESZTŐK: Fazakas Márta (kultúra), Ozsváth Zsuzsa (web), Simon Judit (esszé, kritika), Traian Ștef (dialog/párbeszéd), Szabó Anna-Mária (művészet)
FŐMUNKATÁRSÁK: Biró Árpád Levente, Boka László, Kőrössi P. József, Magyarai Sára, Tasnádi-Sáhy Péter, Ujvárossy László
MŰSZAKI SZERKESZTŐ: Darabont Éva
KORREKTÚRA: Fodor Judit

Szerkesztőség:
Nagyvárad, 410147, str. Nicolae Titulescu u. 1.
Telefon: +40/725-944-956
E-mail: ujvarad@gmail.com
Honlap: ujvarad.ro

Kiadó:
Holnap Kulturális Egyesület (aholnap.ro)
ÜGYVEZETŐ: Laza Erika (+40/0771-652-005)
FELELŐS KIADÓ: Simon Judit elnök
E-mail: ujvaradkiado@gmail.com

Készült a csíkszeredai Alutus nyomdában.
FELELŐS VEZETŐ: Hajdú Áron

ISSN 2783 – 9567

Előfizetési díjak: 3 hónapra 25 lej (2000 Ft postaköltséggel), 6 hónapra 50 lej (4000 Ft), 12 hónapra 90 lej (7000 Ft).
Online-előfizetés: 3 hónapra 15 lej (1000 Ft), 6 hónapra 25 lej (2000 Ft), 12 hónapra 50 lej (4000 Ft).
A folyóirat előfizethető banki átutalással (RO39BTRLRONCRT0291922201 lejes, RO02BTRLHUF CRT0291922201 forintos); Revolut-kártyával (Kemenes Henriette: 0040/742-098-764); postai pénzes utalvánnyal (mandat postal, Romániában) az előfizető neve, címe, valamint az Abonament Revista Újvárad megjegyzés feltüntetésével. Asociația Culturală Holnap, Oradea, str. S. Bărnuțiu nr. 14. CUI 34356348; továbbá személyesen a szerkesztőségben (Nagyvárad, Titulescu u. 1.).

Támogatók:

George Szirtes

Képeslapok Európából

Átkelés

(A Crossing)

Altatót kapott
a gyerek, hogy csönd legyen.
Közel a határ,

egy óra gyalog
sötétben. A zárt világ
kinyílt: meztelen,

sebezhető. A
térkép csupa él. Innen
könnyű leesni,

mint egy vonatról.

Képeslap

(A Postcard)

Az ősz pereme
kilóg a felhők mögül:
puha alátét,

fenyegető árny,
mint a tél, ha lesben áll,
vad tekintetű,

foga között kés.
Viszlát, nyár! – firkantja rá
egy képeslapra,

és megy feladni.

Tűzszünet

(Ceasefire)

Mikor véget ért
a végső háború egy
mondat közepén,

Irodalom

GEORGE SZIRTES (1948)
Budapesten született an-
gol költő és műfordító.
Képzőművészetből diplo-
mázott, majd a University
of East Anglia oktatója-
ként tanított kreatív írást.
Legutóbbi kötete magya-
rul: *Előhívás – Anyám regé-
nye* (Corvina, 2019).

sorra felálltak
az elesett katonák,
hogy befejezzék

mondataikat,
s Európa folytatta
félbe sem hagyott

társalkodását.

Koronázás (*Coronation*)

Hát ez is megvolt.
A szimbolikus tárgyak,
a flancos ruhák

visszakerülnek
a bűvész ládájába,
az istenség is

vissza a mennybe:
a nap, jégeső, vihar
régi, jól bevált

fegyvertárába.

Peremvidék (*Fringelands*)

A peremvidék
lakója huzatban él.
Feltekert térkép,

kiterül megint.
Lábát megveti, többé
már nem szabadul.

Leomlott házak,
drága fejvesztett szobrok
énekelnétek

értünk is egy dalt?

(SZLUKOVÉNYI KATALIN fordításai)

Szlukovényi Katalin

Átokföldje

Aszály idején
kihallani a szélből
a költészetet.

Vízből kimosni
a valóság aranyát.
Kiolvasztani

a megkövesült
életből az értelmet.
Új Nemzetközi

Valutaalap.

Duna

A közös forrás
és a torkolat között
áramló vízben

végig városok
tükröződnek: Ulm és Bécs,
Pozsony, Budapest,

Újvidék, Belgrád,
Galac. Egy halnak kell-e
útlevel? Mit mond,

mi az út célja?

Giacometti

A girhes kutya,
csontjain átfúj a szél,
feje lecsügged;

háborús romok
közt bóklászó kisgyerek;
a hajléktalan,

véznán kukázik;
falka híján vonszoljuk
a falak tövén

magányainkat.

 Irodalom

SZLUKOVÉNYI KATALIN
(1977) Győrben született,
Budapesten él. Az ELTE
BTK Anglisztika Tanszé-
kének adjunktusa, költő,
műfordító, szerkesztő.
Legutóbbi verseskötete:
Álomkőnyha (Jelenkor,
2020).

Honismeret

Petőfi Sándor
és Kristjan Jaak Peterson
egyaránt gyalog

vándorolt, mert a
versírás már akkor is
csóró szakma volt.

Milyen egy ország?
Látható-e egyszerre
alulnézetből

s madártávlatból?

Országimázs

A rendszerváltás
utáni első világ-
kiállításon

ötvenszer annyit
költött Magyarország a
pavilonjára,

mint '88-ban.
A gazdagon stukkózott
homlokzat mögött

összeomló ház.

George Szirtes és Szlukovényi Katalin 2022 nyarán kezdték írni a *Postcards from Europe / Képeslapok Európából* című, kétnyelvű versfüzért. A magyar anyanyelvüként született, brit Szirtes angolul ír, az anglisztikára szakosodott Szlukovényi magyarul, a készülő darabokat szimultán fordítják egymás nyelvére. A közös téma Európa, amelynek két pereméről szólal meg a két hang, tudatában a kettejük kora, neme, élettörténete, nézőpontja közt feszülő távolságnak éppúgy, mint a számos hasonló mozzanatnak. Szintén közös a versforma, a tíz soros tenku – három haiku plusz egy ötszótagos sor –, amelyet Szirtes alakított ki, és Szlukovényi nevezett el. Szirtes legutóbbi kötetét (*Inventing Joy*, 2022) végig ebben a formában írta, néhány tenkuját Krystyna Lenkowska fordításában lengyelül is megjelent, a formát több brit költő is használni kezdte. E mostani projekt annak bizakodó hitében készül, hogy van értelme a párbeszédnek Európában.

Kerékgyártó István

Skorpió

tragikomédia (részlet)

A Skorpió című tragikomédia láttelel jelenünkről és közelmúltunkról. A 2000 és 2025 között játszódó családtörténet, egy nagyvállalkozó és fiai sorsán keresztül mutatja be a rendszerváltás máig ható ellentmondásosságát, amelynek sötét oldala a legújabb kori Magyarországra is árnyékot vet. Az izgalmas, rejtvényhez hasonló kortárs Learparafrázist Máté Gábor rendezte. A főbb szerepeket Mészáros Máté, Ullmann Mónika, Csonka András, Járó Zsuzsa, Schruff Milán és Pataki Ferenc játsszák. A darabot 2023 decemberében mutatják be Budapesten a Belvárosi Színházban.

A részletben megjelenő figurák: Király Ferenc, nagyvállalkozó – Kézdi Péter, Király személyi titkára – Zoli, Király nagyobbik fia – András, Király kisebbik fia – Zizi, Zoli felesége és – Alma, András felesége.

Irodalom

KERÉKGYÁRTÓ ISTVÁN (Kaposvár, 1953. augusztus 27.) író, jogász. Számos regény és színpadi darab szerzője. Legutóbbi kötete: *Fecske Milán élete, jó sora és viszontagságai* (regény 2023).

4. jelenet

2010. november 10. Tizenöt évvel Király halála előtt, a 70. születésnapján.
Kézdi 45 éves, András 45, Zoli 49

Király irodája, íróasztal, székek fotelek, kint-ről hallatszik a zene, a születésnap készülődés. Az irodában ülnek András, Zoli, Zizi, Alma és Kézdi. András föl pattan egy székről, az ajtóhoz megy, és kikiabál.

ANDRÁS: Nem lehetne halkabban!? *(A zene elhallgat. Becsukja az ajtót, de nem a helyére megy vissza, hanem leül az apja íróasztala mögötti székébe. Elégedetten fészkelődik a székben)* Hm, mintha csak a fenekem alá készült volna. Kényelmes. És szerintem jobban áll nekem ez a szoba is, mint apának.

ZOLI: *(odamegy)* Na, hadd üljek le én is! Hát én vagyok az idősebb!

ANDRÁS: De azt hiszem, nekem jobban illik a fenekem alá.

Nevetnek és gyerekesen huzakodnak, hogy ki üljön le.

ZIZI: Hülyék vagytok?

ANDRÁS: *(Elváltoztatott, idétlen hangon)* Nem, mert a hülyék így beszélnek. Ugye, Zoli?

ZOLI: *(Másféleképpen hülye hangon)* Igen, öcsi. A hülyék így beszélnek. Mi meg nem vagyunk hülyék. Nagyon is okosak vagyunk.

ANDRÁS: *(Ugyanabban a stílusban folytatja)* Ugye lányok, csak én vagyok okos, mert Zoli hülye?

Hirtelen belép Király. András annyira meglepődik, hogy szinte megmerevedik, ki se száll a székből.

ANDRÁS: Apa, azt mondták, csak ötre jössz vissza.

KIRÁLY: Miért? Baj, hogy bejövök a saját irodámba?

ALMA, ZIZI: *(együtt mondják)* Dehogyan, apuka. Örülünk, hogy jöttél.

KIRÁLY: Mi az, hogy apuka? Nektek nem vagyok az apátok. Hányszor mondjam még?

ALMA: Akkor, Feri bácsi.

KIRÁLY: A lófaszt bácsi! Feri!

ALMA: De hát csak a tisztelet jeléül...

KIRÁLY: Dehogyan tiszteltek ti engem, a pénzemet tisztelitek.

ANDRÁS: De, apa, mégis... hát hogy beszélsz a menyéiddel?

KIRÁLY: Na, megszólalt a trónörökös. Hess picsába a székből! Mi van, próbálgatjátok a székem, a szobám? Ott a vécém, András, próbáld ki azt is, hogy beletalálsz-e a csészébe. *(András kiugrik a székből, az apja közel hajol hozzá)* Vagy kivegyem a fogsorom, fölpróbálsz? *(Egyre idegesebb)* Vagy valamelyik barátnőmet is fölpróbálnátok az apró pöcsötökre, fiúk? Bocs, hölgyeim. *(hirtelen lenyugszik)*. Jó, csak vicceltem. Nincs is kivehető fogsorom. *(A többiek, kivéve Kézdi, kényszeredetten nevetnek)*

ZOLI: Apa, azért időzítettük mára a részvénytársaság közgyűlését, hogy felköszöntsünk a 70. születésnapodon. Meghívtuk a legfontosabb

partnereinket is. Jó lenne, ha mondanál te is valamit. Akár a jövőről is.

KIRÁLY: A cég jövőjéről, édes sarjaim, vagy az anyémról?

ZOLI: Hát... végül is az ugyanaz. Vagy nem? *(a többiek zavartan nevetgélnek, helyeselnek, persze, persze, az ugyanaz...stb. Egyedül Kézdi nem vesz részt ebben, ő szentelen arccal figyel az eseményeket.)*

KIRÁLY: De ti mégis azon törítetek a hun-cut buk-si-to-kat *(szótagonként kocogtatja a fiúk fejét)*, most, hogy hetven lettem, meddig akarom még vezetni a céget. Ugye?

ZOLI: Dehogysis, apa, addig vezetted, ameddig jól esik.

KIRÁLY: Hát ez remek! Mert, tudjátok, jólesik.

Csend. Végül Alma megszólal.

ALMA: Tudod, én, aki az egészségügyben is dolgozom, látok azért ezt-azt.

KIRÁLY: Nem is tudtam, hogy te dolgozol, Alma. Mióta abbahagyta a tanítónéniskedést, úgy hallottam, csak a pénzt költöd, amit András fiam visz haza tőlem.

ALMA: Olyan önkéntesféle vagyok. Bejárunk néha a nőegyleti lányokkal az Irgalmasokhoz, és meglátogatjuk az elesetteket.

KIRÁLY: Aztán mit látsz te ott, csillagom?

ALMA: Háááát... olyan hirtelen rosszuléteket, olyan...

KIRÁLY: Hirtelen halálokat?

ALMA: Nem, nem erre gondoltam.

KIRÁLY: Miért, nem látsz ott halálokat? Egyik héten még él az a szegény bácsi, a következő héten meg már nem. Volt bácsi, nincs bácsi. Nem látsz ilyeneket?

ALMA: De, persze, látok, de veled kapcsolatban nem erre gondoltam.

KIRÁLY: András, mi a fenéről beszél a feleséged? Te érted ezt?

ANDRÁS: *(észrevétlenül jelezni próbál a feleségének)* Nem, apa, nem értem.

KIRÁLY: Akkor kérdezd meg tőle, hát a te feleséged!

ANDRÁS: *(kényszeredetten)* Alma, mire gondolsz?

ALMA: Semmire.

ANDRÁS: Apa, Alma semmire sem gondol.

KIRÁLY: Akkor rendben. Beállt a szokásos állapot. Nem gondol semmire. *(megpaskolja a lány arcát)* Látod, így szeretlek. Mikor ilyen üres kis szemekkel nézel. *(A fiúk felé fordul)* De ti, tudom, arra gondoltok, hogy ez a vén fasz eltűnhetne már a francba. Feldobhatná a talpát, vagy csak úgy csöndben leléphetne a bal fenéken, és átadhatná nekünk az irányítást. Ugye?

ANDRÁS: *(lép egyet Király felé)* Apa, ha nem is ilyen keményen, de igen. Felmerült bennünk, mi van, ha hirtelen kiesel a cég irányításából. Akkor hogyan tovább? Kellene egy első helyettes, aki belép ilyenkor. Persze csak ameddig föl nem épülsz.

KIRÁLY: Persze ha szerencsétek van, akkor föl sem épülök. Ha meg mégis, akkor belátom, hogy sok ez már nekem. Nem bírom, hát átadok nektek mindent. Céget, hatalmat, döntéseket, és úgy élek, ahogy szegény szüleim, amikor a hetvenes években nyugdíjba mentek hatvanévesen. Úgy leépültek, hogy fölkelés után csak keresgették a szemüvegüket meg a papucsukat, mire megtalálták, már jött is az ebéd, utána kicsi pihenés, vacsora, tévé. Esetleg némi likőr, borocska. Néhány év múlva már nem tudták, hogy kedd vagy péntek van-e, csak ültek, vegetáltak és meghaltak. Ilyen életet szántok nekem is?

ZOLI: Dehogysis apa, félreértetted Andrást. Inkább arra gondolunk, hogy más szelek fújdognak mostanában.

KIRÁLY: Na, vitorlamester, mesélj nekem erről! Úgy látszik, én nem látom a szeleket a hajófenékből, már nincs erőm fölkapaszkodni a fedélzetre. Főleg az árbocra, a te magaslataidra, ahol a szelek fújnak. Az én szeleim már csak itt, alul fújnak, ugye? *(a fenékre mutat)* A vén trottyosok már csak ilyenek. Így gondold, Zoli?

ANDRÁS: Nem, apa, nem így gondolja Zoli, és én sem. Ugyanakkor, mint közgazdász, látom, megváltoztak a viszonyok. Hallom az évfolyamtársaimtól is, akik negyvenöt évesen vezető posztokba kerültek, hogy mennyire más lett ez a világ. A te idődben még vadkapitalizmus volt, ember embernek farkasa, harc ezerrel.

KIRÁLY: Kapitalizmus volt, ahol a verseny mért meg bennünket. Ki a kitartóbb, kinek vannak jobb ötletei, ki tud olcsóbb és rövidebb határidejű ajánlatot tenni.

ZOLI: Hát ez az, apa. De átalakultak a dolgok.

KIRÁLY: Vége a kapitalizmusnak, visszajött a szocializmus? Hát miért nem mondtátok mikor újra eldördült az Auróra ágyúja. Én észre se vettem. Nyilván mert vén hülye vagyok.

ANDRÁS: Nem, csak fölértékelődtek a kapcsolatok! Most is, hogy megnyertük azt a minisztériumi tendert, ennek volt szerepe.

KIRÁLY: Minek volt szerepe? Kétszáz gépet szerezünk fel teljes szoftvertámogatással, rövid határidőre, és jó áron. Olcsóbban és gyorsabban, mint a konkurenciánk.

ANDRÁS: Nem ezért nyertünk, apa.

KIRÁLY: Hát akkor miért, nagyokos?

ZOLI: Mert le volt zsírozva. Két másik céggel, mert most ők voltak a vatták. Legközelebb meg mi leszünk.

KIRÁLY: Vatták? Hülye vagy? Hát miről beszélsz?

ANDRÁS: Akik csak azért indulnak magas árral, hogy több pályázó legyen, de ne ők nyerjenek.

KIRÁLY: Hülyék vagytok? Pályázunk, hogy ne mi nyerjünk? Reggel meg láttam, hogy valami nőném cég alvállalkozói leszünk. Mi, akik ötször nagyobbak vagyunk, és tízszer többet tudunk. Mi ez az egész?

ZOLI: Az, amit láttál, apa. Ők nyerték azt a pályázatot.

KIRÁLY: Egy kétmilliárdos pályázatot egy ismeretlen cég?

ZOLI: Igen.

KIRÁLY: Ennek nincs értelme!

ANDRÁS: De van, apa. Ez most így működik.

KIRÁLY: Hülyék vagytok!? *(üvölt)* Nehogy már ti mondjátok meg nekem, hogyan működik az üzlet. Nekem, aki felépítettem ezt a vállalatot. A semmiből! *(a fiúk elé áll fenyegetően)* Megértettétek?

ZOLI: *(beijedve)* I-i-igen, apa.

KIRÁLY: Mindjárt bepöcsentek, úgy rám hoztátok az ideget. *(kirohan a színről)*

ZIZI: Teljesen megbolondult az apátok. Fogalma sincs semmiről, és itt parancsolgat nektek. Beszari banda.

ALMA: Egy szörnyeteg. Igazi zsarnok.

ZIZI: Percenként megaláz benneteket, ti meg csak dadogtok. Puhapöcsüek!

ALMA: Hagyjad már őket, amikor minket libáz, mi is kussolunk.

ZOLI: Lehetne szarabb is. Igaz, nem tudom, hogyan.

ANDRÁS: Ha nem hetven, hanem kilencvenöt százalék lenne a cégből az övé.

ZOLI: Hát, az valóban szarabb lenne.

ZIZI: Ez nem adja föl soha. Kibaszott vénember, ez addig ül a nyakatokon, míg meg nem döglik.

ANDRÁS: Teljesen szétveri a céget, megy a hülye elképzelései után. Amikor földobja a talpát, majd csak egy roncsot hagy ránk.

Hirtelen beront Király. Csönd lesz.

KIRÁLY: Hallottam ám, mit beszéltek, egy ideje hallgatóztam.

Döbönt csönd.

KIRÁLY: Nyugi! Ne szarjatok be. Az nem az én stílusom. Na jó, húzzatok el! Mind! Mind! Hess! Hess! Libák, puhapöcsüek kifelé! *(terel-*

geti őket kifelé) Készítsétek elő az ünneplésemet! Péter, Te maradj!

(Mikor ketten maradnak)

KÉZDI: Főnök?

KIRÁLY: Péter, te tudtál erről, hogy ezek mostanában mindenféle vattáknak, vagy minek használják a céget? Hogy gyenge pályázatokkal is nyerünk? Meg nőnémek alvállalkozói leszünk? Annyira lefoglalt az a fejlesztés, hogy nem is figyeltem, mit garázdálkodnak ezek a féleszüek.

KÉZDI: Tudtam.

KIRÁLY: És miért nem mondtad?

KÉZDI: Egyrészt mert nem kérdezted, másrészt, mert nem tetszett volna neked.

KIRÁLY: Akkor miért csináltátok?

KÉZDI: A fiaid csinálták, nem én. Bekerültek a haverjeik révén a felsőbb körökbe, ahol most a lapokat osztják.

KIRÁLY: És mindenki így pályázik?

KÉZDI: Meghívásos pályázatokat írnak ki. Csak azok indulhatnak, akiket meghívnak. A kiválasztottak...

KIRÁLY: És minket meghívnak?

KÉZDI: Egyre gyakrabban.

KIRÁLY: És erről én miért nem tudtam?

KÉZDI: Mert ezt a fiúk intézik.

KIRÁLY: Na, majd most másként lesz. Visszaveszem tőlük a pályázatok felügyeletét. De te miért nem szóltál? Arra tartalak, hogy mindent elmondj nekem. *(már üvölt)* Mesélj, kinek az embere vagy? Most már nekik dolgozol? Ezért fizetlek? Tíz éve vagy mellettem, és most átálltál?

KÉZDI: Dehogyan, Főnök, tudod, hogy neked dolgozom. De ez volt a cég érdeke, és ezért a te érdeked is. Ha nem így szerzik a megbízást, akkor nincs munka.

KIRÁLY: És ezt én nem értettem volna meg?

KÉZDI: Nem. Egyrészt, mert te mindig versenyztél, harcoltál, élvezted, ha jobb vagy és győzöl, másrészt, mert nem fogadtad volna el, hogy a fiaid nyerik a pályázatokat. Hogy téged már nem visznek oda, ahol eldőlnek a dolgok.

KIRÁLY: És miért nem visznek oda?

KÉZDI: Mert te már nem érted az ő nyelvüket, a szabályaikat. Te nem vagy beavatott. Te ezt tényleg nem érzed?

Király meglepődik a kérdésen, egy darabig nem válaszol.

KIRÁLY: Erről még senkinek sem beszéltem. Neked sem fogok... néha érzem... azon tűnődöm, hogy nem maradtam-e le. Nem vagyok-e

már egy őskövület, egy naftalinszagú boomer, aki csak akadályozza a cég fejlődését.

KÉZDI: És?

KIRÁLY: Gondolod, ha magamnak se merem bevallani, neked majd be fogom? Amúgy meg arra jutok mindig, hogy senki nem ismeri nálam jobban ezt a vállalatot. Senkinek sincs nagyobb tapasztalata a cégvezetésben, mint nekem... tehát, amíg nem érzem, hogy hülyülök, addig csinálom.

KÉZDI: Te tudod. *(látszik, nem őszinte)*

KIRÁLY: Hát te se értesz meg, Peti? Itt vagyok hetvenévesen, de ötvennek érzem magam. Tele vagyok tervekkel, ötletekkel, ezek meg úgy néznek rám, mint egy... mint egy... egy üres sörösdobozra, amit csak össze kell nyomni, és bebaszni a kukába. *(megfogja Kézdi vállát)* De, ugye, te értesz engem, Peti? Hát nálad senki nem ismer jobban. Ebben a tíz évben folyton együtt...

KÉZDI: Jó, jó. Persze, értelek. *(leveszi Kézdi kezét a válláról)*

KIRÁLY: Ezt csak úgy mondod! Hogy megnyugtassál!

KÉZDI: *(ingerülten)* Főnök, hagyjál már ezekkel!

KIRÁLY: Miért, szerinted hülyülök?

Kézdi nem válaszol.

KIRÁLY: *(üvölt)* Szóval hülyülök!

KÉZDI: *(Megadón)* Nem hülyülsz.

KIRÁLY: Csak egy vén szar vagyok.

KÉZDI: Az ő szemükben az.

KIRÁLY: És tiédben?

KÉZDI: Az mindegy is. Én sok éve a te embered vagyok, akit végtelenül kihasználasz, akinek ráment az élete erre a munkára, a te zsarnokságodra. Otthagytam a menyasszonyom, elhagytam a barátaim, mégis szolgállok téged. Elégedj meg ezzel! Ne akarj már a gondolataimba, az érzéseimbe is belelátni!

KIRÁLY: Most panaszkodsz? Jó kocsid van, luxusapartmanod, nyaralód.

KÉZDI: Igen, ezek vannak. Csak időm, magánéletem, családom nincs.

KIRÁLY: Na húzzál innen a fenébe, te hálátlan. Menj te is, készítsétek elő a ceremóniát, ahol sorban kinyaljátok a seggem! Holnaptól új idők jönnek. Én intézem a pályázatokat is!

Sötét.

A színpad átrendezése alatt a születésnap tömeg zaja, a háttérben valami bulizene szól.

Kerékgyártó István darabját 2023 decemberétől játssza Budapesten a Belvárosi Színház.

Ozsváth Zsuzsa

Egy ló ügetése

Ez most szerelmesvers.

A vers beszélője gyengéd érzelmeket próbál kifejezni a sorok közt. Ez nem olyan szerelmesvers, ami nem is a szerelemről szól, nem egy elfajzott ál-érzelem esztétizált belemagyarázása; ez a vers nem árulja el a költőt (versbeszélőt) érzelmeiben, holott a vers megírásakor a költő (versbeszélő) ártatlan, szánandó tudatlanságban szenved a leírtak mögött meghúzódó valódi jelentés ügyében, értsd: önbeteljesítő jövődölést fogalmaz meg az adott szerelem csorbulásának módjáról. Jaj, szegény költő!

Ez a szerelmesvers nem a szerelem nehézségeiről szól, és arról sem tesz tanúbizonyságot, hogy milyen áldozatokkal jár e vitatott érzelem.

Ez a szerelmesvers zavarba ejti a versbeszélőt (költőt), mert az ihletet adó szerelem-konstelláció nem reagál az addig felduzzasztott reflexekre.

A költő (versbeszélő) magasba emeli a jól megmunkált pajzsot, a kikalapált kardot,

felveszi a pozíciót és nem történik semmi, a pajzs súlyos lesz, a kard húzza karját;

az egész kép inkább nevetséges, mintsem fenyegető.

Indokoltság hiányában leereszti a harci díszet.

Mert ez a szerelmesvers nem vitatkozik a szerelemről,

ez a vers nem nyomaszt ideálokkal,

melyektől a szerelmesek roppant kínosan éreznék magukat,

minthogy az örökös megfelelni vágyás

az első napsugarakkal bassza szájba a lehetséges érzelem virágzását.

Ez a szerelmesvers kézenfog és hazakísér, de nem ront ajtóstól a házba, napról-napra húzódik közelebb;

ez a szerelmesvers virágot és csokit hoz,

pedig már a filmek is gyanakvóan pillognak a virágcsoki őskövületét elnézve;

nincs türelmük egy ló ügetésének kifeszített mozzanataiban elmerülni.

Ez a szerelmesvers egyszerre a test és a lélek dolga.

Ez a szerelmesvers nem gyötrelmes és nem plátói.

Sőt, egyértelműen kínálja magát, nem kérkedik, nem gögösködik,

nem kérdőjelez meg, nem bizonytalanít el, nem ordibál éjjel kettőkör,

nem vág a falhoz, nem tűnik el egész éjszakára nyomtalanul,

nem bassza a kádba a levest, nem búzlik a piától reggel nyolckor,

nem okoz gyomorfájást, állandó készültségben levést,

hogy mikor kell előkapni a pajzsot, megragadni a kardot,

és nem nyom rád minden felelősséget.

Ez a szerelmesvers nem bánt, nem kerget a sötét kút legmélyére,

ebben a versben senki nem mondja, hogy szeret,

holott mindent elkövet, ami ennek az ellentettje.

Ez a szerelmesvers nem zaklat.

Ez a szerelmesvers nem a szerelem megúszásáról szól,

Mert ez a szerelmesvers nem akarja megúszni a szerelmet.

 Irodalom

OZSVÁTH ZSUZSA (1992)
költő, képzőművész. Nagy-
váradon született. Első
kötete: *Előző részek* (2020,
FISZ)

A vers beszélője (költő) szelíd, akár a hártvásodó tócsa.
A vers beszélője (költő) betekintést enged a szerelmesversbe vetett
bizalom visszaszerzésének folyamatába.
Ez most szerelmes vers.
Szeret.

Andó Réka

kiskoromban tündérekőről álmodtam

meg egy olyan jövőről
tudod olyan nagybetűsről
amiben minden nap csirkepaprikás lesz ebédre
hogy ekkorra már harmadéves orvostanhallgató leszek
mama és tataék sírnak a ballagáson
senki sem fog bagózni a családból
szerelmes leveleket írok
lesz egy házunk a tónál

azt az álmod elfelejtettem
amiben egy részeg öregember
biciklijét támasztva kerget az úton
és idegenül suttog valamit
beszaladok az udvarra
az egész család ugyanazt kiáltja
aztán képszakadás
az internetet alig értem el
másnap rákerestem mit jelenthet a szó
több nyelvről is lefordítottam
de csak az maradt meg hogy halál és én

Irodalom 13

ANDÓ RÉKA a Partiumi Keresztény Egyetemen végzett Nagyváradon magyar-angol nyelv és irodalom szakon. A család a mindene, tizenegy macskája és a két kutyája, a mintás zoknik és trapéz-nacik.

Baranyai László

Családi tanács

Cs. L. emlékére

Ma délután először Ákos kisebbik lányáért mentem volna el az óvodába, aztán átsétáltam volna vele nővérenek az iskolájához. Az volt a terv, hogy hozzánk hozom el őket, mert Ákos csak este jön meg Szegedről, a felesége pedig egész nap a műtermében dolgozik. Már régóta be akart fejezni egy munkát, egy tájképfotókból összeállított montázst, csak soha nem volt rá ideje. A nagyobbik lánynak szokás szerint segítettem volna megírni a leckéjét. Másik gyerekünknek, Briginek az óvodás fiát a nejemnek kellett volna karatéra vinni, s a hazaszállítása után ellenőrizni, hogy az addigra már (remélhetőleg) otthon lévő nővére jól írta-e meg a házi feladatát.

Mindebből nem lett semmi.

14 Irodalom

BARANYAI LÁSZLÓ (1943) író, újságíró, atlétaedző, a Mészöly Miklós Egyesület tagja. Legutóbbi műve: *Pálfordult világ* (2016).

Miután két nappal előtte annyira szarul voltam, hogy azt hittem, ott helyben pusztulok el, az összes családi programot lefújtam, s közöltem, mindenki oldja meg a gyerekvigyázási problémáit maga, Ákos pedig találjon valakit, aki helyette leadja az óráit Szegeden, mert nekem, azaz nekünk (a párommal alaposan átbeszéltem), fontos mondanánk van a számukra. Ebben a „számukra”-ban a fiatalabb lányunk, Olga is beletartozott, aki az előbbi felsorolásban azért nem szerepelt, mert neki nincsen gyereke.

– Valami nagy családi banzáj lesz? – érdeklődött Brigitta. – Hívjam Tibort is?

Tibor a férje, immár a második – az első is Tibor volt! –, s bár a kettes számú Tibornál rendezőbb vejet nem kívánhatok magamnak, tudtára

adtam, hogy nem; ezúttal csak a szűk családra: miránk és rájuk hármukra számítok.

A verandán terítettünk meg. Tudtam, hogy Ákos fázós, itt csak szimpla ablakok vannak, bekapcsoltam a fűtést. Nekem is jólesett a kellemes meleg. Ugyan kint sütött a nap, de ha az ablakok nem kapnak direkt napsütést, pillanatok alatt bent alaposan le tud hűlni a levegő. Olgára való tekintettel, aki vegetáriánus, a nejem gombás makarónit készített csiperkéből, utána meggyes pite volt.

Érdekes, senki nem kérdezte, miért hívtam össze őket. Már az idejét sem tudom, mikor voltunk így együtt legutoljára, mások nélkül. Talán sose.

Egyből a közepébe vágtam.

– Úgy döntöttem... és ezt anyátokkal is megtanácskoztam, szóval úgy döntöttem, hogy öngyilkos leszek.

Még a falat is megállt a szájukban.

Rég terítéken volt, hogy eladjuk a házunkat, ami nem csak egy szokásos ház, hanem egy két-szintes kastély az Istenhegy oldalában. Túl nagy már kettőnknek, az összes pénzünk a fenntartására megy el. Az árát, amiből egy kis belbudai lakás megvásárlása csak töredék lenne, teljes egészében megkapnák ők. Negyven éve nagy szerencséivel szereztük ezt az egykori főúri lakot, sokat küzdöttünk, míg végleg tehermentesítettük, s rengeteget dolgoztunk a rendberakásával. Erre a házra gondolhattak, ennek az eladására... arra nem, hogy ez az én öngyilkosságommal megspékelve fog terítékre kerülni. Mert – a feleségemmel ezt is megbeszéltem – ő az én halálom után beljebb fog költözni, s a pénzt ugyanúgy a gyerekek kapják meg, mintha velem költözne. Bár ami azt illeti, én is megyek vele, de már csak urnában.

Mindig elkövetem azt a hibát, hogy ha a betegségről ejtek szót, hiába határozom el, hogy rövid és velős leszek, hosszas fejtegetésekbe bocsátkozom. Most megpróbálok ebbe a csapdába nem belesni.

Bár két éve megcsináltattam egy vastagbél-rák-tesztet, és az semmi rendellenességet sem mutatott, egyszer azon vettem észre magamat, hogy már harmadik napja nem szarok. Elakadt valahol. Az újabb vizsgálat már – hogy a túróba volt az, hogy nem sokkal azelőtt nem vettem észre semmit? – előrehaladott rákos daganatot állapított meg. Az operáció elvileg sikerülhetett volna, de nem sikerült. Szerintem, bár mélyen hallgattak róla, a műtétet elcseszték. És hiába van a belem egy oldalra erősített, úgynevezett sztómába kivezetve, folyamatosan úgy érzem, mintha alulról egy hosszú kés volna beledöfve a fenekembe, és a hegye a beleimet karistolná. Húsz, huszonöt percen túl képtelen vagyok ülni maradni, s délután négy-ötötől már csak erős fájdalomcsillapítókkal tudom elviselni a léteimet.

Nem mintha a gyerekeimtől nem kapnék meg minden együttérzést és támogatást. Mint ahogy ők is megkapják tőlem, azaz mitőlünk. Ha mi nem lennénk, csak nagy szervezés és bébiszitterek bevonásával tudnák megoldani a gyerekek délutáni gardírozását. Azt már mondtam, hogy Brigi fia karatézni jár, a lánya hetente háromszor úszik, Ákos nagyobbik gyereket meg rajztanfolyamra hordjuk. Olga elvileg tudna segíteni a testvéreinek, de ő színésznő, a karrierje remélhetőleg felfelé ívelő szakaszában, hektikus az időbeosztása, rá nem lehet számítani. Ünnepnap, ha mégis ráér, a kicsik odavannak érte. Van érzéke a kölykökhöz, kár, hogy neki még nincsen, s abban az élettempóban, amiben él, egyhamar nem is lesz.

Mindhárman tudták, hogy beteg vagyok, s elég sokat kínlódom a betegséggel. De hogy pontosan mennyit szenvedek, és milyen reményeim vannak (semmilyenek sincsenek), azzal csak a nejem van tisztában.

Ezért sokkolta őket a bejelentésem.

Ákos eszmélt a legelőbb. – És mikor méltóztatol öngyilkosnak lenni?

– Nem tudom –, feleltem. – Majd valamikor. De nemsokára.

– Nem gondolod – reagált Olga is –, hogy ez így kurvára nem korrekt?

– Már miért ne lenne korrekt? Tudtommal én akarok itt egyedül öngyilkos lenni, senki más.

– És mi addig, amíg meg nem teszed, várjunk, folyamatosan be legyünk szarva, hogy éppen most történik meg?

– Nem gondolod – reagált Olga is –, hogy ez így kurvára nem korrekt?

– Már miért ne lenne korrekt? Tudtommal én akarok itt egyedül öngyilkos lenni, senki más.

– Erről, hogy mikor és hogyan, beszéljünk később. Az, hogy miért tartom szükségesnek ezt közölni, fel sem merül bennetek?

– Miért tartod szükségesnek közölni? – vette a lapot Ákos. – Tényleg, ez egy jó kérdés... – gondolkodott el. – Megtehetnéd, hogy úgy mondjam, titokban, fű alatt is.

– Igen, fű alatt... az a helyes kifejezés. De mondhatnánk ibolyát is. Először is: meg kell szerveznetek a gyerekek hordozását. Ne álljatok ott talpig pánikban, hogy ki viszi el őket, ki vigyáz rájuk. Mert – folytattam – anyátok már éppen a határon van, rólam nem is beszélve. Ha semmi sem történne, akkor sem tudnánk tovább vállalni az unokázást.

Brigi szólalt meg: – Hát ne történjen semmi, és ne vállaljátok; erre előbb-utóbb mindenképpen sor került volna. Mármint, hogy nem hordozátok őket tovább, mert meghaladja az erőiteket.

– Ne történjen semmi? Kérdezzétek meg őt, mennyire kivagyok esténként. Éjszaka nem alszom. Azért ment bele, szó nélkül, mert olyankor is lát engem, amikor ti nem. De, amit még mondani akartam, a másik ok, amiért bejelentem előre: nem akarom, hogy utólag szörnyülködjete, és vádoljátok magatokat. Ha valaki maga válik meg az életétől, a környezetében mindenki úgy véli, hogy ha mondott volna valami biztatót neki, vagy tett volna valamit érte, az illető biztosan nem lett volna öngyilkos.

– Így viszont baromira jó nekünk – szólt Olga –, kaphatjuk az idegösszeomlást, miközben arra várunk, hogy mikor teszed meg.

– Nem is tudom... – tűnődött Brigi –, mi lesz velünk, ha abbahagyjátok a gyerekekkel. A segítségetek nélkül Tiborral mi egyszerűen összeom-

lunk. Fel kell adnom az állásomat, hogy meg tudjam oldani.

– Jaj, drága lányom – fordult hozzá a párom –, nagyon aranyos tőled, hogy így próbálsz életben tartani apádat. Az, hogy nem tudunk már vigyázni a kicsikre, azelőtt szóba került, mielőtt ez a dolog felmerült volna. Néha idejöhetnek, illetve majd az új lakásomba, ott is alhatnak, ha este el akartok menni valahova, de én már nem szeretnék kimozdulni itthonról. Illetve abból a lakásból. Apátokat meg hagyjátok. Megvolt a maga élete, úgy érzi, hogy befejezheti.

Hogy ezt fogja mondani, nem beszéltem meg vele, azonos hullámhosszon vagyunk. Valóban – ahogy mondta – megvolt a magam élete; évekig egy nagy kulturális intézményt vezettem, nyugdíjba vonulásom után főmunkatárs maradtam ott. Megcsináltam és felneveltem három jól sikerült gyereket, sorban jönnek az unokák... Ennél többre nemigen vágyhat az ember.

Még diófát is ültettem a kertben, nem is csak egyet, kettőt.

Hagyjanak nyugodtan meghalni, és kész.

16 De hogy konkrétan mikor, az valóban kérdéses.

– És mi van, ha nem leszel öngyilkos? – próbálkozott tovább Brigitta. – Nem bírod ki?

– Valld be – így Ákos –, nem azért hívtál ide minket, hogy bejelentsd, hogy öngyilkos leszel, hanem hogy lebeszéljünk róla.

– Gratulálok – válaszoltam neki, s még tapsoltam is hozzá egyet. – Mindig tudtam, hogy rabulisztikában verhetetlen vagy. Hogy lebeszéljete róla? – Olgát figyeltem, neki mi a véleménye erről.

– Én a magam részéről nem akarnám – mondta.

– Ja, így már mindjárt más – válaszoltam. – Ti nyeldesitek helyettem a fájdalomcsillapítókat. Ti kapjátok a morfiomot, mert nemsokára az következik... a zacskóba kakálás meg fingás gyönyörűségiről már nem is beszéllek.

– Bocs, de nekem holnap fontos castingom lesz, ki kell pihennem magam előtte. Bár nem hinném, hogy ez után... – állt fel Olga, s hozzátette: – Szerintem próbáld meg kibírni.

– Benne van a Bibliában is – mondta Ákos. Ő is indult már.

– Mi van benne?

– Nem tudom, de valami biztosan van benne. Hogy nem szabad feladni. Meg hogy az élet szentsége.

– És a halál szentsége?

Elkomolytalanodott a beszélgetés; de talán az a dolgok természetes rendje, hogy az ilyen beszélgetések komolytalanságba fulladjanak.

– A halálom szentsége nektek smafu? Akartok még ti is öngyilkosok lenni, akkor majd megtudjátok!

Brigi ment el utoljára. Megsimogatta a karomat. – Én kibírom, ha megmondod, hogy mikor. Lehetőleg öt perccel előtte. Majd imádkozom érted.

– Tudtommal nem vagy vallásos – mondtam neki.

– Az én tudtommal sem, de azért tényleg imádkozni fogok – felelte.

Debrecenben voltunk az országos bajnokságon, amikor jött a hír, hogy kint az országúton a legjobb versenyzőm nekiütközött egy autónak, a bringája is, meg ő maga is megsérült, nem tudja folytatni a versenyt.

Hogy a legjobb versenyzőm volt-e, azt akkor még nem lehetett pontosan eldönteni. Nemrég igazolt a klubhoz, szlovák-Komáromból jött át, ez lett volna az első komoly megmérettetése nálunk. De előtte a felmérőkön olyan eredményeket produkált, hogy azok alapján meglepő lett volna, ha nem ő győz. Halálnyugodt, már-már lomha pali volt, negyvenes ébredési pulzussal, ezerötön percen belül nyomta le a százakat a medencében, csak az utolsó négy-ötön került fölé.

Hát nem ő győzött.

Egy darabig nálam lakott, aztán szereztem neki szállást egy koleszben.

Akkoriban a triatlon a helyét kereste a sportok között, de aki valamennyire is járatos volt a sport világában, tudhatta, előbb-utóbb felkerül az olimpia műsorára, az pedig ráirányítja majd a figyelmet. Ezt a TF akkori rektora is tudta, akihez bementem és szállást kértem tőle Ede számára.

A klubom versenyzőivel furcsa volt a viszonya. Vagyis inkább azoknak övele. Engem mindig az élversenyzők érdekeltek, velük foglalkoztam. Akik már menők voltak, vagy akiken látszott, hogy menőt lehet faragni belőlük. Ez a kialakult és sokszor kellemetlen egyéniségük miatt nem volt mindig hálás tevékenység, de izgalmasabb, mint utánpótlás korú kicsikkel foglalkozni. (Bár – erre most nem térnék ki – azokat felhozni, azok fejlődését figyelni sem utolsó dolog.) A klubomban csak bajnokok voltak, s mikor megjelent egy új figura, aki minimum olyan jó, mint ők, nem repesnek az örömtől. Ráadásul Ede néha dühítően lassú és aprólékos volt, s mikor cikizni kezdték emiatt, nem vette fel a szurkálásaikat. Mintha nem is haláná, nem is értené őket. Emiatt még inkább pizskálták. De az edzéseken – és ez volt a lényeg – együtt tudtak dolgozni, a közös futásoknál és bringázásoknál is kihozták egymásból az elvárt teljesítményt, és az időre menéseknél is segítettek egymásnak.

Ami a kettőnk viszonyát illeti?

Huszonnégy évvel öregebb voltam nála, de úgy éreztem, mintha nem én lennék a jóval idősebb bátyja neki, hanem ő nekem. A nyugodtsága hatott rám, meg hogy minden edzésfázist át gondolt, összevetett a maga ismereteivel. Nem doktorként, hanem annál valamivel alacsonyabb fokozatú egészségügyi iskolában diplomázott, talán valamiféle mentőorvosi végzettsége volt. A békés természete miatt a megjegyzéseit sosem éreztem keckeckedésnek, tudni lehetett, hogy – nyilván a maga érdekében – segíteni akarja a vele foglalkozó edzőket. Szerencsére azok is tolerálták az észrevételeit.

Amíg hozzám, azaz a klubomhoz tartozott, kint lakott a Rómain, egy diákszálláson. Aztán ezt felmondta és visszament a szüleihez.

Ennek a mikéntjét és eredményét akarom most elmondani.

Nem sokkal a debreceni után Balassagyarmaton volt egy verseny. Ott is egy kollégiumban aludtunk. Éjszaka riasztottak a versenyzőim, hogy baj van, Ede rosszul lett, bevitték a kórházba. De másnap kiengedték, a versenyen már ott volt, igaz, csak nézőként. A rosszulléte epilepsziás görcs volt. Epilepsziás volt ugyanis, amiről én nem tudtam. Nemcsak én – senki sem tudta. De megnyugtattott minket: semmi baj, csak izgult a verseny miatt és elfelejtette a gyógyszerét bevenni – ha beszedi rendesen, nem görcsöl be.

Az epilepszia elég ronda betegség, eszméletvesztéssel járhat, a test megmerevedik, rángatózik, a száj habzik, a beteg sokszor elharapja a nyelvét. Szerencsére az egyik versenyzőm tudta, miről van szó, és egy fogkefét szorított Ede fogai közé. Ő nyilván nem számított rá, hogy görcsöt fog kapni, nem is szólt róla. Érthető, egy ilyen betegséggel, pláne, ha nincs nyoma, nem dicsekszik az ember.

A debreceni és a balassagyarmati történet után nem volt gond vele, nyert pár versenyt. Bejelentette, és úgy is alakította a felkészülését, hogy egy év múlva részt vesz a hawaii Ironman-en. Hawaii a triatlonsport legnagyobb megmérettetése, a hosszútávú versenyek Mekkája. Aki ott jó

Ede sokkal jobb úszó volt Robinál, oda-vissza, azaz ötven méternél kábé öt-öt métert vert Robira. Ezt mindketten tudták, Robi ki tudta számolni, hogy ugyanabba az irányba úszva Ede kábé mikor fog vele szemben jönni. De egyszer nem jött szembe.

eredményt ér el, bekerül a triatlonsport aranykönyvébe. Az köztudott, hogy a speciális körülmények – a tenger vad hullámzása, az erős oldalszél, a forróság és a magas páratartalom – miatt elsőre senki sem tud ott nagyot dobni. Ede az első versenyén nyilván csak a körülményekkel ismerkedett, a négyezer induló közül ötvenedik lett, ami biztató jövőt ígért neki.

Csak hogy az első ottani versenye egyben az utolsó is volt.

16 Itthon egyszer – ez még egy évvel korábban, jóval a hawaii versenye előtt történt – fent edzett az államigazgatási főiskola huszonöt méteres medencéjében. Ketten voltak egy sávon: ő meg egy másik barátom, Koch Robi. Ilyenkor a két úszó a pálya két szélén halad – nem forognak körbe. Ede sokkal jobb úszó volt Robinál, oda-vissza, azaz ötven méternél kábé öt-öt métert vert Robira. Ezt mindketten tudták, Robi ki tudta számolni, hogy ugyanabba az irányba úszva Ede kábé mikor fog vele szemben jönni.

De egyszer nem jött szembe.

És mikor keresni kezdte, meglátta a tiszta vízben a medence alján. A fordulónál hevert lent, mozdulatlanul. Szerencsére tudott a betegségről, nem tétovázott, lebukott érte és felhozta, nagy nehezen kitolta-kitornázta a partra. Úszás közben, a maga hajszolása miatt tört rá az epilepszia. Szerencsére Robi azonnal cselekedett, az is számított, hogy a víz teljesen áttetsző volt, észre lehetett venni.

Megkértem Sipos Andit, gyakorló orvos és gyakorló triatlonos barátunkat, hogy hozzon min-

ket össze egy epilepszia-szakemberrel. Megtette. Fel kellett mennünk – akkor még működött – az országos ideg és elme-gyógyintézetbe. Valami ilyesféle volt a neve. Négyen mentünk: Andrea, mint orvos kollega, Ede, aki miatt volt ez az egész, Robi, aki kimentette a vízből őt, végül jómagam, mint a menedzsere, klubvezetője.

Az orvos elmondta, hogy amit Ede szed a betegségére, az rossz, alkalmatlan gyógyszer. Sokkal jobbak léteznek már, teljesen tünetmentessé teszik a páciensét. Csak hogy a két gyógyszer szedése között egy hónapos absztinenciát kell tartania. Egyből nem lehet átállni az új szedésére. Edzenie viszont nem szabad közben, a megfeszített munka kiválthatja a rohamot.

Megköszöntük a segítséget, aztán eljöttünk. Kint Ede rögtön kijelentette, hogy nem áll át, Hawaiiira készül, az egy hónapos kiesés tönkreteszi a felkészülését. Először megpróbáltam szépen rábeszélni, aztán napokon át győzködtem, végül kiabáltam vele, s mikor még erre sem volt hajlandó leállni, kirúgtam a klubból. Elzavartam. Hülye emberekkel nem vagyok hajlandó együttműködni!

Hazament Komáromba, ott edzett tovább, sokkal rosszabb körülmények között, mint nálunk.

Aztán egyszer ülök a tévé előtt, a lanzarotei Ironman versenyt figyelem. Élőben adják. A riporter meglepődik, hogy egy számára ismeretlen, fekete mezű versenyző vezeti a mezőnyt. Lefelé jönnek már a hegyről, a szinte önmaguk alá forduló kanyarokban fékezgetve.

Én tudtam, ki az ismeretlen fekete ruhás fiú.

Szinte biztos voltam benne, hogy a bringa nehezen már túl lévén, futásban sem fogják lenyomni. De nem ment végig, figyelmetlen volt, szemből belecsúszott egy kanyar külső falába.

Igen: az epilepszia.

Hawaiiiban – mondtam már – ötvenedik lett. A második alkalommal tizen, de lehet, hogy ötön belül végzett volna.

Komáromban, egy ottani uszodában edzett tovább. Csak hogy annak a vize nem volt átlátszó, senki sem vette észre, amikor Ede lesüllyed és eltűnik a mélyben.

Ecsedi Borbála

ugróiskola

a ruhákat teregetni
a gyolcsokat leoldani

konyhaablakokból kezek
mutatnak ég felé

a ruhákat teregetni
a gyolcsokat leoldani

felnőttek hosszú ujjai
földre rajzolt ábrák

a ruhákat teregetni
a gyolcsokat leoldani

kréta serceg a betonon
mállik csöppnyi ujjaink között

a ruhákat teregetni
a gyolcsokat leoldani

terv készül a vízözönre
szervezeti keringés lüktetés

a ruhákat teregetni
a gyolcsokat leoldani

párban állnak állatok
magányban fürdenek teremtők

a ruhákat teregetni
a gyolcsokat leoldani

kőre írunk
védjük magunkat

keresztvíz

szemek néznek a földre
a betonba amelyet rájuk öntenek
fáradt kezű munkások
maszkírozzák az utakat

az ember teremt
emberszerű maradványai is teremtenek
pillangókécek szárnyak ki-
és becsukódó mozdulatsora

Irodalom 19

ECSEDI BORBÁLA 2003-ban született Budapesten, jelenleg a Debreceni Egyetem néprajz-magyar szakos hallgatója. Főleg verseket ír.

a szemek az út
a maszkírozás civilizációs mozzanata
az izom az izomban az erő
a kő is ott hever

a lépcsőház most kórterem
diagnózist adnak és kapnak a fáradt kikönyöklők
körömrágás olcsó tápszer tálak reflexből
behúzott függönyök mögötti tekintetek

ráncokba ülő por és füst
eltömődött pórusok kis lélegzése
klórszag
a szemek kiperegnek a gabonaföldekre

megőrli őket a menetelés
imára tartott kezek
napfénybe emelt homlokok
keresztvíz után a keresztútban

naponta keresztelkedik aki napszámosnak áll

Tamás Etelka

dagály

a háztető szemmagasságba kerül,
csak most történhetett ez meg,
nincs hiányuk semmiben,
boldogok és a lábuk sem húl le a vízben.
nem vesszük észre, hogy abbahagyják a kopogtatást.

a középkorú nők és a fiatal férfiak bírják a legjobban.
a fák tetején állnak,
már túllátanak a sziklán,
a víz a kövek között jön fel, mint legyek az odúból.
ez csak a dagály
minden irányban szemben állunk a folyóval,
reng, mintha belülről ringatnák.
csak akkor kezdünk úszni,
ha mind itt vagyunk.

ha akarod

hátralendítik a karjukat és felfelé néznek,
ha elfáradnak, kipirulnak, mint az öregek.
párnaszagúak és megölelnek, ha akarod,
másnapra megváltoznak, aggódni kezdenek
és beszélgetni akarnak a megérzéseikről,
nem ezt mondják, csak megigazítják a hajukat.

aztán arra kérnek, ülj le melljük,
és tedd a kezed a tüdejükre,
van, aki fényképet kér, van,
aki arra, hogy vedd kezedbe a köpenyét
és húzd magad után,
ahogy a szégyent szokták.

helyet

nyáron is gyertyát égetünk,
egyét a ház elejébe, másikat a közepébe.
az első fényt ad, hogy éjszaka könnyen ránk találjanak,
a másikat a fejünk felé emeljük,
mint egy gyermeket, akit nem ismerünk.
nem harag van bennünk,
csak a rózsák reggeli nyújtózása,
így jönnek hozzánk egyre közelebb,
aztán helyet cserélünk:
minket ellep a víz, ők elutaznak.

Irodalom

TAMÁS ETELKA Marosvásárhelyen született, publikált verset a *Látóban*, *Korunkban*, *Kortársban*, első verseskötetén dolgozik.

Kőhegyi András

Aranycsinálók

Joachim Refler egy óvatos mozdulattal másodszor is körbelötybölte poharában a bort, belezagolt és elmosolyodott. A patikus érzékeny orra ismét eltűnt a pohár pereme mögött, majd miután meggyőződött róla, hogy a rajnai rizling savai között tisztán kivehetővé vált a beléndek szaga, a bort az asztalon lévő ónedénybe borította.

Ha nem vette volna teljesen természetesnek mindazt, ami történt, talán bele is borzong a tudatba, hogy Rupert, a patikussegéd – ezen a héten már másodszor – az életére tört. Az igazság azonban az, hogy tizenöt évvel korábban ő is a gyűszűvirág nedvével siettette meg az előző patikus elmúlását, így hát természetes, hogy Rupert az idő előrehaladtával egyre gyakrabban próbálkozik, Serebán, a második segéd pedig valószínűleg már lázasan kutat egy olyan méreg után, amit sem Refler, sem Rupert nem ismer. Az viszont mégis

Az étkezések kezdetén Judit tekintete mohó fénnel telt meg, szemöldöke pedig egyetlen, igyekezettől hullámzó sávvá fonódott össze, amikor a tányér fölé hajolt. Minden alkalommal elérkezett azonban az a végzetes pont, amikor Juditnak be kellett látnia, hogy ha ezzel az igyekezettel folytatja, pár percen belül az utolsó falatok is el fognak tűnni előle.

Most, amikor tányérja ismét kiürüléssel fenyegetett, a lány végső kétségbeesésében felpillantott a többiekre, hátha így elterelheti figyelmét az elkerülhetetlenről. Így történt, hogy tekintete találkozott Rupertéval. A segéd percek óta figyelte csillogó szemekkel, ahogyan egy-egy szelet hús a lány arcába lógó hajtincsek között utat talál magának a kerekded fogak felé. Judit rögtön elfeledkezett korábbi tervéről, miszerint számolni fogja, hány-szor zárulnak rá őrlőfogai a szájába kerülő falatokra, és ijedtében egyben lenyelte a szájában tartott húsdarabot. Rupert figyelemmel követte a lány torkába jutó falat útját, majd visszaterelte tekintetét Judit szemeihez és elmosolyodott.

Körülbelül két héttel később az ebéd utáni pihenő ideje alatt Serebán sétára indult a városban. Legalábbis ezt mondta Reflernek, mikor kilépett a patika ajtaján. Úgy döntött, még ma elintézi, hogy Refler és Rupert találkozzanak a Halállal. Serebán ugyanis gyerekkorában azt tanulta szülőfalujának papjától, hogy az emberekért utolsó perceikben maga a Halál jön el, hogy magával hurcolja őket.

Refler egészen máshogyan vélekedett a halálról, Rupert pedig már nem gondolt semmit, csak feküdt a patika laborjának kövén. A patikus leguggolt az élettelen test mellé, kihúzta kését a segéd hátából, aztán felállt és lassú mozdulatokkal masszírozni kezdte tarkóját. Most, hogy elmúlt a rövid harc okozta izgalom, újra kínozni kezdte napok óta tartó fejfájása.

Mintha egy húr lett volna odabent, amit egyre csak feszítenek, a patikus pedig tudta, hogy ha ez a húr elpattan, akkor rés nyílik a koponyáján és minden, ami odabent van, kicsorog. Érezte, hogy az első csepp vér már át is préselte magát a bőrén, és lassan araszolva megindult lefelé, a homlokán

Irodalom

KŐHEGYI ANDRÁS 2003-ban született Veszprémben, jelenleg Budapesten él, az ELTE magyar alapszakos hallgatója.

aggasztónak tűnt, hogy ezúttal csak a második szagpróbára sikerült felismerni a borba kevert beléndeket. Refler nagyot sóhajtott, majd elindult lefelé a patika laborjába vezető lépcsőn, hogy az ebédlőasztalhoz szólítsa a segédeket.

Szokás szerint négyen ülték körül az asztalt: a két segéd, a patikus és Judit, a patikus lánya. Refler, szokása szerint, most is a másfél évtizedes működése alatt történt esetekről mesélt a segédeknek, akik a történetek hangulatának megfelelően néha egy-egy nevetést vagy sajnálkozó sóhajt hallattak.

Judit ezalatt csendben evett és mosolygott. Valójában csak itt, az asztal mellett érezte jól magát, mikor felkapaszkodott magasított székére és végre egy magasságba kerülhetett a többiekkel.

keresztül az orra irányába. Mire a csepp a patikus orráról a férfi száraz ajkára csöppent, sóssá és rémisztően hideggé vált. Ekkor döbbsent rá, hogy egész testét elöntötte a víz, inge átnedvesedve tapadt a mellkasához. Remegő kezeivel az ing galérléjához nyúlt, lazított rajta, megrázta fejét és hozzászálátott, hogy rendbe szedje magát.

Mindenekelőtt felhajtott egy pohár vizet, hogy kitisztítsa belső szerveit és azok tökéletesen tudjanak összpontosítani a test működésének helyreállítására. Miután ezzel végzett, a sarokban álló mélybarna polchoz lépett és leemelt róla egy üvegcsét. Emlékezett, hogy amikor az előző patikushoz egyszer a régi császár udvaroncái állítottak be, hogy gyógyszereket kérjenek, mestere erről a polcra vett le egy olvashatatlan címkével ellátott tégelyt. A polchoz tehát ő sem nyúlt, mert nem volt elképzelhetetlen, hogy váratlanul egy különösen magas rangú vendég térjen be a labor felett működő patikába.

Refler kidugaszolta az üvegcsét, majd szájába öntötte a keserű port és egy újabb pohár vizet ivott rá. A víz langyos volt és mintha poshadt is lett volna. Fintorogva tette le a poharat. Csak most vette észre, hogy a levegőt is kapkodva veszi. Egy óvatos mozdulattal ismét az ing nyakához nyúlt, majd egy pillanat múlva keze átvándorolt a torkához, onnét pedig hamarosan még lejjebb csúszott, a mellkasa felé. Ezután a patikus már nem is tudott másról, csak arról a csúszásról, a zuhanásról, amit ő végtelenül hosszúnak érzett, pedig egy másodpercre sem volt szükség, hogy Refler teste a labor kőpadlójának ütődjön, és megrepedt koponyájából szivárogni kezdjen a vér.

Serebán megállt a templom előtt és felnézett a szögletes épület tornyára. Nem kellett sokáig várnia, egy perc múlva megkondultak a torony harangjai, és a fiatal férfi arcára elégedett mosoly ült ki. Biztos volt benne, csak ő tud arról, hogy ebben a templomban a harangok minden nap egy leheletnyivel korábban szólalnak meg, mint a város többi templomában, korábban még a Stephansdom harangjainál is. Ez a fél harangütésnyi idő volt az, ami napról napra idevonzotta

Serebánt, és ennek a napi néhány pillanatnak, amikor úgy érezte, egy lépéssel a többiek előtt jár, köszönhette a patikussegéd azt is, hogy megismerkedett Kosterrel és Hugóval, a templom mögött álló kis házban lakó alkimistákkal.

Mikor belépett a házba, elkiáltotta magát, majd, miután hosszú másodpercek után sem érkezett válasz, leült és türelmetlenül pislogott a ház két szobáját elválasztó lepelre, ami mögött házigazdái műhelyét sejtette. Jó oka volt arra, hogy hozzájuk forduljon segítségért: barátai kérésének eleget téve már hónapok óta dézsmálta a patikuslabor készleteit, színes homokkal pótolva a hiányzó porokat. Serebán tehát várakozott és rettenetesen magányosnak érezte magát.

Pár perc múlva meglebbent a lepel, és Koster bújt elő a másik szobából, kormos arccal, beesett szemekkel, de vigyorogva. Gazdagok leszünk Serebán, gazdagok, kiabálta. Annyi aranyat kapsz hamarosan, hogy megveheted az öreg Refler patikáját is, ha ahhoz lesz kedved, csak várj egy kicsit! Ezután még néhány összefüggéstelen mondat következett különböző fémekről és ötvözetekről, aztán Koster még egyszer körbetáncolta a patikussegédet és újra eltűnt a függöny mögött.

Serebán ismét egyedül érezte magát, pedig megint ketten voltak a szobában. Zömök, sötétbőrű férfi állt mögötte, aki szórakozottan vakarta vörös üstökét, mintha észre sem venné, hogy minden egyes mozdulata után vastag hajcsomók válnak el fejbőrétől. Az idegen lassan kinyitotta száját, és aranyfogait megvillantva mondott valamit egy olyan nyelven, amit a patikussegéd nem ismert. Ekkor ismét meglebbent az ajtót helyettesítő függöny, de ezúttal nem lépett be senki. A lepel leszakadt és röpdülni kezdett, de hogy hová, azt Serebán már nem látta. Nem hallotta a robbanást sem. Hallotta azonban az egész város. Azt is messziről lehetett látni, hogy valahol a skót benecések templomán túl füst száll fel, majd kisvártatva megjelennek az első lángnyelvek is. A tűz már majdnem elérte a szűcsök utcáját, amikor órákkal később, jóval az est leszállta után, sikerült megfékezni a lángokat.

Demény Péter

Magas látás

Kányádi Andris hívta fel a figyelmemet rá még egyetemista koromban. Perces-kenyeres-sorbanállásaink és sétáink között folyton irodalomról beszélgettünk, ha esetleg nem másról éppen. Egyszer csak áradozni kezdett egy könyvről, egy íróról, aki nagyon tudja „dagasztani” a cselekményt, s egy fordítóról, aki remekül fordít, mert a célnyelv minden ágát-bogát, ízét-zamatát érzi. A könyv a *Nat Turner vallomásai* volt, az író William Styron, a fordító Göncz Árpád.

Aztán szintén Kányádi Andris áradozni kezdett egyszer a maga ironikus modorában a *Látható sötétségről* is, hát megvettem azt is, és nekem is tetszett – az egyik olyan kötet ez, amelyet elemlegtek magamban, valahányszor az esszéire mint irodalmi műfajra gondolok, az esszéire, amely szárnyaló és művelt, szabad és érzékletes, személyes és egyetemes.

24 Esszé

DEMÉNY PÉTER költő, író, szerkesztő, a *Látó* szépirodalmi folyóirat esszészerkesztője, 1972-ben született Kolozsváron, jelenleg Bukarestben él.

Így lett Styron az egyik kedvenc író. Ezzel a két könyvével csupán – vagyok így írókkal. Jünger sem jelent számomra többet, mint *A márványpartokont*, Baricco sem mást, csak a *Selyem* című regényt. Ezeket azonban ezerszer újraolvasom, nagyon elmélyülök és elmélyedek bennük, „mindent tudok”, mondanám, ha alkatilag nem inkább hangulatokra lennék beállítva, s kevésbé információkra.

A *Nat Turner vallomásai* történelmi regény, de legalábbis Eco óta tudjuk, hogy az író nem azért ír történelmi regényt, mert arra kíváncsi, mi történt hajdanában-danában. Az író, az igazi író, önmagára kíváncsi, arra az emberre, aki él, amikor élnie adatott, és ott, ahol élnie adatott. Azt reméli, önmaga megértéséhez jut közelebb, ha egy másik embert figyelni kezd. Ilyen szempontból nincs különbség a *Hadrianus emlékezései* és a *Hidegvérrel*

között, és Móricz *Erdélye* nem kevésbé szól a máról, mint a *Holtverseny*.

Mondatok gyalulása, periódusok ellenpontozása, szereplők „meghallgatása”, cselekedeteik kibogozása, portretizálás – ezt teszi minden író. Keresi a pontot, ahonnan megragadhatja a hőst és a cselekményt.

Styron úgy ragadja meg, hogy elmondhatja Nat Turnerrel a saját történetét. Hogyan csöppen egy néger rabszolga megértő gazdákhöz, és hogyan teszi tönkre éppen ez a megértés azt a fiút, aki olvasni tanul, remek ácsmesterré válik, s aki a Bibliából azt érti meg, hogy mindenkit, aki a fajtáját elnyomja, meg kell ölni. A regényben az a gyönyörű, ahogy megmutatja, hogyan ütköznek az elvek a személyes tapasztalatokkal: bármilyen „harcra kész” Nat, nem tud ölni, nem szereti „a piros lét”, ahogy egy Will nevű pszichopata rabszolga kiáltja az arcába; mégis éppen azt az egy embert kell megölnie, akit szeret, egy Margaret Whitehead nevű leányt. Vezér nem lehet az, akit a szíve vezérel, s Natnek, aki felbujtotta a többieket, egyszer bizonyosságot kell adnia rátermettségéről. Mert az agy rátermettsége csak a dolog egyik fele: a testnek is elszántnak kell lennie.

Nat azonban egyfajta Ivan Karamazov – talán éppen ezért tetszik annyira Styron regénye, most ébredek rá –: a szavakkal jól bánik, de nem tudja, hogy ő maga nem áll készen arra, amit hirdet. Ha lenne egy Szmergyakov a könyvben, akkor a szemére is hányná a képtelenségét.

A tolerancia problematikus mivolta is kiderül a könyvből: Nat azért válik vérengző vaddá, mert kiemelik a „niggerek” névtelen és műveletlen tömegéből; ha Sam gazda gyerekkorában nem taníttatja, s ha nem hallgatja ki, ahogy a fivérével beszélget arról, hogy a rabszolgák ugyanúgy méltók az emberi életre, mint a tulajdonosok, talán soha nem jut eszébe lázadást szítani. Így azonban, kedves Bibliáját s azon belül is elsősorban az Ószövetséget forgatva, egyéb gondolata nincs is, mint az ölés, küldetéssé változtatja magában a fellelkes gondolatát, küldetése lesz, hogy annyi fehér embert öljön meg, ahányat csak tud azoknak élén, akiket természetesen vezetni fog.

A könyv a lázadás problémáját is felveti, pontosabban azt, hogy nem mindenki fogja fel, érti meg vagy fogadja el az egyenlőség gondolatát: Nat csapatára gyakran éppen a rabszolgák lőnek, ők védik meg gazdáik házát a felkelők ellen. Mint azok a mai nők, akiknek fogalmuk sincs, mit jelentene, ha függetlenek lennének, vagy talán jobban félnek a függetlenség gondolatától, mint attól, hogy irányítva legyenek, a rabszolgák is inkább maradnak meg addigi körülményeik között, mint hogy bármit is változtassanak rajtuk.

Ez különben Nat Turner hibája is: amikor a lázadás kitör, az derül ki, hogy a legkevésbé sem alkalmas vezérnek vagy stratégának, nem képes elgondolni, mi következik ebből vagy abból a cselekedetéből, merész tervei nem sikerülnek, a lázadás inkább szánalmas, mint nagyszabású.

Persze nem az említett dolgok teszik széppé a regényt, noha, mint Szerb Antal mondja, a „tisztaság szépség” csak a lírának adatik meg, a próza szépsége bonyolultabb, más jellegű. Egy-egy leírás kapcsán mégis használhatjuk ezt a jelzőt. „Zuhatokban zúdult le a zivatar, verte a heves nyugati szél. Utóbb megint lehűlt a levegő, most már ónos eső hullott, s másnap reggelre az egész tájat, mintha olvasztott üvegbe mártották volna, csillogó, kristályos jégburok fedte. Az ónos eső végül elállt, de az ég továbbra is ólomszürke, borult maradt, és a jég borította erdők mintha minden átmenet nélkül, árnyékot sem vetve olvadtak volna bele a mezők üveges, törékeny aljnövényzetébe.” Göncz Árpád fordítása mives, veretes, pompás magyar nyelven szól, s ez a nyelv egyben Natnek is rangot ad, hiszen a fikció szerint az ő vallomását olvassuk. Aki ilyen nyelven zeng, az mondhatni magasan lát – másfelől persze ez a látás elhomályosítja a hétköznapi, reális gondolkodását.

Az író, az igazi író, önmagára kíváncsi, arra az emberre, aki él, amikor élnie adatott, és ott, ahol élnie adatott. Azt reméli, önmaga megértéséhez jut közelebb, ha egy másik embert figyelni kezd.

De szép a regény a szerkezetében is, a részek egymásra következésében, abban, ahogy a börtönből, tehát mintegy a lázadás elfojtásától eljutunk vissza, Nat gyerekkoráig, és végigkísérhetjük az életét. Ez az élet igazol mindent aztán, vagy ha nem is igazol, elénk tárja, hogy milyen volt, s végül már vitatkozni sem tudunk vele, hiszen *meg történt*.

A *Látható sötétség*ben Styron bevallja, hogy bár soha nem írt úgy, hogy alkohol lett volna benne, gyakran használta tudatmódosításra, egy másik, impresszionisztikusabb világba jutásra. Amikor az ember Nat kezdeti álmát olvassa, vagy az idézett részhez hasonló bekezdéseket, óhatatlanul azt gondolja: jól tette. A művészet eleve más világ, nem lehet zokon venni egy írótól, hogy beljebb szeretne jutni.

A *Nat Turner vallomásai* szép könyv, a világirodalom egyik legszebb, leggazdagabb regénye. Styron mintha nem sokat jelentene a mai műveltségben és tájékozódásban, ez azonban kizárólag bennünket minősít.

Bordás Beáta

A megvalósíthatatlan tükély rajzolatai

Gondolatok Gerendi Anikó nagyváradi kiállításához*

Megtiszteltetés számomra, hogy e megnyitón a sepsiszentgyörgyi székhelyű **Erdélyi Művészeti Központot** képviselhetem, azt az intézményt, amelynek gyűjteményében mintegy 60 munkát őrzünk a művésznő adományaként. Ezek a művek az alkotó sokrétű tevékenységének különböző aspektusait szemléltetik: a *Kőjel/kép*, a *Rozsda* és a *Koszorúk* sorozat akvarellal készült lapjai mellett az írott kövek sorozat darabjai, a 4x3 méteres hatalmas kollázsa – intertextuális alkotása, a *My yellow pages* (2000–2004) és a nyolcvanas években készített *Tangaj* akcióinak, installációinak fotódokumentumai és nagyméretű művészkönyvei is megtalálhatóak a gyűjteményben. Ebből az átfogó anyagból a nagyváradi kiállításra a szervezők és

Az 1952-ben, Kolozsváron született alkotó 1976-ban végezte el a Képzőművészeti Főiskola formatervezői szakát, majd friss házasként, Dorel Găină fotóművész feleségeként került Nagyváradra, ahol 2004-ig, az Egyesült Államokba való kitelepedéséig élt. Itt bontakozott ki a művészete, az úgynevezett 80-as generáció progresszív alkotóinak körében, s a korszak egyik legfontosabb kísérletező művészi közössége, az 1984-ben megalakult váradi 35-ös Műhely egyik meghatározó képzőművésze lett. Kísérleti fotósként indult, az első hivatalos nagyváradi fotókiállításon, 1978-ban díjat is nyert munkájával, majd az 1981-es nagyváradi *Dialógus* kiállításon Van Gogh napraforgóinak emléket állító fotómontázzsal szerepelt.

Galéria

DR. BORDÁS BEÁTA művészettörténész 1986-ban született Sepsiszentgyörgyön. Tanulmányait Kolozsváron végezte a Babeş–Bolyai Tudományegyetemen, ahol 2013-ban szerezte meg a történelemtudományok doktora fokozatot. 2016–2021 között muzeológus a Kolozsvári Művészeti Múzeumban, 2021 júniusától a sepsiszentgyörgyi Erdélyi Művészeti Központ vezetője. Kutatási területei: historizmus kori erdélyi építészet, 19–20. századi erdélyi képzőművészet.

kurátorok, Lakatos-Balla Tünde és Lakatos Attila a *Koszorú* (1994–2000) és a *Kőjel/kép* (1993–2000) sorozatok lapjaiból válogattak. Különleges és örvendetes alkalom, hogy a több évtizeden keresztül Váradon alkotó, művészetében itt kiteljesedő **Gerendi Anikó** műveit most „itthon” szemlélhetik meg egykori barátai és azok a váradiak, akik eddig csak hallomásból ismerhették műveit.

* A nagyváradi római katolikus püspöki palotában rendezett, *Metamorphosis ephemeralis* című Gerendi Anikó kiállítás 2023. október 20-i megnyitóján elhangzott szöveg szerkesztett változata.

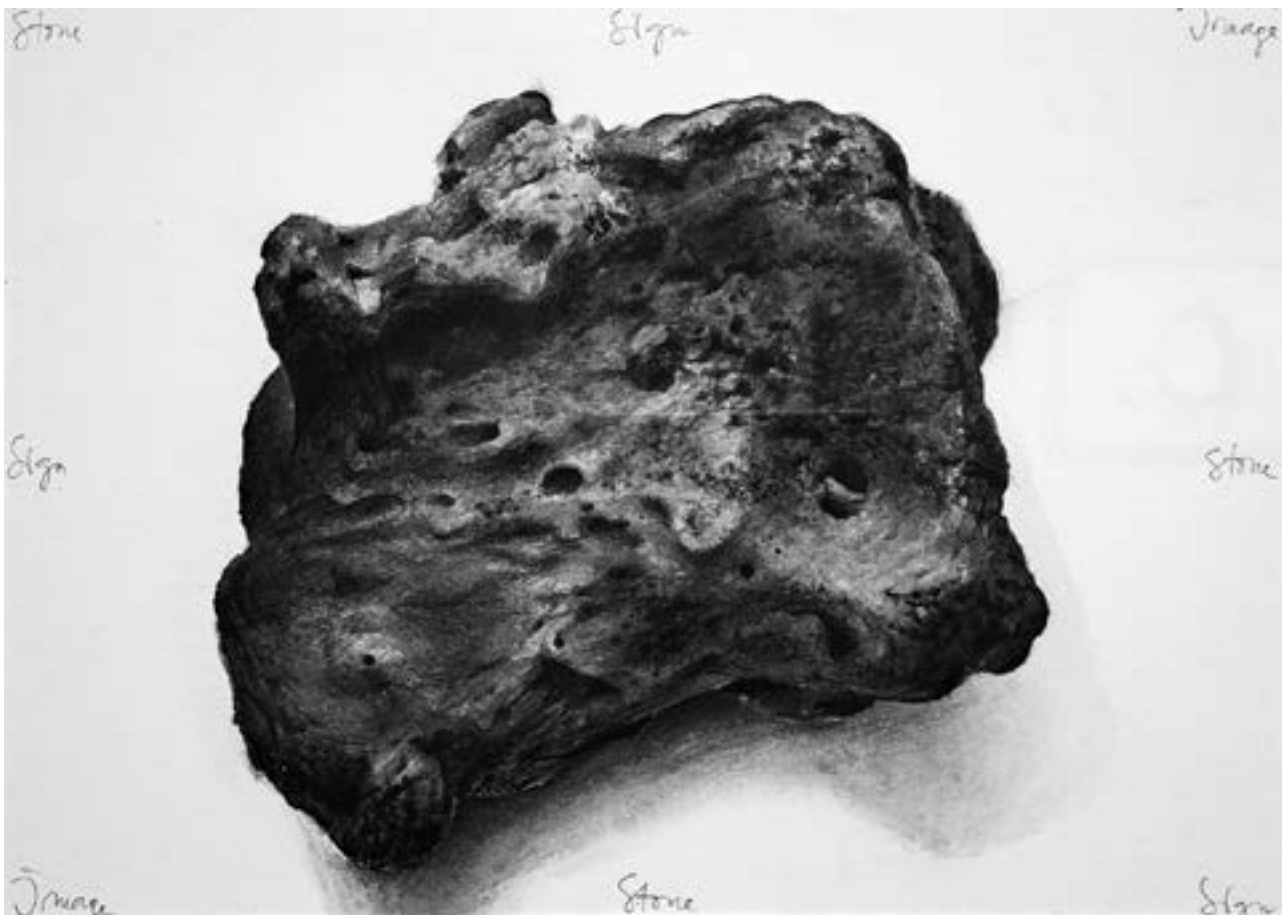

A 80-as években három egyéni fotókiállítást szervezett Váradon közösen a férjével, Dorel Găinăval, illetve munkái szerepeltek a váradai Fotó-mobil biennálé (1984, 1986, 1988) három kiadásán.

27

A fotózás mellett már a nyolcvanas években foglalkozott installációs grafikával, tájban elhelyezett rajzai bevezetésnek tűnnek a későbbi alkotói tevékenységéhez, amikor a papíron kibontakozó motívumokat már nemcsak rajzolta, hanem sokszor növényi elemeket préselt a papírra, érzékeny és írásjelszerű felületeket nyerve.¹ Virtuóz rajztudása már a nyolcvanas években megmutatkozott, nemzetközi rajzversenyeken szerepelt sikeresen munkáival. Intermédia-művészként happeningeket is szervezett. Ezeken központi szerepe volt a kézi munkával előállított egyedi papírokból létrehozott installációinak: újrahasznosított papírból készült, meditatív jellegű, különféle jelekkel és kézírással ellátott nagyméretű körformáit, amelyeket *Tangaj*-nak nevezett, land art installációként helyezte el a tájban, majd különböző folyamatoknak vetette alá (például máglyát épített belőlük, és el is égette őket). A rejtélyes című

¹ Chikán Bálint: Művészet Nagyváradon. *Új Művészet*, 1993/1. 15–19, 18.

Tangaj-művek egyik legfontosabb eleme az írás, mint kalligráfia, amelyről a művésznő így vallott: „A kézírás a gesztuális önkifejezés eszközének tekintetem, és mint látvány érdekelt elsősorban: a betű, a szó, a szöveg képe és képbe szervezése foglalkoztatott. Az írott szövegnek mint plasztikai értelemben vett mezőnek a lehetőségeit kutattam különféle módszerekkel. De tetten érhető e törekvés az írott köveken vagy a nagy körökön is.”²

A *Koszorú* sorozat (és a művésznő érdeklődése e motívum iránt) szintén a nyolcvanas évekre vezethető vissza. Gerendi Anikó elmondása szerint 1986-ban kezdett a koszorúkkal foglalkozni, de azóta gyakran visszatért ehhez a motívumhoz. Először egy mail art művet készített, amelyet a hiroszimai bombázás emlékének szentelt, és ezt beküldte egy 1986-os japán kiállításra. Később, 1988-ban Gerendi Anikó és Dan Perjovschi ötlete nyomán, Dorel Găină részvételével születtek a három művész tájalkciói a nagyváradi kazamaták

romjain. Gerendi mezei virágokból számos koszorút font, amelyeket rozsdás huzalokra akasztott fel, s hetekkel később visszatérve a helyszínre, felfedezte a hervadásukban is gyönyörű koszorúkat. Ezeket hazavitte és kirakta a műterme falára, majd egy speciális száraz akvarell technikát kidolgozva többször is megörökítette ezeket, hogy az elmúlás, a transzfiguráció szakaszait megragadja. Már-már hiperrealista módon törekedett a természet múlandó anyagainak a megörökítésére.

„Koszorúi rendkívüli érzékenységről tanúskodnak. Ugyanakkor bravúros rajztudását is megcsillantja. Néha a gesztuson túl érezni az alkotás adta örömet és derút.”³ – írta róla egy korabeli kritikusa, és a mai szemlélő is letaglózva áll a színes ceruzával és akvarelllel készített, fényképszerű, maximális igényességgel és részletgazdagsággal kivitelezett érzékletes rajzai előtt. Egy másik rajz-sorozatának fő motívumai a kövek, amelyeket 1993-ban, egy hat hónapos angliai tartózkodás során kezdett el megörökíteni, s e rajzokból

² Ujvárossy László: *Progresszív kortárs művészeti törekvések Nagyváradon a nyolcvanas években*. Partium Kiadó, Nagyvárad, 2009. 42.

³ Gittai István: Érteni a jelekből. *Bihari Napló*, 1995. jún. 30. (6. évf. 128. sz.), 3.

31

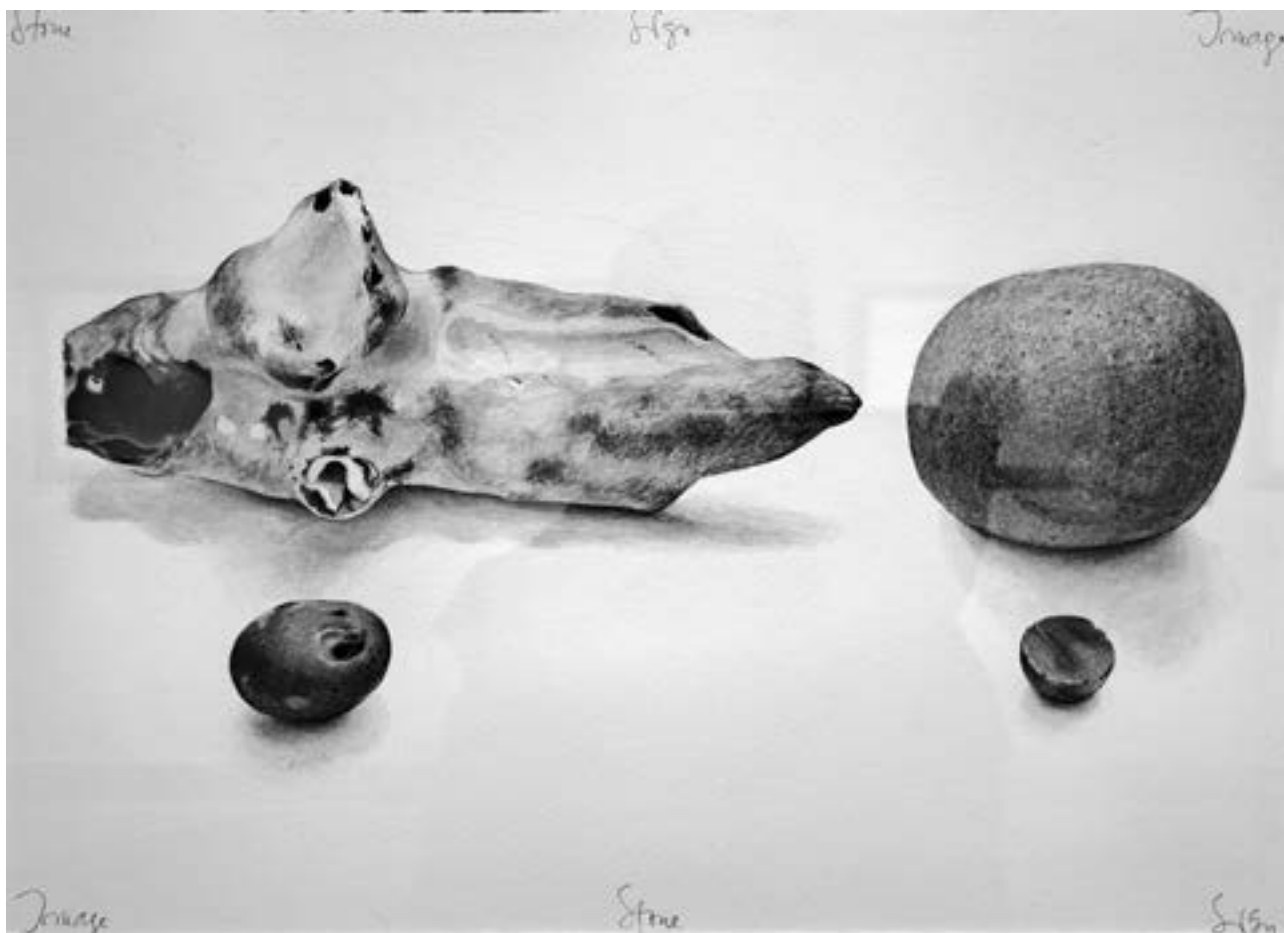

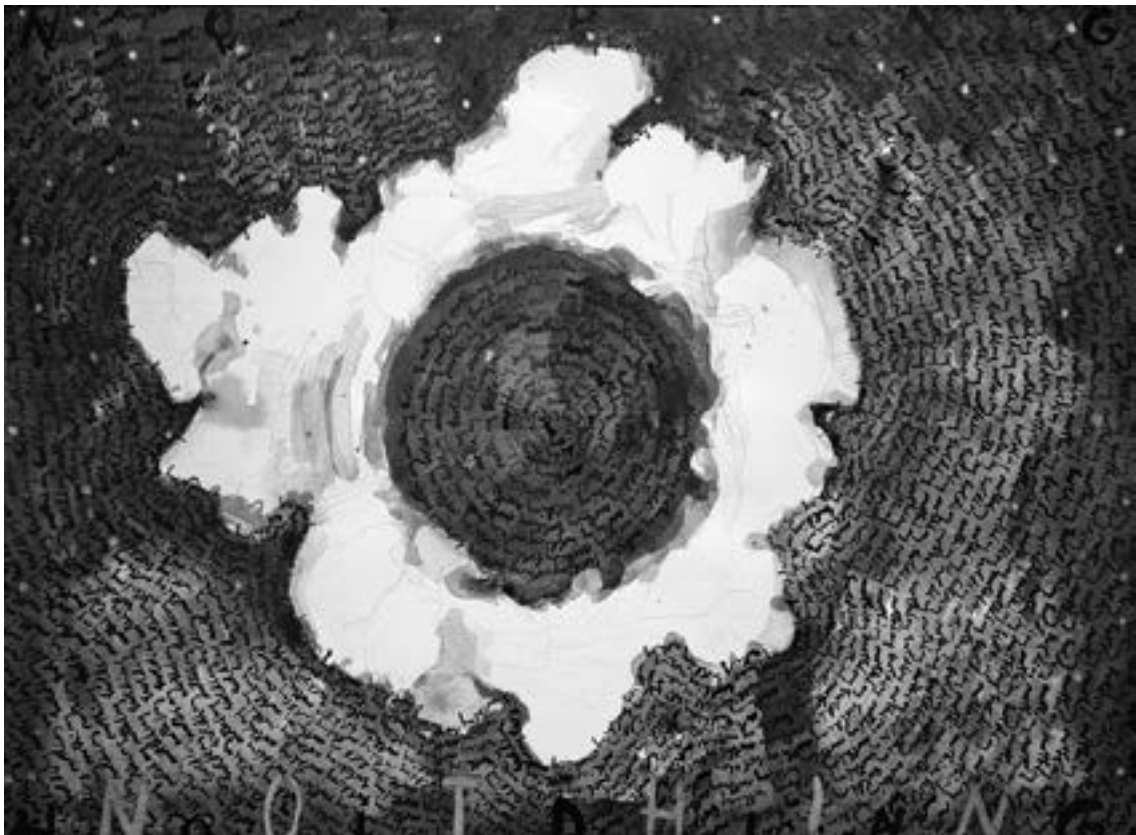
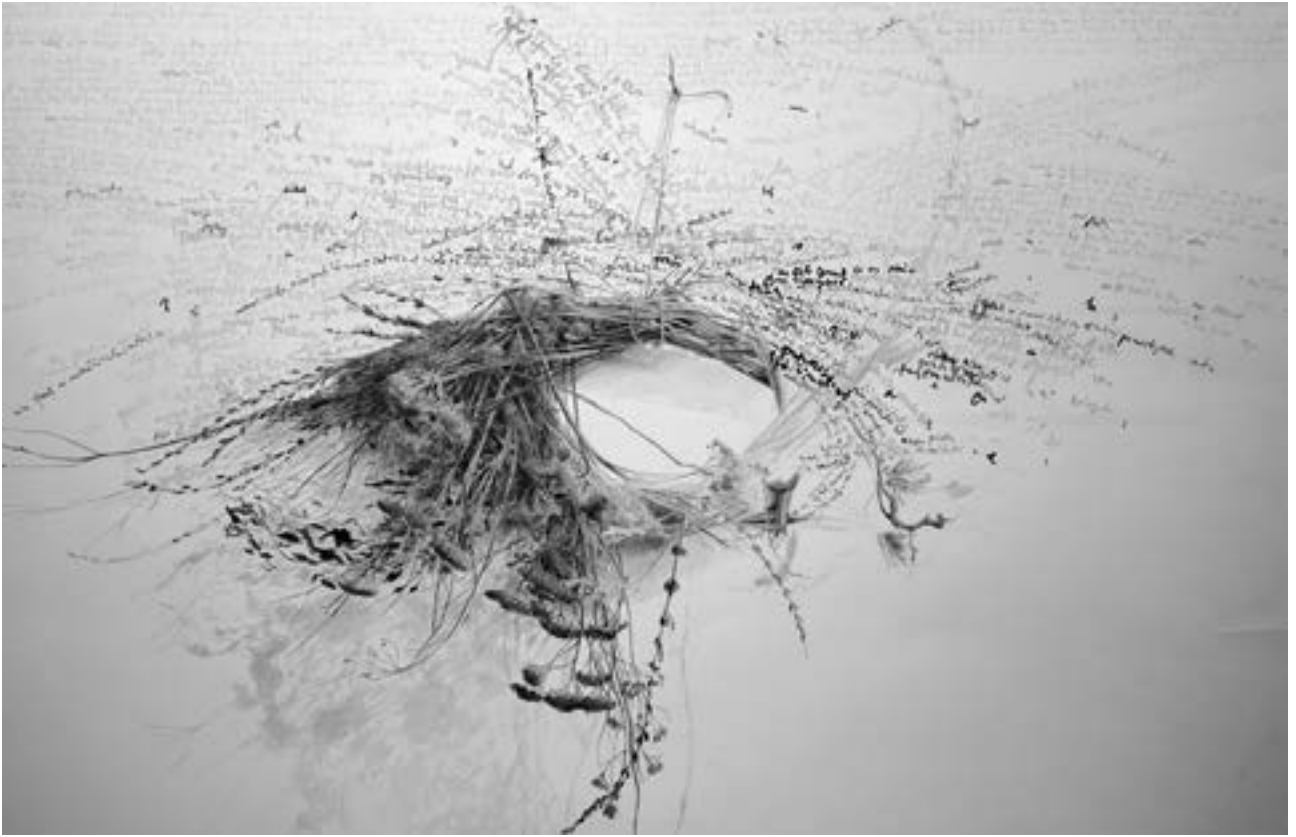
Kép/kő/jel címmel Írországban nyílt kiállítás. Ez a motívum is fontos helyet foglal el Gerendi Anikó munkásságában, megjelenik önálló rajzain is, de tárgyakként (írott kövekként) is feldolgozza őket.

E nagyvárad kiállításon szereplő melankolikus hangulatú rajzokon tapintható magas fokú technikai tudás csodálatra készíti a szemlélőt. Maga a művész így vallott a munkamódszeréről egy 1996-os interjúban: „Számomra a részletek mindig fontosak. Rajzoláskor iszonyatos önfegyelemre és éberségre van szükség. Az éberség megóv attól, hogy olyan helyre lépjek, ami ingoványos. Ez

kicsit a kötélén járáshoz hasonlít. A szépség közelében elcsúszni, megbillenni nagyon könnyű. (...) Minden tárgyam, rajzom a harmóniára törekszik. A tökélyre. Még akkor is, ha tudom, hogy a tökély megvalósíthatatlan. E hozzáállás ma a művészek körében nem divatos, sőt, vannak, akik tudatosan elvetik. A szépség és a harmónia kissé elavult fogalmak manapság. Nemes egyszerűséggel felróták már nekem, hogy túl szép, amit rajzolok, festek.”⁴ A

⁴ Gittai István: Kötéltánc – Beszélgetés Gerendi Anikóval. *Demokrata*, 1996. márc. 28. (3. évf. 13. sz.), 54–55.

bámulatos rajzkészségről árulkodó rajzok ugyanakkor arra is készítetik a szemlélőt, hogy gondolataiban az idő múlásával, az elmúlással foglalkozzon. Erre a kiállításra is érvényes Kányádi Iréne találó megfogalmazása, amellyel érzékletesen összefoglalta a 2017-es sepsiszentgyörgyi Gerendi-tárlat hangulatát: „Kissé elárvult, elhagyatott világ ez: azt a pillanatot ragadja meg, amikor a még létező az elmúlás határán lebeg, mikor átbillenőben van egy másik világba, mondjuk úgy, spirituális dimenzióba. Azt, hogy hova tovább, már nem feszegeti. Nem adja a néző tudtára, hogy az elmúlásba, az átalakulásba vagy egy más világba vezet-e ez az út.”⁵

⁵ Kányádi Iréne: Pengeélen élő és élettelen között. Gerendi Anikó sepsiszentgyörgyi kiállításáról. *Várad*, 2017/2. 58–61.

34

Gyakran hallunk, olvasunk olyat, hogy a *vallás* és a *tudomány* nem fér meg egymás mellett. Hogy a kettő egymásnak ellentéte, hogy kizárják egymást. Vajon így van-e? Mitől függhet, hogy ezt tapasztaljuk, gondoljuk? Egyáltalán hogyan gondolkodik erről egy gyakorló pap, aki tudományt is művel, és egy paplány, aki szintén kutató.

(Pálfi József)

Izgalmas kérdés-felvetés ez így, melyet akár egy-két sommás mondattal meg is válaszolhatnánk. Am az illetén gyakran együtt felvetett két kulcsszó, némileg zavarelosztató és pontosításra szoruló magyarázatot követel meg.

Először is a *vallás* szó talán az egyik legősibb és legkomplexebb értelmű kifejezésünk, melynek teljesszerű és értékű magyarázatát aligha lehet

vallás gyökér-szava a *vall*, mely bizonyítást, állítást, azaz valamiről azon nyilvánítást jelent, hogy bizonyos tekintetben van, létezik". A *vallás* szó

pedig „nyilatkozás, mely által állítjuk, bizonyítjuk, hogy valami így vagy úgy van, vagy ellenkezőleg: tagadjuk. Szóbeli és tettelegesség kijelentés, hogy bizonyos hitágazatokat hiszünk és követünk. A lelki üdvösségre vonatkozó hitágazatok összessége, amennyiben azoknak hívői és követői vagyunk”.

Magyari Sára rovata

Vallás és tudomány

Másodszor a *tudomány* kapcsán viszonylag egyszerűbbnek és egyértelműbbnek tűnik a válasz, de valójában mégsem az. Nem, mert közismert és -használatos terminológiánkban a különböző *tudományok* spektruma nagyon széles. Az egyes tudományterületek is már évezredek óta folyamatosan differenciálódnak, az utóbbi évszázadokban egyre gyorsabb és bővülő, tágabb spektrumban. Az tény, hogy a tudomány az ember abszolút szellemi tevékenységi köréhez tartozik, mégis az idők folyamán egyre differenciáltabb szétágazódása és tagozódása okán, aligha lehet eléggé precíz és tökéletes meghatározását adni. Talán Gaál Botond akadémikus (teológus és matematikus) professzor definícióját lenne érdemes idézni, aki szerint „a tudomány az embernek olyan intellektuális tevékenysége, mellyel a teremtett mindenség megismerésére törekszik és az őt körülvevő valóságot igyekszik feltárni annak tárgya szerint, meghatározott módszer segítségével és az ellenőrizhetőség vagy alkalmazhatóság visszacsatolási lehetőségeivel”. A már említett szótár szerint pedig „szélesebb értelemben minden, amit tudunk, amiről bizonyos ismereteink vannak, és különféle tárgyú tudományokban jártasnak lenni. Szűkebb értelemben meghatározott elveken alapuló, egymással összefüggő, és egymásból következő ismeretek, illetőleg igazságok rendszere. Gyökere a *tud*, mely bizonyos tárgyak léte, mi volt a felül öntudatos eszméje, illetőleg ismerete van. Ön-eszének belátása, vagy akaratának határozata szerint valami felül bizonyos. Tanulás, okulás, gyakorlás következtében szerzett képessége, ügyessége van tenni, csinálni valamit”.

Mielőtt az alapkérdésre adhatnánk meg a magunk válaszát, előtte azt kell még tisztáznunk,

Tandem

DR. PÁLFI JÓZSEF (1967, Székelyhíd) lelkes, vallástörténész egyetemi tanár. A Partiumi Keresztény Egyetem rektora, a Csillagocska Alapítvány elnöke.

egyszerűen és röviden összefoglalva megfogalmazni, visszaadni. Az talán kétségtelen, hogy a *vallás* szó hallatán az emberek többsége nagyrészt Istenre, egyházra, templomra, túlvilágra stb. gondol. Am e fogalom mögött, emberemlékezet óta ott húzódik meg a *vallás/ok* legtágabb értelemben értelmezhető gazdag és színes világa. A *vallás/ok* fogalmi jelentését, értelmét, lényegét és meghatározását sokan, sokféleképpen próbálták már évezredek óta megfogalmazni. Am még a legjobb szándék vagy legnagyobb tudás mellett sem beszélhetünk teljességről, csak részlegességről, töredékességről, mert maradéktalanul még senkinek sem sikerült ez. Egy biztos, hogy mögötte az Isten, a numinózum, a természetfeletti fel- és/ vagy elismerése, és az Örökkévaló, Mindenható Szenttel való valamilyen típusú kapcsolat fenntartása, gyakorlása lehetséges. Kedves *magyarázó* etimológiai szótáram (Czuczor-Fogarasi) szerint „a

tudomány-e a vallás? A különböző akadémiai besorolások és értelmezések szerint egyértelműen az. Igaz, nem ebben az egyszerű formájában, hogy vallás, hanem ilyen megnevezésekkel is találkozunk, hogy vallástudományok, hittudományok vagy éppen teológia-tudományok. Akár egyik, akár másik megnevezést is külön-külön meg kellene magyaráznunk ahhoz, hogy tisztább képet kapjunk. Ám keresztyén gondolkodókként mást értünk, gondolunk vallásról, mert számunkra a mindenséget teremtő, fenntartó és a teremtményt gondviselő Istenről szóló teológia a lényeges és fontos, aki Krisztus Jézusban jelentette ki ön magát és váltotta meg a világot.

Keresztyén gondolkodó teológusként vagy lelkipásztorként (papként), a vallást nem tudom nem „felemelve leegyszerűsíteni csak” a keresztyén szintre, mert vallás csak lehet, amely Jézus Krisztusról vall, beszél, képviseli és éli. A keresztyén teológia lényege, origója, alfája és omegája tehát Krisztus Jézus, ezért abban az értelemben mint tudomány nem beszélhetünk róla, de még mint vallásról sem, mert nem egy a vallások sorában. A teológia, keresztyén gondolkodásunk „tudománya” csak az egy örök és igaz Istenről beszélhet, aki Jézus Krisztusban kijelentette magát és Szentlelke által örök létközösségébe kapcsolta az embert. Ezért jelentette be Pál apostol egykor az athéni Áreopágusz nagy katedrójánál, hogy Krisztus Jézus után vége a tudatlanság korának.

Az pedig, hogy mitől függhet az, hogy ezt úgy látjuk és gondoljuk, hogy a kettő egymásnak ellentéte, vagy hogy kizárják egymást? Úgy vélem, hogy ez az Isten-idegen vagy Istent elutasító átideologizált tudományok képviselőinek az oldaláról érkező paradigma. Alan Wattsal együtt úgy vélem én is, hogy az elmúlt két-háromszáz esztendő „során szinte magától értetődően vette át a tudomány a vallás tekintélyének helyét a közgondolkodásban, a kételkedés pedig, legalábbis szellemi dolgokban, általánosabbá vált a hitnél”. Ám amennyiben józanul gondolkodik valamely tudományterület képviselője, akkor velem együtt egyértelműen fogalmazhatja meg azt, hogy a kettő egymásnak sem nem ellentétei, sem nem zárják ki egymást. Persze ehhez helyes, *egészséges* és normális világképe, szemlélete és értelmezése kell legyen az egyes tudományok emberének, mert amennyiben az ember teremtményként tekint a Teremtőre, akkor a teremtett mindenséget és annak minden dolgát ennek szemüvegén keresztül kell néznie, értenie és megélnie. Ezért is gondolom azt, hogy bármennyire is differenciált legyen

a tudományok világa, valójában minden Istenre tekint, mert nála nélkül semmi sem lett, ami lett, és nélküle semmi sem állna fenn, maradna meg. Amennyiben így tekintek a tudományokra, akkor bármely tudományterület, bármely diszciplínáját úgy tekintem, mint amelyik annak józan szolgálátára tekint, akié a teremtett mindenség, minde-nestül.

(Magyari Sára)

Vallom, hogy így van. Nem hiszem, hogy így lenne. Hallom gyakran a mindennapi nyelvhasználatban és a tudományos beszédmódban is. *Vallást és hitet* gyakran a keresztyén értelemben vett vallásossághoz kötjük, pedig az csak az egyik irány. Tágabb értelmezésben a két szó jelentése nem kapcsolható csak az istenhithez – legyen az bármilyen vallású. Gondolkodási sémáink alapja például a hit. Gyakran, mindenféle valós alap nélkül hiszünk, vagy nem hiszünk dolgokban, jelenségekben. Nem ritkán hallom vissza mindennapi kommunikációnkban, amikor valaki valamit félreért, hogy: „De én azt hittem, hogy...” Azaz hozzáképzünk, beleképzünk a dolgokba még valamit. Valami olyasmit, ami számunkra egyértelműbb, otthonosabb, ismertebb. Valójában ez a

Tandem

MAGYARI SÁRA nyelvész, újságíró, a PKE docense. 1976-ban született Nagybodófalván. Rovata van a Temesvári Rádióban és a Nyugati Jelenben. Legújabb kötete: *Süggérségtől incelegig – női szemmel* (HKE, 2021).

valóság egyfajta torzítása, elegánsabban mondván: értelmezése.

A tudományos gondolkodás is hitalapú gyakran. Bevallom, igen kevés olyan kutatót ismerek, aki képes kilépni a saját tudományos hiedelmeiből. Hadd nevezem most így a – hiszékenységet! Ha nagyon egyszerűen kellene a *hit* és *hiedelem* fogalmakat magyaráznom, akkor azt mondanám, hogy az első kanonizált, elfogadja a közösségi norma, ilyen például a vallásos hit. A másikat pedig nem fogadja el a közösségi norma, azaz nem kanonizált. A hiedelmet gyakran kapcsoljuk össze a babonával. A néprajzban, antropológiában, de általában véve a viselkedéstudományokban mindkét szó fontos, értékes, és egymás szinonimái, avval az apró különbséggel, hogy a hiedelem tudományos szakszó, így semleges jelentésű(nek gon-

Mára legalább annyit megtanultam a világ működéséről, így magamról is, hogy nincs objektíven, racionálisan működő ember. Így én sem vagyok az. Vagyis szubjektív vagyok és irracionális, mint mindenki más.

dolnánk), míg a babonát inkább pejoratív értelemben használjuk.

Néprajzi alap kijelentés, hogy *az ember hiedelmehordozó közeg*. Azaz hitalapú a működésünk. Hiszünk ezt-azt az emberről, a világról, a transzcendensről. Vagy nem hiszünk. De az érdekes az, hogy a nem hívés is hit. Valaminek a hiányában.

Én magam mindig nehezen élem meg, amikor egy hitrendszerem megdől a saját kutatásaim alapján. Mert én is hiszek egy s más a világról, az emberről, bármiről. És bevallom, képes vagyok napokig hitetlenkedni, és újraellenőrizni az eredményeket, amelyek megdöntik az igen szilárdnak hit elképzeléseimet. Persze mára legalább annyit megtanultam a világ működéséről, így magamról is, hogy nincs objektíven, racionálisan működő ember. Így én sem vagyok az. Vagyis szubjektív vagyok és irracionális, mint mindenki más. Avval a különbséggel, hogy hajlandó vagyok hátra lépni, és elfogadni egy-egy kutatás eredményét. Amelyik a valóságot mutatja.

Szűkített jelentésben a *vallás* valamilyen istenben való hitet jelent. A *tudomány* így akár ellentéte is lehetne. Most nem definiálnám a tudományt, hiszen ezt már megtettük pár évvel ezelőtt ebben a rovatban (l. Nagy-György Tamás

– Magyarai Sára 2020. *Tudomány? – Tudom, ám!*). A lényeg, hogy a tudományos gondolkodás objektív és racionális – kellene legyen. De mivel az emberi tényező közrejátszik, azaz maga a kutató, a tudós is ember, ez nem mindig sikerül. És az külön izgalmas kérdés, hogy mekkora kalamajkát okozhat, ha egy-egy tudományos eredmény nem validálható.

Ha még inkább szűkítem és közelítem a két fogalmat, akkor eszembe jut jó néhány reáltudományt művelő kutató, aki előbb-utóbb bevallja, hogy ő Istenben hívő ember. Sőt olyan is, aki egyszerre műveli az evolucionista tudományt és hisz Istenben – is. Mert a kettő nem zárja ki egymást, főleg, ha mértéktartóak vagyunk, és tudunk disztinguálni. Talán az egyik legizgalmasabb könyv és érvelés John C. Lennox: *Isten és Stephen Hawking*, melyből kiderül, vallás és tudomány között nincs áthidalhatatlan ellentét.

Ettől függetlenül szeretjük a kettőt ellentétként felfogni. Ennek a mechanizmusnak az egyik lehetséges oka az, hogy az emberi gondolkodás, az észlelés az úgynevezett *bináris oppozíciók* mentén működik. Erről a jelenségről is többször írtunk már e rovatban, most csak annyi, hogy egy tengely mentén értelmezzük a valóságot, melynek egyik végén egy negatív tartomány, a másikon egy pozitív tartomány van, ezekbe helyezük el – önkéntelenül – a minket körülvevő valóságot. A kultúrtörténeti okokat is ismerjük, ahol egyház és tudomány kerül egymással szembe, de ennek oka is a fenti észlelési módban gyökerezik, mely aztán különböző érdekeket is mozgathat.

Pedig a lényeg, hogy szükség van tudományra. És szükség van vallásra is, hitre is. Az egyik általában az anyagi világunkat mozdítja előre, a másik a lelki világunkat. Persze mindkettő lehet ártalmas is, ha például túlzásokba esünk. Az ember test és lélek – meg szellem és erkölcs is. Igaz, az első két fogalmat sem tudjuk ma már értelmezni és érvényesíteni, nemhogy az utolsó kettőt!

A kor hangja: Emil Cioran és a szélsőjobboldali eszmeiség a múlt század 30-as éveiben (2.)

(Folytatás novemberi számunkból)

Mottó: „Takard le jól, mit elkövettél, és élj utána szabadon, akár egy sikeres merénylő. Tetted kendő alatt, nélküled is megél, majd túlnő rajtad, meghalad...”
Pilinszky János

Hosszú kések éjszakája

Cioran egész életművének talán legembertelenebb része az a két írás, amelyeket 1934 nyarán írt a hosszú kések éjszakájának ürügyén. A véres események idején éppen Münchenben tartózkodott, és a *Vremea* szerkesztősége helyszíni beszámolót várt tőle arról, mi is történt pontosan. Tájékoztató helyett Cioran egy dicshimnusz írt Hitlerről, aminek már a felütése is megdöbbentő annak az eseménysornak a tükrében, amelynek kapcsán papírra vetette gondolatait. Kijelenti: „Nincs olyan politikus a mai világban, aki nagyobb szimpátiát és csodálatot váltana ki belőlem, mint Hitler. Van valami ellenállhatatlan ennek az embernek a sorsában, akinek minden életmegnyilvánulása a nemzet történelmi sorsában való szimbolikus részvétel révén nyer értelmet. Hitler ugyanis olyan ember, akinek nincs úgynevezett magánélete. A háború óta élete a lemondás és az áldozatvállalás jegyében telik. A politikus életmódja csak akkor nyer mélységet, ha a hatalomvágy és az imperialista hódítás utáni vágy nagy lemondásképességgel párosul. A Führer mitizálása teljes mértékben indokolt Németországban; még azok is, akik Hitler szenvedélyes ellenfeleinek hiszik magukat, akik azt állítják, hogy gyűlölik őt, valójában beleragadtak ennek a misztikának a hullámaiba, amelyek mítosszá tették Hitler személyiségét.” (Müncheni benyomások, Hitler a német tudatban, 1934. július 15.)

A fenténél is sokkolóbb, hogy a Németországban zajló terrort a diktátor érdekéért értékelte. „Hitler érdeme abban áll, hogy elrabolta egy nemzet kritikai szellemét. Nem lehet valamit dinamikusá tenni, nem lehet valamit felpezsdíteni, ha nem rabolod el az emberektől a nép és a közötted lévő távolságtartás szabadságát. Csak a csábítás képességében mutatkozik

meg egy vízió termékenysége. Képesnek lenni arra, hogy elhárítsd a felelősséget mások elől amiatt, mert egy adott úton indultak el, ez minden látnok, diktátor és próféta drámai sorsa és felelőssége. (...) Hitler tüzes szenvedéllyel szította a politikai küzdelmeket, messianisztikus lendülettel mozgósította az értékek egész területét, amelyet a demokratikus racionalizmus csak ellaposított és agyoncsépett. Mindannyiunknak szüksége van misztikumra, mert mindannyiunknak elege van az összes olyan igazságból, amelyekből nem lövellnek elő lángcsóvák.” (uo.)

Írása heves reakciókat váltott ki a romániai közvéleményben, ez azonban nem akadályozta meg őt abban, hogy a *Vremeának* küldött következő cikkében, ha lehet, még nyíltabban támogassa

Társadalom 39

MAYER ÁGOTA szociológus, 1985-ben született Budapesten, több mint tíz éve Erdélyben él.

a politikai gyilkosságokat. „Életemben nem olvastam még unalmasabbat a külföldi sajtónak a németországi eseményekről szóló kommentárjainál, melyeket a lehetetlen, sőt néha undorító szentimentalizmus ihletett. Az emberi élet és a szabadság értékéről szóló elmélkedések olyan jellegűek, hogy elfog az émelygés az elkésztően kasztrált mai Európától. A politikai merénylettekkel szembeni indokolatlan ájuldozásból tényleg teljességgel hiányzik a hősiesség érzése, hiányzik a komolyság az általános félelemből, amivel elviselik bizonyos események drámai intenzitását.” (A jóllakottak lázadása, 1934. augusztus 5.). Majd így folytatja: „Végtelenül undorít, amikor mindenhol ugyanazokat a nyafogó és haszontalan reflexiókat olvasom és hallom az emberi életről. Azt mondják: senkinek sincs joga elvenni más életét, senkinek sincs joga vért ontani, senki sem rendelkezhet más életével! Az ember önmagában vett érték, stb. stb... De kérdezem én bárkitől: mit veszített az emberiség azzal, hogy elvették néhány félkegyelmű életét? Bűn lenne megölni egy Richard

Strausst, egy Furtwänglert, egy Klagest, de számomra nem tűnik bűnnek olyan egyének elpusztítása, akikben a hatalomvágy nem talál semmilyen kielégülést. Röhm németországi összeesküvése nem igazolható semmi mással, csak az emberi megalománia végtelen imperializmusával. (...) Németországban egyszerűen összeesküdtek a főnökök, ez egy felülről indult lázadás, a hatalomtól megittasult emberek elégedetlensége volt. Ilyen emberek életét kioltani, ilyen fenevadak vérét ontani kötelesség.” (uo.) Hitler tettének igazolására a diktátor világtörténelmi szerepét említi meg: *„Egy diktátornak, aki saját életét teszi tönkre, hogy sikerre vigyen egy mozgalmat, joga van ahhoz, hogy pusztán szubjektív okokra hivatkozva halálba küldjön néhány, a mozgalom felemelkedését akadályozó embert. Ha meg vagy győződve arról, hogy az a mozgalom, amelybe bekapcsolódtál, létfontosságú és gyümölcsöző a nemzet sorsa szempontjából, akkor a mások korlátlan szabadságának vágyára csak helyrehozhatatlan módszerekkel lehet válaszolni. Egész életemben ismételnem fogom: nem minden ember érdemli meg, hogy szabad legyen. Mindenki szabadságának előítélete szégyen”.* (uo.)

Az ifjúság

40 Ha valakinek volt is kétsége afelől, esetleg reménye abban, hogy Cioran a barbarizmust egyfajta metaforaként, költői, netán ideológiai fogalomként használja, akkor a fenti sorokat olvasva minden kétséget kizáróan megérthette, hogy ő a barbarizmust, a kegyetlenséget és az ezekhez kapcsolódó összes szövirágot szó szerinti értelmükben használja. Cioran saját radikalizmusa szinte a kényszer erejével taszította a hitleri Németország támogatói közé, annak ellenére, hogy tisztában volt a náciizmus szellemi ürességével: *„Bármikor elismerem, hogy a hitlerista irodalom olvashatatlan, hogy a mai Németország szellemi színvonalja meglehetősen alacsony, hogy művészileg Németország egyelőre érdektelen, hogy a nemzetiszocializmus több szempontból is támadás a kultúra ellen; de engedtessek meg nekem elismerni azt, hogy az ifjúság lenyűgöző szerveződése felmentést adhat a hézagos kultúrára, és hogy a nemzet aktív részvétele saját politikai sorsában pótolja a modern szellem ideiglenesen fennálló hiányosságát. Ha rokonszenvenem Németországgal, az nem a népnek és nem az eszméknek szól, hanem annak az örült szenvedélynek, ami elárasztott egy egész országot.”* (Egy másik Romániáról, 1935. február 17.)

A fentiekben már megjelent a fiatalság problémája, amely visszatérő vezérmotívum a *Vreaneanak* küldött írásokban. Cioran szerint a demokrácia törvénytörően elkorcsosítja a fiatal-

ságot, és ebből a fertőből a diktatúra jelenti az egyetlen kiutat, csak ez tudja irányba állítani a demokrácia miatt céltalanul csellengő, elpuhult fiatalságot *„Hogy a demokráciának nem sikerült és nem is fog sikerülni megvalósítani az ifjúság konvergenciáját, szerves és messianisztikus behelyezését a nemzet történelmi sorsába, bizonyára nem a demokrácia legnagyobb bűne; de ez olyan szemrehányás mégis, amelyet soha nem szabad elfelejtenünk egy olyan rendszer iránti gyűlöletünkben, amelyhez már csak külsőleg kapcsolódunk.”* Cioran úgy látja: *„A fiatalságot az érdekek és az élő részvétel révén kell hozzákapcsolni egy stabil politikai formához. Fanatizálása csak a nemzet közös erőfeszítésének misztériumában lehetséges. A fiatalság csak a történelem átformálásának akarásában, egy messianisztikus ugrás irracionális kultuszában fanatizálható. Az ifjúsági mozgalmat félkatonai jelleg, messianisztikus lelkesedés kell, hogy jellemezze. (...) A demokrácia apologetái a szabadságot állapotnak nevezik, ami alapjában véve nem más, mint passzivitás, hanyatlás és közöny. Ha a fiatalság is így fogja fel a szabadságot, akkor ezt a szabadságot meg kell semmisíteni, az egész fiatalságot fel kell rázni és életre kell kelteni. A megszülető, nem a ránk kényszerített diktatúrának nemcsak anyagi, de erkölcsi keretet is kell teremnie.”* (A diktatúra és a fiatalság problémája 1934. október 7.) A fiatalság megregulázásában is a hitleri Németország jelenti a követendő mintát: *„Amikor azt látom, hogy a hitlerista fiatalság egyenruhában, szuronyokkal és zászlókkal menetel Berlin*

utcáin ünnepélyes, ugyanakkor agresszív testtartásban, mintha csak holnap kezdődne a háború, amikor látom ezeket a fiatalokat már ötéves koruktól besorozva és teljesen beolvasztva egy pártba, nem tudom viszatartani magamban a borzongató felháborodást és undort, ha arra a szakadékra gondolok, ami a német ifjúságot elválasztja attól a román ifjúságtól, amelyet magára hagyott a terméketlen káosz, és amelyet maguk a hivatalosságok tesznek tönkre és gúnyolnak ki. Bármennyi kifogás hozható is fel a hitlerizmus ellen, bármennyire is szűk látókörű és részleges a nemzeti-szocialista ideológia, az a tény, hogy az új Németországban az ifjúság nagyszerűen meg van szervezve, hogy küldetése aktív és létfontosságú a nemzet életében, és hogy általa egy egész nemzedék menekült meg a reménytelenségtől, arra készlet, hogy túltegyem magam megannyi elméleti képtelenségein.” (Egy másik Romániáról, 1935. február 17.)

Cioran a román politikai elit mindennél nagyobb bűnének tartja azt, hogy hagyta és hagyja elveszni a fiatal nemzedékeket, ezért: *„Az egyetlen elégtétel, amit az országnak adhatnának, egy koncentrációs tábor lenne, ahová sokan kerülnének a háború óta felbukkant román politikusok közül. Fel kell tennünk magunknak a kérdést, vajon megérdemlik-e, hogy éljenek azok, akik nem tettek mást, csak szétoszlatták a fiatalok lelkesedését. Ha azt mondanák nekem, hogy a megsértett ország néhány éven belül nem áll óriási bosszút, akkor úgy tűnne számomra, hogy magának ennek az országnak nincs semmi értelme.”* (uo.)

Diktatúra

A fiatal filozófus a radikalizmus szükségességét hirdeti, ez is a címe az 1935. október 27-én megjelent írásának, melyben megállapítja: *„Aki ma a radikalizmus ellen van, az nem csak a jelen pillanat jelentőségét nem értette meg, de a holnapét sem fogja megérteni. Minden megfontolt embert az élet és a társadalom perifériájára kell taszítani. Mi mást várhatunk az ilyen emberektől? (...) De hová vezet a higgadt és megfontolt szellem? Minthogy egy középszerű és meddő egyensúly, akkor már inkább egy katasztrófa. A katasztrófából pedig szintén a radikalizmuson keresztül kell kikecmeregni.”* (A radikalizmus szükségessége, 1935. október 27.)

Ennek a radikalizmusnak az alapja az erő, ellentéte pedig a békeszeretet, amellyel le kell számolni, mert „Nem érdem és nem erény pacifistának lenni. Egy pacifista nép a történelem szégyene.” (A földalatti Románia 1936. április 19.) A diktatúra eljövételét elkerülhetetlennek, történelmi szükségszerűségnek látja, és ebben a vonatkozás-

ban már nem is tesz különbséget nácizmus, bolsevizmus és fasizmus között, és ezért ezek meg-, illetve elítélését a diktatúra jelenségével szembeni értetlenségnek és a történelmi szükségszerűség belátása hiányának tudja be: *„A diktatúra egy kivételes mértékű politikai járvány, amitől senki sem menekül meg, de aki mégis menekülni akar, az lesz az első áldozata. Amit a hitlerizmusban felkavarónak és megnyerőnek találtam, az a végzettség, könyörtelen kollektívizmusa, mintha mindenki egyfajta ördögiválás eszköze lenne az ostobaságig fanatizálva a jelenkor fényárnyékában. A hitlerizmusba belezuhan. És így zuhan bele minden diktatórikus jellegű tömegmozgalomba (...) Amikor valaki a hitlerista „barbarizmusról”, a szovjet „képmutatásról” vagy a fasiszta „színjátékról” beszél, ezeknek a minősítéseknek az alkalmatlansága csupán e valóságok megingathatatlanságát határozza meg.”* (A diktatúra közelében, 1937. február 21.)

Egy diktatúrában a nép önkéntes mazochizmussal vetheti alá magát a vezér akarátának, ez a kollektív alávetettség felmenti az embereket az egyéni felelősség alól, azaz következmények nélkül lemondhatnak saját szabadságukról a vezér javára. Ebben látja Cioran a hitlerizmus csábítását, amit pozitív értéként mutat fel írásaiban. *„Azt hiszem, még Németországban is kevesen vannak, akik nálam jobban csodálják Hitlert. És nem akarom semmivel sem kisebbiteni hatalmas tekintélyét, ha visszaemlékszem arra az ironikus észrevételre, amit mindahányszor megjegyeztem, amikor láttam, ahogy éljenzi őt a tömeg. Úgy tűnt nekem akkor, hogy a halandók azért emelik az ég felé a kezüket, hogy egy olyan igát kérjenek, amelybe mindannyian beleférnek, epekedve a tovább már nem odázható büntetésért. Egy diktátornak messiási hóhérelle van, amire vér és mennyország ejt foltot. (...) Hitlert és Mussolinit imádják mindazok, akik szívesen lemondtak önmagukról. Amikor már nem tulajdonítasz jelentőséget annak, hogy egy központot építs az egyéniség illúziója köré, ekkor semmisíted meg magad szellemileg a mítosz kultusza révén, és így lesz a diktatúra politikai diadal, valamint szellemi vereség.”* (Lemondás a szabadságról 1937. március 21.)

Szerepvállalás

A Cioranról szóló könyvek többsége kiemeli, és ő maga is hangoztatta később, hogy sosem volt a legionárius mozgalom tagja, már csak azért sem, mert lelki beállítódása is alkalmatlanná tette őt arra, hogy bármiféle párt, mozgalom fegyelmét magára erőltesse. Ennek ellenére nem zárkózott el attól, hogy a mozgalmat támogató eszmefuttatá-

sai mellett konkrét szolgálatot is tegyen a Vasgárdának. A Németországból való visszatérése után Cioran egy évig középiskolai tanárként dolgozik, majd 1937-ben egy újabb ösztöndíjhoz jut, melynek köszönhetően ismét elhagyja az országot, ezúttal Franciaországba megy. Azonban a Vasgárda hatalomra jutása után, 1940 végén visszatér Romániába, és aktivizálja magát elvbarátai érdekében: 1940. november 27-én, azon a napon egyébként, amikor a legionáriusok meggyilkolták Nicolae Iorga történészt és Virgil Madgearu politikust, felolvasta a rádióban saját szövegét, amelyben a legionárius mozgalom alapítóját, Corneliu Zelea Codreanu dicsőítette. Valószínűleg a rádióműsor napján még nem tudott a gyilkosságokról, csak hogy később, amikor már napvilágra kerültek a bűncselekmények, ahelyett, hogy visszavonta volna szövegét, hozzájárult ahhoz, hogy nyomtatásban is megjelentessék a legionárius sajtóban, de más formában sem határolódott el a szörnyű tettektől. A legionáriusok 1941 januárjában lázadást szítottak Ion Antonescu ellen, de a kondukátor leverte a zendülőket, a Vasgárdát pedig kibuktatta a kormányból. Nem sokkal ezután Emil Cioran is elhagyta az országot. Visszatért Franciaországba, ahonnan még küldözgeti írásait az országba, a második világháború után viszont végképp szakított Romániával, még a román nyelvvel is. Franciaországban egy új korszak kezdődik Cioran életében. Ugyanúgy, ahogy első könyvével Romániában, első francia nyelven írt művével, az 1949-ben megjelent *A bomlás kézikönyvével* nagy sikert arat Franciaországban is, ez talán megkönnyíti számára, hogy maga mögött hagyja romániai, legionárius múltját és énjét, noha a végletes pesszimizmus továbbra is világképeinek sajátja marad. Lehet, ebben az egész életművön végigvonuló pesszimizmusban a romániai évek tévútjainak, a 30-a évek és a 40-es évek eleje nyomasztó emlékeinek a lenyomata is benne van.

Konklúziók

Az 1918-tól 1940-ig terjedő időszakban Románia röpke húsz év alatt befutotta a klasszikus demokráciától a totalitarizmusig vezető történelmi útvonalat. Ha úgy tetszik, az a rövid korszak mintegy laboratóriumi kísérletként mutatja meg a demokrácia leépülésének folyamatát, mely-

ben meghatározó jelentősége volt az egész társadalmat jelentősen befolyásoló szellemi erjedésnek. A társadalom elvesztette védekező képességét a demokráciát veszélyeztető kor- és körtünetek ellen, melyeket a romániai szellemi életben Emil Cioran és nemzedékének sok más tehetséges tagja gerjesztett.

Mint láttuk, Cioran legalább harminc éves koráig következetes szélsőjobboldali volt, tehát nem lehet őt utólag a fiatalság tapasztalatlanságával és meggondolatlanságával mentegeni. És nem lehet mindet a korhangulatra sem fogni, mert egyéni döntésekre és értékítéletekre még a legsötétebb történelmi korszakokban is lehetőség van. Ciorannak a tárgyalt időszakban született szövegeiből kiolvasható szerzőjük következetessége, kitartása a legszélsőségesebb eszmék mellett, ez tehát döntés és értékítélet is volt, nem pusztán fiatalkori hevület és a zeitgeistnek való öntudatlan önátadás.

Mindazonáltal Cioran túlságosan fontos szerző ahhoz, hogy dicstelen fiatalkori állásfoglalásai miatt szellemi karanténba legyen zárva, nem is emiatt született ez az írás, hanem azért, mert csak a múlt minél pontosabb feltárása után érthető meg egy jelentős alkotónak a személyisége és az a kor is, amelynek végkifejleteként a társadalom ordas eszmék alapján szerveződött meg. Azok a konkrét ideák a történelem szemétdombján végezték, csak hogy más formában újrahasznosíthatóak, és újra is hasznosítják azokat, ezért is egyfajta intő jel a mában Emil Cioran esete: ha egy olyan képzett embert is képes volt magával ragadni az örült korhangulat, mint Cioran, akit pedig műveltsége, kritikai érzéke óvatosságra kellett volna intsen, akkor mennyivel nagyobb veszélynek van kitéve a biztos támpontokkal egyre kevésbé rendelkező társadalom egésze, amelyet manapság minden irányból manipulatív eszmékkel és elgondolásokkal bombáznak? Ezért ne takargassuk a múltat, azt, ami történt, mert a tettek kendő alatt nélkülünk is megélnék, majd meghaladnak és a legváratlanabb pillanatban ismét jelenünk részévé válhatnak. Legalább azt ne mondhassuk, nem tudtunk róla.

MAYER ÁGOTA

Holokauszt egy napra

2023. október 7-e az izraeli-arab konfliktus egy újabb tragikus momentuma: azon a borzalmas napon több mint 1400 civilt, köztük csecsemőket, öregeket, feszítválozó fiatalokat mészároltak le pusztán azért, mert zsidók voltak vagy annak vélték őket. Ekkora mértékű emberirtást a zsidók a holokauszt tragédiája óta nem szenvedtek el. Eddig azt lehetett hinni, hogy a holokauszt akkora méretű bűncselekmény, ami azóta is nyomja az európai, kiterjesztve a nyugati világ emberének lelkiismeretét. De nyomban október 7-e után, amikor egyébként az izraeli válaszcsepások még el sem kezdődtek, a nyugati világ számos országában Németországtól, Franciaországtól, Angliától kezdve az Egyesült Államokon át Ausztráliáig számos szolidaritási tüntetés zajlott le a palesztinai arabok mellett. Ez a tény már erős kételyeket ébresztett abban a vonatkozásban, hogy egyáltalán emlékszünk-e még a holokausztra, annál is inkább, mert a hatalmas, olykor többszázszázresz szimpátia megnyilvánulásokon nem csak a muzulmán bevándorlók, illetve azok leszármazottai vettek részt, hanem a muzulmán, illetve arab világhoz sem származás szerint, sem kulturálisan nem kötődő emberek, köztük olyan hírességek, mint Greta Thurnberg klímaaktivista, Brian Eno zenész vagy Tilda Swinton színésznő. Természetesen nem tagadható le a palesztinok nehéz sorsa, amit orvosolni kell, az azonban megdöbbenő, hogy emberek sokaságának nem október 7-e előtt, hanem azt követően, sőt a véres események hatására jutott eszébe kiállni egy népcsoport mellett, amikor még az izraeli támadás Gáza ellen el sem kezdődött, hogy a tüntetéseken a háborúval járó szenvedésekre lehessen hivatkozni. Nem is beszélve az azóta jelentős mértékben megnőtt antiszemita megnyilvánulásokról, mintha nem a Hamasz, hanem Izrael követett volna el népirtást október 7-én.

Az elsőre érthetetlennek tűnő jelenség gyökerét befolyásos nyugati egyetemeken kell keresni, ahol az elmúlt évtizedekben keletkezett egy új, sommásan baloldalinak nevezett ideológia, amely több, eleinte egymástól függetlenül fejlődő gondolatok összefonódásából fejlődött ki és vált dominánssá a 2010-es évek környékén az egyetemeken falain belül. Az elmúlt években pedig renkívüli gyorsasággal kezdett terjedni, és mára hihetetlen

erejű befolyásoló tényező lett a nyugati társadalmakban. Ez az ideológia egy újfajta identitáskonceptió prizmáján keresztül láttatja a világot; álláspontja szerint az emberi társadalmakat a csoportidentitásokon keresztül lehet a legjobban megérteni, mint amilyen például a faj, a nem és a szexuális orientáció. Ennek az eszmerendszernek az alapja az a posztmodern alaptézis, miszerint nincsenek objektív igazságok, hanem világunk egyéni nézőpontok végtelen sokaságából épül fel. A nagy, az élet egészét átfogó világértelmezések csak eszközök arra, hogy a hatalmon lévők, a kiváltságosok továbbra is elnyomhassák a marginalizált csoportokat. A posztmodernnek elvetik az objektivitás elvén működő intézményeket is, melyek mindenkire érvényes, semleges szabályok szerint irányítják a társadalmakat. Ebben a posztmodern fogalmi keretben épül ki az új identitás fogalom, mely a kisebbségi, marginalizált csoportok identitását

Társadalom 43

emeli ki azt állítva, hogy a különböző kisebbségi csoportok tagjainak olyan sajátos élettapasztalataik vannak, amelyeket nem érthet meg senki, aki maga nem tagja ugyanannak a csoportnak. Ebből kifolyólag a kiváltságosok érdekeit szolgáló objektív tényekre és semleges szabályokra hivatkozva nem kérdőjelezhető meg, és nem is vethető kritika alá a kisebbségi identitáscsoportok saját igazsága. A posztmodernizmus és az identitáskérdés összefonódásából származó másik gondolat az, hogy a semleges szabályok, illetve a klasszikus értelemben vett emberi jogi aktivizmus nem is vezethet pozitív eredményre, ezért az igazi méltányosság nem egy mindenkire egyformán érvényes jogrendszer megalkotása és érvényre juttatása, hanem a különböző, az identitások által meghatározott csoportok érzékenységét és igényeit figyelembe vevő jog gyakorlatba ültetése. Ennek az elképzelésnek egyik fontos eleme az interszekcionalitás fogalma, ami azt jelenti, hogy számos kisebbségi csoport van, amelyek strukturális elnyomás elszenvedői, de közülük is a legreménytelenebb

Azt lehetett hinni, hogy a holokausztt döbbenete felvértezte az emberiséget annak tudásával, hogy mi a gonosz, és e tudás birtokában immár képes cselekedni akkor, ha netán hasonló borzalom veszélye fenyegetne. És íme, elérkezett 2023. október 7-e.

helyzetben azok vannak, akik egyszerre több kisebbségi csoportba tartoznak, mert az ő életükben a különböző elnyomások metszik, azaz interszekcionálják egymást. Például egy fekete nő kétszeresen is marginalizált, egyrészt mert színes bőrű, másrészt azért, mert nő. A többszörösen is hátrányban lévő embereken csak úgy lehet segíteni, ha nem külön-külön harcolunk a különböző hátrányt okozó tényezők ellen, mint tették azt korábban az emberi jogi aktivisták, hanem ha egyszerre lépünk fel minden elnyomatás ellen és egyszerre próbálunk felszabadítani mindenkit, akikről azt gondoljuk, hogy elnyomottak, legyenek azok nők, fogyatékosok, afroamerikaiak, transzgender, illetve alternatív szexuális orientációjú emberek. Vagy akár palesztinok.

Igen, palesztinok, ugyanis a fentebb vázolt új identitásfelfogás központi eleme a posztkolonializmus koncepciója, ami abból az előfelvetésből indul ki, hogy az egykori gyarmatbirodalmak őshonos lakói az elnyomottak, míg a fehér bőrű telepesek, azaz a gyarmatosítók az elnyomók. Az igaz, hogy geopolitikai értelemben lezajlott a dekolonizáció, vagyis megszűntek a fehér emberek által évszázadokig fenntartott gyarmatbirodalmak, de a volt gyarmatok gazdasági, politikai kiszolgáltatottsága többnyire megmaradt, és ami ideológiailag még ennél is fontosabb, napjainkban is a nyugati fehér ember narratívája érvényesül akkor, amikor a volt gyarmatokról, a harmadik világról, vagy Edward Said kifejezésével élve a tág értelemben vett Keletről van szó, ezért az elnyomás gyakorlatilag a jelenben is érvényesül. Az elnyomottak felszabadítását zászlajukra tűzők szerint ez tarthatatlan állapot és a kiváltásosok szemszögét tükröző diskurzus dominanciájának a megszüntetése, lényegében a fehér elnyomók hegemoniájának megdöntése nem tűr halasztást.

Lényegében új rasszizmus született, melyben a náciknak a biológiára, fajra alapuló elképzelését felcseréli a kulturális rasszizmus koncepciója. Nem a vérre, a származásra, hanem a kultúrára és a történelemre való hivatkozással állítanak fel rangsort a különböző bőrszínű emberek között, amikor kijelentik: fehér embernek lenni történelmi bűn. A kulturális rasszizmus értelmezési keretében a fehér ember attitűdje az elnyomás, ez kulturálisan beléivódott viselkedési kód, azaz a fehér ember nem azért fehér, mert olyan a bőrszíne, hanem azért, mert elnyomóként viselkedik. És mivel a palesztin-zsidó konfliktusban a zsidók a telepesek, ezért ők is fehér emberek, azaz óriási történelmi bűnnek a hordozói, így ők nem is lehetnek áldozatok, mindazt megérdemlik, amit az elnyomottaktól elszenvednek mindazért, amit a múltban elkövettek, illetve a jelenben is tesznek. Az ellenük folytatott harc mindig igazságos, minden ellenük bevetett eszköz igazolható. Mivel az új ideológia hívei szerint a palesztinai arabok a felszabadítandó őslakos elnyomottak, ezért e valóságértelmezés szerint az október 7-iki bestiális vérengzés valójában az elnyomó fehér telepesek ellen folytatott dicső harc nyilvánulása.

Akik eddig még nem találkoztak a kulturális rasszizmussal, vagy elvetik ezt az eszmét, azt gondolhatják, hogy fegyvertelen civileket rajtaütésszerűen, figyelmeztetés nélkül lemészárló terroristákat szabadságharcos igazságosztónak látni és láttatni ellentmond a józan ész és az emberség elementáris követelményének. Csakhogy ezek objektív mércék, amelyeket a palesztin arabok és az őket támogatók nem fogadnak el, mert szerintük az elnyomott palesztinok élettapasztalatait nem is foghatják fel azok, akik nem tartoznak közéjük, ezért a cselekedeteiket sem lehet objektív mércék szerint megítélni. Ebben a megközelítésben a palesztinok nem is követhetnek el népiirtást, hiszen ez az elnyomó fehér ember által használt fogalom az események leírására, miközben a palesztinoknak megvan a saját narratívájuk, saját igazságuk ugyanerre az eseménysorra. Az új ideológia hívei a palesztin-izraeli konfliktust nem hűvér emberek közötti konkrét szenvedéstörténetként fogják fel, hanem egy elnyomó-elnyomott elméleti ellentétpárban előre legyártott szereplők szerint értelmezik, amelyben a palesztinok a már említett többszörösen hátrányos helyzetben lévő kisebbség, míg a zsidókra ebben az identitáskonstrukcióban az elnyomó szerepkörét osztották ki. Ezért látnak palesztin szenvedést akkor is, amikor tulajdonképpen a zsidók szenvednek. A zsidók ebben az elméleti konstrukcióban arra sem mélt

tók, hogy saját élettapasztalatként mutassák fel az elszenvedett népirtás iszonyatát.

Az elmúlt évtizedekben elképesztő mennyiségű szellemi energia ment el ennek a sajátos viláértelmezésnek a felépítésére, de a nagy igyekezetben a hívek nem vették észre azt sem, hogyan fordul át ideológiájuk saját ellentétébe. Az elnyomottak érdekeit felvállaló elméleti konstrukció végül oda vezetett, hogy a valóság történéseitől teljesen függetlenített értelmezési keretben a fehér embereket tárgyiasítják és ezen belül a zsidókat is ugyanúgy megbélyegzik, ahogy annak idején a nácik tették azt velük. Ez a magát baloldaliként meghatározó új ideológia megtagadja a baloldali eszmeiség lényegét képező, a Felvilágosodásból eredeztethető alap gondolatot, miszerint az egyenlő és méltányos elbánás és megítélés nem függhet az emberek társadalmi, vallási, származásbeli, kulturális stb. meghatározottságaitól.

A nyugati kultúrkörben szinte mindenki hajlamos megbotránkozni azon, hogyan történhetett meg annak idején a holokauszt, hogyan voltak képesek civilizált népek a barbarizmus mélységébe belezuhanni. Azt lehetett hinni, hogy a holo-

kauszt döbbenete felvértezte az emberiséget annak tudásával, hogy mi a gonosz, és e tudás birtokában immár képes cselekedni akkor, ha netán hasonló borzalom veszélye fenyegetne. És íme, érkezett 2023. október 7-e, egy nap, amikor ismét megtörtént a holokauszt, és az említett történelmi tapasztalattal a hátunk mögött mégis kétértelmű, morális aggályaink vannak, mérlegelünk, nem tudjuk meghúzni a határvonalat jó és rossz között, amikor pedig az a vonal nagyon is élesen megmutatkozik. Az október 7-e után történt, lényegében a zsidó áldozatok elleni szimpátiatüntetésekre arra figyelmeztetnek, hogy egy ideológia ismét kikezdte morális alappilléreinket, elhomályosította valóságértelmező képességünket és mindezzel együtt meggyengítette ellenállóképességünket a barbarizmus ellen. Reményre ad viszont okot az, hogy a nyugati világ kormányai ideológiai beállítódásuktól függetlenül (még) nem követik ezt a narratívát és sok baloldali gondolkodó is elhatárolódott az izraeli-palesztin konfliktus effajta értelmezésétől. Azonban a szellem kiszabadult a palackból, a nyugati világnak ismét fel kell készülnie arra, hogy a külső ellenségek mellett saját démonaival is megküzdjön.

MAYER ÁGOTA

Utolsó jegyzetek

Reményi József Tamás halálára

A *Ketten egy páston* rendhagyó rovatát ezúttal egyedül BOKA LÁSZLÓ jegyzi, idei szerzőtársa, Reményi József Tamás szerkesztő, kritikus 2023. november 10-én elhunyt.

Úgy volt, hogy háborúk, fogságok tematikában írunk még egy-egy évadzáró írást a *Ketten egy páston* rovatba, az Újvárad számára. Az évadzáró helyett életzáró írás lett, pontosabban annak jegyzetei csupán... S maradt az örök űr, s maradnak a sorjázó kérdőjelek, érthetetlenül, fájón, pótolhatatlanul. S én legfeljebb a lelkemben dülő háborúról és az emlékek fogságáról írhatok immár. Nem közölhetem ugyanis, amit megdöbbenően váratlan halála napjáig e megbeszélte tematikában összeírtam: úgyis csonka lenne, ahogyan minden az még egyelőre, Jóska nélkül. S úgysem lenne kivel átbeszélni,

46 Ketten egy páston

BOKA LÁSZLÓ (Nagyvárad, 1974) József Attila-díjas irodalomtörténész, kritikus, egyetemi docens, az [MTA] Irodalomtudományi Intézet tudományos főmunkatársa.

utolsó simításokat, pontosításokat végezni rajta a leadás előtt, ahogyan szoktuk, hiszen a rovat is eleve közös volt: én pedig nagyon örültem, amikor az idei évadot elvállalta. Csonka most e rovat, ahogyan a szövegek is azok az értő olvasatai nélkül, hiszen olyan sokunknak volt ő afféle irodalmi apja, idősebb testvére, akihez bármikor fordulhattunk.

Csodáltam mondatai pontosságát és feszességét, a töltelékszavak kirostálását, ami szerkesztői gyakorlatából is adódott, ha indokolt volt, akár indulatának mértékletesen is erőteljes nyelvi megnyilatkozásait, rajongtam egy-két szófordulatáért, ami emlékezetesen csengett bennem tovább. Bámultam fegyelmezettségét, határozottságát, megalkuvás-mentes, biztos értékítéletét, ragyogó argumentumait. Szigorát mindenki ismerte az írásban vagy a kritikai beszélgetésekben, miközben

végtelenül megértő, sőt szeretetteljes tudott lenni a magánbeszélgetéseiben, legfőképp azokkal, akiket minőséginek (így aztán magáénak is) gondolt. Határozott kritikus fegyvertárát mozgósította viszont, ha silánysággal találkozott. Ez emberi és irodalmi minőségekre egyaránt vonatkozott. Jóska mérce volt. Szerkesztőként is, kritikusként is. Nagyszerű szeme volt, mert mindenekelőtt nagyszerű, nagybetűs Olvasó volt! Aki sokrétű, rétegzett tudásával, tapasztalataival megérezte, hol van a minőség. Alapos, kedvesen szigorú ítésez, aki mindent kontextusban látott és láttatott. Aki egyaránt ismerte a vidék és a főváros irodalmi világait, az egyik vagy a másik írószervezet hangadóit, de aki egy csöppet sem gondolta a fogalmi ellentétpárokat vagy akár a fizikai határokat az irodalomban meghaladhatatlanoknak. Az irodalom volt ugyanis az élete, az élettere – ahogyan a most, immár posztumusz megjelent, Darvasi Ferenc által készített életútinterjújában maga is vallotta. Nem tudott rajta kívül mást elképzelni, s ennek minden darabkája érdekelte, vonzotta. Nem mondott volna le egyetlen értékes szegmenséről sem.

Nem szerette ugyanakkor, ha őt dicsérték. A végletekig szerény, a dicséretet magától elhessegető, a legkevésbé sem hivalkodó alkat volt. Humoros, derűs, szelíd, csillogó szeműen érdeklődő, a világra nyitott, mindenkoron szeretetteljes és párbeszéd-szerető személy volt. Korábról is ismertük egymást, a Palatinus Kiadó időszakában már talán, de közös dolgaink, kölcsönös szimpátiáink, kedves olvasmányaink, egymásra figyelésünk a 2010 körül indult közös munkánkkal, NKA-s szépirodalmi kollégiumi mandátumunkkal vett új irányt. Mindig azt mondta, egykori önmagát is látja bennem, így lelkesen, nagy munkabírással, tisztességgel, s legfőképp vállvetve küzdöttünk minden egyes döntésért, hosszú távon meggyőződéssel a teljes szakma becsületéért. A teljesért. A megalázó helyzetek és a politikailag motivált döntések elkerüléséért, vagy minimálisra csökkentéséért. Akkor is, amikor ellenkező, hosztilis álláspontok garmadájával találkoztunk. Érvelt, küzdött, próbált halkán meggyőzni, jobb belátásra bírni másokat. A pályázók közül szinte mindenkit ismert, ha nem, alaposan utánanézett, mindig a tehetséget és az elhivatást nézte. A legfelkészültebb kurátor volt kétséget kizáróan, s az irodalmi mező intézményei közt nem akart egyik

vagy másik oldalt kizáró, megalázó helyzeteket. Jóska tisztességét mutatja, hogy mandátumaink lejárta előtt már felállt, egy ponton úgy érezte, más irányt vesznek a dolgok, s ehhez nem asszisztálhat. Taszította az erőszakosság, a frusztrációkból épülő, vélt revansvétel látványos akarnoksága, főleg, ha mindehhez a felületesség és a harsányság társult.

Csendes, a kitartó munkában hívó ember volt. Öröm volt vele minden baráti vagy szakmai együttlét, könyvbemutatók, pódiumbeszélgetések végén néhány pohár vodka társaságában, a belvárosban, Csillaghegyen vagy Szentendrén. Egy időben úgy volt, velem tart, s átveszi az OSZK Kiadó szakmai vezetését is, aztán másként alakultak a dolgok, mi azonban észrevétlenül is egyre többet beszélgettünk, leveleztünk, folytattuk a találkozásokat. Pár hónapja ő maga írta: „*köszönöm, hogy egy bensőséges baráti együttlét szakmai bőséggel szolgált – ritka e kettő azonos szinten*”. Én pedig tudtam: mindig nyíltan fordulhatok hozzá, s szakmai vagy emberi dolgokban egyaránt bensőségesen beszélhettünk, bármiben tanácsát kérhettem. Idén pedig jött az Újvárad, ami új felkérésként meglepően lázba hozta.

A rovat első két írásának tematikája gyorsan megvolt: idei irodalmi évfordulók, illetve a szívének oly kedves *Mozgó Világ* és környéke... Mindkettő részben indulatból is alakult, de ott is pompásan higgadt maradt, zseniálisan oldotta meg mindkettőt. A Petőfi-évforduló kapcsán, amikor arról beszélgettünk, hogy a „süket hivatal” ma is csak küldi koszorúit, éppúgy, mint száz évvel ezelőtt (ami már Babitsot is idegesítette, mert közben a lényeg sikkad el, s minden csak a politikai kisajátításról szól vagy a negatív értelmű kultuszt építi), láttam a szemében, hogy már meg is volt az alap. De ez sosem volt számára elégséges. Ez csak felütés volt. Rendszerint úgy írt, hogy a legalaposabban felkészült, mindennek utánajárt, egy-egy kisebb íráshoz is hetekig olvasott.

Szerénységére jellemző, amit az első, e hasábkon közölt közös írásaink kapcsán levelében nekem írt: „*nemcsak racionálisan szenvedélyes (amilyen Te Magad is vagy), hanem átfogó írás, amelyhez az enyém inkább csak hangütés.*” Aki elolvassa a két szöveget, pontosan láthatja, e „hangütés” milyen mély, alapos és lényegi. De *rjt* – így, csupa kisbetűvel – önmagát hazudtolta volna meg, ha eközben is nem saját magát zárójelezi, inkább a másikat biztatja. Bölcsen, csöndesen, finoman. Később is olyan sorokat írt a készülő vagy már elkészült párcikkek kapcsán, hogy „*a magam kis dolgozatát irdogálok*”, illetve, hogy a tiédet „*elolvastam és örült a lelkem [...]* *gondolatmeneted kiváló, különösen fontos (nekem) a*

Tózsér–Bodor idézetek közös centruma.” Ő is szenvedélyes, indulatos tudott lenni persze. Ez módosította részben a második itt közölt írása tematikáját. „*A Sympo és a Mozgó átjárásainak szánt írást átformálta és aktualizálta a felháborodásom (tudtommal senki nem írta meg, pedig elképesztő dologról van szó, amint látni fogod). Viszont így ez megint inkább publicisztika; úgy látszik, én már csak azt írom, ami fáj...*” – írta idén májusban. És valóban más fájdalomt is, a velük történt igazságtalanságokat is megfájta. Bár ezer dolga volt, mindenki ügyét magára vette. Gondozta kéziratát, javította, segítette a szövegek elkészültét, pontosabbá, jobbá tételét, közben szakmai tanácsokkal látta le a hozzá fordulókat. Mindeközben nagy szíve úgy érezte a felvállalt ügyeket és dolgokat nem hagyhatja cserben, hiszen barátait és azok ügyeit sajátjának érezte. Így aztán időhiánnyal küzdött folyton. Túlállalta magát, s irodalmi és könyves ügyekért dobogó nagy szíve egy ponton nem bírta tovább.

Pedig voltak árulkodó jelek, figyelmeztető előzmények – mondatja velem az utólagos okoskodás. „*Hétfőn beparancsolt az orvos a klinikára, a vállalásaimat mind le kell mondanom. Az Újvárad-sorozat viszont nem maradhat csonkán*” – írta. Hát most mégis csonkán maradt, drága Jóska! Egyrészt örültem sorainak, a felkérésem kitüntetett pozíciójának, de sokkal inkább féltettem. Én, akit ő hívott aggódó szeretettel, „drága önkifacsaróm”-nak több levelében még ezen hónapokban is. „*Csak azért nem prédikálok erősebben, mert egykor én is ezt csináltam*” – írta, miközben pontosan tudtam, nem egykoron, mindig is ezt csinálta, most is. Önmagát adta oda ugyanis minden ügyért, maximálisan. Sőt, hosszan tépelődött, belül gyöttrődött, ha valamilyen komoly ok miatt le kellett mondania egy korábban elvállalt ügyet. Találkozásainkkor gyakran panaszkodtunk is egymásnak, hogy már a beért eredményeknek sem tudunk örülni, annyira túlvállaltuk magunkat, lám, milyen borzasztó ez, mindig csak loholunk az újabb és újabb határidő után, amit magunknak állítottunk, de hát a barátok, az ügyek... Hogy azután szentül megfogadjuk: jövőre kevesebbet! S ilyenkor jöttek a szokásos, véget nem érő témák, levezetéként: az irodalmi szcena, a társadalmi-politikai helyzet, a kettészakítottság borzalma a szellemi életben, aztán egymás egyre erőteljesebb pesszimizmusának a megvitatása vagy azon belül legalább árnyalatok keresése, s persze a magánélet, jellemzően a legutolsó körökben csak. No meg a fel-felsejlő múlt, ott is mindig az irodalom: a Mozgó, Sziveri, Hajnóczy, Pest, Debrecen és Várad, s megannyi más. „*Köszönöm a délutánt, gyógyító volt. Nemsokára (majdnem) a régi rjt lesz Veled.* Öleléssel: j.” – küldte egy hónappal halála előtt, október 9-én.

Akkorra már megírta a Bánffy-évforduló kapcsán a *Díszletország* című cikkét is. A Bánffy-témát eleinte háritotta, mert úgy vélte, keveset tud róla. A megírt szövegből is kiderült, végigolvasta a teljes emlékiratanyagot, mellé a drámákat, s az életmű kritikai fogadtatásának is szinte minden érdemi anyagát. Munka közben volt energiája még két figyelmeztető sort is küldeni, hogy a 2018-as kötetben van egy téves adat Karinthy Bánffy-paródiája kapcsán az egyik jegyzetemben, a második kiadásban majd pontosítsam. Alázatos volt, a legjobb, legtisztább értelemben s a befektetett munkának a híve. Semmit sem akart könnyen megszerezni vagy megszerezhetőnek láttatni, minden sikert csak kőkemény munka révén tudott elképzelni.

Októberben, az említett cikk leadása után, kimerültségére, romló idegállapotára panaszkodva is sokat beszélünk, leveleket váltottunk. Kértem, pihenjen, de kötötte az ebet a karóhoz. Egy korábbi ötletét, a könyveket elégető Kalibánt idéztem emlékezetébe találkozásunkkor, ő a háborút javasolta az idei záró témának, hiszen annyira aktuális, mondta, s itt van mellettünk. E két tematika közt vacilláltunk. Október közepén megismételte: „*Emberek háború idején. Én pl. szívesen írnék Kardos G. remekéről és/vagy Örkény háborús szociográfiáiról. Kuncz, Markovits Rodion, más?*” Erre azt mondtam, ha így lesz, én a valós és a belső fogságok felől közlök majd, s Kunczot idézem, miszerint „*Annyi börtön van a világon, amiről az emberek nem tudnak, talán még azok sem, akik magukban hordozzák.*” Hónap végi levelének pár mondata így szólt: „*A kiindulópont a mostani, (így mondanám) többfelé szórt világháború, a felütés és hangsúly (nálam) érthetően Kardos G. – A Kaliban erősebb ötlet, tudom én, de filológiai-filozófiai terhei is nagyobbak jóval. Ehhez most nem vagyok elég jó erőben.*” Mindezt azért írom itt le, hogy érzékeltessem: egy kétoldalas íráshoz is óriási erőt mozgatót. Ujraolvasott több száz oldalt, kötetek sorát jegyzetelte ki, s ezek után végtelenül alaposan, határozottan és kifogástalan színvonalon írt.

És beleborzongok, most, immáron utolsó jegyzetei bizonyos soraiba, amibe betekintheztem felesége, Györgyi jóvoltából. Jóska Kardos G. György trilógiáját (*Avraham Bogatir hét napja – Hová tűntek a katonák? – A történet vége*) láthatóan, oldalszámok pontos jelölésével végigjegyzetelte, ezt az 1947 nyarán induló, zsidók és palesztinok közti bonyolult helyzetet, Izrael Állam megszületését, mindközben konfliktusokat, bosszút és áldozatvállalást, indulatokat és érveket ütköztető regényét és annak folytatásait választotta afféle „felütésnek”. Egy helyet, ahol – mint jegyzeteiből kiderül, az ő szavaival – „*a zsidók és az arabok sem érezhetik magu-*

kat otthon. A jövőjük bizonytalan [...]. Ezért nincs is diskurzus. Monologizálnak.” Majd úgy folytatja: Ez a „*lokalizált diskurzushiány a világszerű*”, ami a „*volt s nyilvánvalóan leendő, véget nem érő háború céltalan hangzavarát képviseli*”. Ahol „*mindenki ellenség*”. Pedig: „*tele vagyunk beszéddel*”. A történet vége? Vane, lehet-e egy történetnek itt vége? Talán Jóska – látva a jelen folyamatait – több irányból is feltette volna írásában e kérdést, tudván, a Kardos G.-féle trilógia harmadik részében csak az író számára ér igazából véget a történet. A valóságban nem.

Készülő életinterjú-kötetét (*Mindig is volt egy szigetem*) nagyon várta, csillogó szemekkel feljegyzette velem a dátumot, s én megígértem: persze, piros betűs nap ez mindnyájunknak, naná, hogy ott leszek. Ebben a szép, Jóska-ra jellemző, visszafogottan szerény pályaképben, szigetei felsorolása közt is olvashatjuk, hogy a magyarországi helyzettel kapcsolatosan pesszimista volt rövid távon, s egyre inkább az lett hosszabb távon is. Az irodalomban azonban sohasem érződött rajta, hogy pesszimista lett volna. Mikor Bánffy-ról mint közvetítőről beszélgettünk, azt mondta, ilyenekből volt igazán csak hiány, akik nem dörgölöztek a hatalomhoz, de nem is látták fekete-fehérben a világot, nehéz időkben is vállalták a közepén állás magányosságát. Jóska sem egyetlen fénykörön belül mozgott. Akkor sem, ha oldalak, írószervezetek és akadémiák közt a közvetítés lehetőségének egyre kevesebb esélyét látta. Valójában csak természetes életteret remélt, s ennek a térnek a fogyása minden alkalommal elriasztotta, szó szerint összerezsent, barbárságnak, a szellem elleni gaztettnek vélte ezeket. A kevesek közé tartozott, aki viszonyítási pont tudott maradni: hiteles ember és ragyogó elme. Aki véleményét sohasem kendőzte el, tartása volt, tisztességét megőrizte, s akiben ilyenformán sohasem kellett csalódní!

Utolsó, nekem írt levelében (borzasztó leírni, de a halála előtti napokban) nagymamám elvesztése miatt még szeretettel vigasztalt: „*Benned él tovább, Laci.*” – írta. S ha e családi haláleset miatt a Nyitott Műhelyben nem is találkozhatunk, majd pár napra rá Szentendrén, a szokott helyen kettesben folytatjuk. Nem volt több találkozás. Az utolsón, az említett sétán, úgy váltunk el, hogy láttam „*kényszerpihenőjén*” is a szokásos intenzitással foglalkozik ügyekkel, szövegekkel, kötetekkel. Beültünk végül kávézni is, s órák teltek el. A szentendrei hévállomásig kísért, mint mindig, megfogta két kezével arcom, én bal kezemmel megfogtam jobb vállát, a jobb tenyerem viszont akaratlanul is a mellkasára tettem, mintha csak azt sugallnám: vigyázz a „*ketyegőre*” Jóska. Ez az utolsó képem, ami alighanem örökké bennem él majd róla. Mindent köszönünk, Jóska!

Édes Anna – debreceni vendégjáték Kolozsváron

Az Európai Színházi Unió (UTE) 20. fesztiválját rendezte a Kolozsvári Állami Magyar Színház (KAMSZ), megünnepeelve a Stúdió átadásának 15. évfordulóját és a Szamos-parti állandó magyar nyelvű színjátszás 230. születésnapját. A sétatéri színház november 4-19. között harmadszor látta vendégül a nemzetközi seregszemlét, amelyen tizenegy tagszínház vett részt. SIMON JUDIT alábbi értékelését kiegészítve a következő oldalon MIKOLA-NYÍRI EMESE reflexióját olvashatják a debreceni színház kolozsvári előadásáról. A seregszemle gazdag programjából itt egy előadást méltatunk, a továbbiakról online kiadásunkban olvashatnak.

A kiszolgáltatottság drámája

Szabó K. István, jelenleg a debreceni Csokonai Színház művészeti igazgatója rendezte az Édes Anna című Kosztolányi regényadaptációt. Lőkös Ildikó dramaturg írta meg az új a színpadi változatot, vélhetően a rendező szempontjait is figyelembe véve. Tény, hogy az előadás hatásában közelít az eredeti műhöz.

A kiszolgáltatottság, a megalázás és megalázkodás, a félelem, hatalmaskodás drámája az előadás, amelynek lényegét nagyszerűen ragadja meg alábbi írásában Nyíri-Mikola Emese.

Az alábbiakban két rendkívüli alakításra, színészi munkára hívnám fel a figyelmet. Ez nem jelenti azt, hogy az Édes Anna szereplőinek bármelyikének kifogásolható lenne a játéka. Mindegyikük hangsúlyos, hiteles karaktert állít színpadra.

Román Eszter játssza a címszerepet, a mindennél lemondó, alázatos, szelíd Édes Annát. Ennek a szép, szőke lánynak kemények a vonásai. Fürkésző a tekintete. Önérzetes, méltóság van benne. Senki nem veszi észre, csak annyit látnak, amennyit magából mutat. Csak akkor mosolyog, amikor nem látják. Vagy, amikor úgy véli, talán érzi is, hogy embernek, nőnek tekintik. Amikor a Kéményseprővel beszél. Amikor a szerelmét is

megcsúfolja Patikárius fiatal úr, kővé keményedik. Román Eszternek kevés szövege van, de úgy létezik a színpadon, hogy érzékelteti a bekövetkező tragédiát. Ez a lány megéli a kiszolgáltatottságot, a megalázást, de őrzi a maga méltóságát. Nem fogadja el az alamizsnát, visszautasítja a kegyes leereszkedést. Reménykedik, ha elmegy, ha családja lesz, felszabadul. Felszabadul a lelke. Akkor lázad fel benne minden nyomorúság, amikor a méltóságától, a lánybecsületétől megfosztják, amikor kifizetnék asszonyi áldozatát. A színész nő kevés gesztusában, arcán tükröződik minden gondolata, minden érzelme. Megrázóan szép a játéka, amint ártatlan lányarca elsötétül, s immár alig tudatosan cselekszik. Pusztít, holott csak élni vágyott.

Kali Andrea játssza Vízyné Angélát, akinek látszólag az egyetlen gondja, hogy talál tökéletes

Színház 49

SIMON JUDIT (Nagyvárad, 1956) Spectator-díjas újságíró, színikritikus, a Holnap Kulturális Egyesület elnöke.

MIKOLA-NYÍRI EMESE (Nagyvárad, 1974) Kinde-díjas író, a BBTE magyar-német szakán végzett. Önálló kötete: Félrehallgatások (regény, HKE 2018).

cselédet. Talán Édes Anna megfelelő, de ő is menni akar. Hatalmaskodik a lány felett (a többiek ezért, illetve gonoszságáért hagyták ott), kiéli rajta a szorongásait. Parókat hord, megfelelni akar a társaságnak, a férjének, mindenkinek. A cseléd az egyetlen, aki fölött ő uralkodhat. Vízyné gonoszsága mögött mélységes boldogtalanság rejlik. Eltemette a kisfiát, férjével csak szokásból osztja meg az ágyát, rég nem kötik őket egymáshoz érzelmek, de megbecsülés sem. Az asszony rémülettel vegyes undorral nézi a férje politikai színváltozásait, hatalmi vágyát. A cselédek miatt hisztériáján kívül, semmit sem láthatnak a többiek. A színésznő Angéla cselédek miatti hisztériája mögött is érzeteti nyomorúságát. A felsőbbrendűség látszatába való menekülést, a rettegését, hogy ki ne

derüljön, őt is megalázza a férje. Kali Andrea árnyalt alakítása, finom rezdülései drámai asszonyi sorsot tár fel.

Tanulságok post mortem

A nézőtérre lépve a rekviem szövegét halljuk. Már a gyilkos Édes Annaért szól? Vagy az ülőhelyeket kereső nézőkért, mindannyiunkért, gyilkosokért, meggyilkoltakért és ideiglenes túlélőkért egyaránt?

A cselekmény, akárcsak a regényben, a zavaros történelmi pillanatokkal indít. Elmentek az *elvtársak*, de fenyeget a visszatérésük. Kint még lövöldözések, zavargások, de csak kint. Bent, a színpadon, neurotikus módon, minden egy kérdés körül forog: Miért nincs olyan cseléd, aki bármikor, bármit tökéletesen elvégez? „Alkalmazott? – Nem! Cseléd!”¹

Ezt a kérdést tárja elénk Vizyné, aki szorongó alkat, mégis kellően arrogáns. Édes Anna félnék tekintetével, naiv mosolyával, setesuta mozgásával nem csak Vizynével áll ellentétben, hanem a darab többi szereplőjével, akik a maguk módján mind képesek az önérvényesítésre. Édes Anna és a többiek dinamikájából bontakozik ki az az örök társadalmi dilemma, amire ma is ugyanolyan égető lenne megoldást találni: Mit tudunk kezdeni a szegényekkel, a tanulatlanokkal, azokkal, akik a társadalom peremére szorultak, és nem képesek önmaguk védelmére sem? Mit kínálhat nekik és mit várhat el tőlük az értelmiségi vagy a társadalmi vezető réteg? Kosztolányi a regény közepén, a híres *piskóta-fejezetben*, Moviszter doktorral, az orvossal mondatja ki válaszát, amit a rendező, Szabó K. István kellő figyelemmel épít be a darabba. Nincs emberiség, csak az egyén létezik, és nincs más válasz és attitűd, csak az irgalom. Irgalom a másik emberrel szemben, azzal, akivel nap-mint-nap vagy más körülmények között találkozunk. Kosztolányi óta erre azóta sincs jobb vagy pontosabb válasz!

Vizynének álmában megjelennek volt cselédei, szomszédai és barátai cselédei, ők alkotnak egyfajta görög kórust. A cselédek kórusa valóban dalol, amolyan cselédstílusban kornyikálnának, kinagyítják a hangulatokat és érzelmeket, vagy épp tovább lendítik a történetet. A fekete falú konyhában, nagy fekete lábosok és fazekak között fekete ruháikban és vastag fekete harisnyákban, mintha a tudattalan egy sötét bugyrából törnének

elő. Mikor Annának jelennek meg a lelkiismeret és a fájdalom szószólói.

A darab utolsó negyedében Szabó K. István újlag hangsúlyozza, Moviszter és Vizyné párbeszédében a megértés és irgalom szükségességét. De Vizyné képtelen erre: sem bölcsessége, sem embersége nincs hozzá. Komfortzónán belül marad, tehetetlenségében elindítja a lelki zsarolást, a kizsigerelést, semmibevevést.

A gyilkosság, nem jelenik meg a színpadon. Mintha ok és okozat egybemosódna. Vizek ünnepséget rendeznek, mindenki bekötött szemmel szórakozik, ünnepel, iszik és keringőzik. Piros a punci, a felhőtlen szórakozás szimbóluma, és piros a vér, a belépő házigazdák elegáns selyemruháin. Mégis ugyanúgy tartják a protokollt, a hivatali jókedvet, együtt táncolnak a vendégekkel, nem érezve, nem látva a halálos sebeket. Mindenki süket és vak a szemük előtt kibontakozó tragédiával szemben Talán egész társadalmunk ezt a haláltáncot járja, önmaga tengelye körül forog mindenki, mint a zárójelentben. Kis- vagy nagyemberek, akik vélt és a hamis problémákat mások jóléte árán vagy a másik emberi mivoltának tekintetbevétele nélkül kívánnak megoldani. Háború nélkül is tudunk elég sérülést okozni egymásnak.

A tánc végén Vizyné földre rogy, és újra halljuk a temetési imát. Rekviem mindannyiunk lelkéért, akik tudattalanul vagy tudatosan asszisztálunk ehhez az egészhez. Bár azt már kevesen tudják, csak az irgalmasoknak jár az irgalom.

¹ Idézet a darabból

Fesztiválnapló a Kollokviumról

A Nemzetiségi Színházi Kollokvium állandó színhelye Gyergyószentmiklós. Az idén a Figura Stúdió Színház felújítása miatt Csíkszeredában és Székelyudvarhelyen is játszottak előadásokat. A Kollokvium egybegyűjti a magyar, a német, a zsidó és roma előadásokat, összképet kínálva a Romániában működő nemzeti kisebbségek színházművészetéről. Hozzájuk csatlakoznak egy-két előadással más külföldi magyar közösségek társulatai.

Első helyszín: Gyergyószentmiklós

Izgalmas volt a három helyszínes megoldás, mert több nyüzsgést, több utazást jelentett, a változás és változatosság lehetőségét kínálva. Nézőként pedig fontosnak tartom, hogy különböző kultúrák színházi produkcióit láthatom rövid idő alatt, egyetlen fesztiválon. Örültem, hogy a seregszemlét az egyetlen hazai roma társulat, a bukaresti Giuvlipen előadása nyitotta. Friss és minden ízében bátor a *Trauma kink* című előadás. Show formában beszél olyan fontos, ám színházban ritkán tárgyalt témáról, mint a szexualitás, az ehhez kapcsolódó tabuk és traumák. Szépelgést és finomkodást mellőzve vetette fel a fizikai kontaktus megteremtésének szabályait, az áldozat és erőszak fogalmát, újragondolva a társadalmi diskurzusban tévesen használt formulákat. A produkció önreflexív, túpontosan megfogalmazott mondatokkal operált „lecture performance” jelleggel mutatott be különböző szexuális mintázatokat, amelyek a társadalom számára deviánsnak minősülnek. Hozzá tartozik ehhez az erőszaktevő és áldozat viszonya is, a kategóriák pontos jelentése.

Hasonlóan zavarbaejtő az Újvidéki Színház *Antigoné – Be szép dolog puhára esni* című produkciója. Romano Nikolić rendező erőteljes formai megoldásai inkább patetikusnak hatottak. Izgalmas volt megfigyelni a nézők reakcióit is, hiszen a szélsőséges rendezői gesztusokat sokan megrendítőnek, mások komikusnak találták. Én azért éreztem magam kényelmetlenül, mert nem tudtam elkülöníteni az előadáson belüli szándékolt és a szándékoltalan komikumot. Nem vagyok biztos benne, hogy az előadás Gyergyószentmiklóson közönségére talált. Generációm képviselőiből viszont sokan egyetértének velem abban,

hogy befogadhatatlan az előadás, amely pátoszba forduló líraisággal szól olyan mély traumákról, mint a háború. A rosszul szerkesztett szöveg okozhatta feloldhatatlan monotóniáját, a rengeteg monológgal, a kevés és rosszul megírt párbeszéd. Azonban izgalmas képi elemeket tartalmaz, melyek szimbolikája érdekes konnotációkat indított el bennem az eredeti művel kapcsolatban: a föld és a halott viszonya, az ókori szkené pedig új asszociációkat kapott a díszlet ponyvájának lehullása után, mikor megmutatkozott a mögötte lévő esetlegesség, s valami szomorú üresség.

Gyergyóban a színházzá varázsolt Öntödében láttam a kolozsvári harmadéves színészhallgatók előadását, a *New Genesis*t. A Gemza Péter rendező segítségével összerakott fizikai színházi produkció ködös témája köthető a változás és a közösség kapcsolatához. A nem igazán erőteljes koncepció

Színház 51

MOLNÁR FLÓRA (1997, Kisvárd) a Marosvásárhelyi Művészeti Egyetem teatrológia szakos hallgatója. Az ELTE BTK-n végzett magyar szakon. Színházi kritikái az *F21.hu*-n, az *Art7.hu*-n, az *Előretolt Helyőrség*-ben, valamint a *Színház.net*-en jelentek meg. Verseit a *Prae* folyóirat, a *Negyed* folyóirat, a *Műút* és a *Látó* publikálta.

sokszor klisék zsákutcájába tévedt, azonban a kivitelezés pontos és látványos volt a hallgatók részéről. Gondolom, Gemzának és/vagy a csapatnak határozott elképzelései lehetnek férfiasságról és nőiességről, s ezeket a hagyományoknak megfelelően jelenítik meg. Összességében a koncepciójában nem túl ütős, ám kivitelezésében szépen megoldott előadás megmutatta a hallgatók tehetőségét.

A Tomcsa Sándor Színház *Leenane szépe* című produkciójában egyszerű, sárga díszlet, lecsupasztított látványvilág fogad. Beckett-i abszurditást idéző univerzumba csöppentünk, ahol anya és lánya fullasztó kapcsolatát kísérhettük figyelemmel. A szé-

A fesztivált a bukaresti Giuvlipen színház izgalmas és zavarba ejtő előadása, a Trauma kink nyitotta

kelyudvarhelyiek produkciója képes volt bevonni a közönséget. Sallangok nélküli rendezés és színészi játék jellemezte a Barabás Árpád által színpadra állított előadást. Semmi felesleges mozdulat, mondat, instrukció – a rendezés, a játék minden értelemben jól tömörített és remek színészi munka.

Az Aradi Kamaraszínház és a Szegedi Pince-színház közös produkciója, a Tapasztó Ernő által rendezett *Amadeus* rendkívül hosszúnak tűnt zsúfolt cselekményével és tömény vizuális világával. Élénk színek, teátrális smink és jelmez, fehér falakra irányított neonszínű fények: ezek az elemek jellemezték látványvilágát mindenféle stílusú maszkkal és parókával. Az *Amadeus* megragadt a vizuális eszközök felszínességén. Az előadáson belüli kapcsolatok sem voltak világosak, ahogy a történet vezetése sem. Motiváció nélküli és felesleges mozgások, kellékhasználatok ismétlődtek. A produkció csiszolatlan koncepciója három nagy tévedést tartalmaz: a zenei bejátszások összevisz-szasága és a végén becsúszó soul, az operarészletek zenei bakijai, a társulat színészeinek képességeit meghaladó énekbetétek. A dramaturgiai munka felszínessége, a rossz improvizáció, a vélhetőleg rosszul húzott, zűrzavaros szöveggönyv. Harmadrészt pedig a szemcsés, összemosódott jelek, a már-már értelmezhetetlen színpadi ellentmondások.

A vendéglátó Figura Stúdió Színház Albu István rendezte *Boldogtalanok*ja koncentráltabb

dramaturgiával (dramaturg: Keresztes Franciska) bíró előadás. Még bemutatása évében láttam Kisvárdán, majd tavaly Marosvásárhelyen. Füst Milán darabját és Albu István rendezését is férfiközpontúnak érzem: fiatal nőként nehezen tudok azonosulni ezzel a perspektívával, mert nem látom benne a női történeteket. Az előadásban egyszerű tények mutatják a hiányjeleket: például a férfikarakterek hosszú jelenetei, a betekintés a karakterek érzelmi világába, ezzel szemben a női karakterek klisékből építettek. Pozitív élményem volt azonban, hogy a korábbi előadásokhoz mérten sokat csiszolódott Húber (Moşu Norbert-László) és Dr. Beck (Dávid A. Péter) karaktere, a kapcsolatuk is érzékenyebben és finomabban ábrázoltnak tűnt a színészi alakítás kiforrottsága miatt. Most sokkal inkább rá tudtam kapcsolódni a két férfi történetére, mint Húber bármelyik heteroszexuális kapcsolatára és ebben (sajnos csak ebben) a kontextusban helyénvaló lehet a filmes forma is (a háttérben végig kivetítik a kamerával felvett jeleneteket). Vilmos és a doktor érzelmileg szoros viszonya izgalmas kettős tükörből szemlélve, hiszen a két karakter kétféleképp éli meg kapcsolatát: van egy intimitásuk, amit csak maguk között élnek meg, és van egy tartózkodó baráti viszonyuk, amit a külvilág felé mutatnak. Így egy közeliben mutatott érintés kaphat pluszjelentést a színpadon. A vetítés koncepciójától való idegenkedésem abból fakad, hogy ezen kívül nem látok jelentést mögötte, csak a jó látványötlet szintjén marad.

Második helyszín: Szekelyudvarhely

A Kollokvium második helyszíne Szekelyudvarhely, ahol a Temesvári Állami Német Színház előadása, a *Leonce és Léna* volt az első. Niky Woltz rendezése tökéletesen illeszkedett a Tomcsa Sándor Színház terébe. A produkciót korábban Temesváron láttam, most mérföldekkel jobban sikerült. Nyilván ez szubjektív megfigyelés, mégis meglepetés volt pergő ritmusa, a látvány alakulása a térben. Nem arra gondolok, hogy Helmut Stürmer díszlete változott volna, inkább arra, hogy ebben a térben mennyire másként hatott vizualitása. A látványvilág meghatározó: hatalmas, fehér kocka hátul fallal, vetítéssel, olykor még egy leereszkedő fallal, amelynek ablakában megjelenhet a hercegnő, és mivel a jelmezek nagyon színesek, jó tett a látvány letisztultsága. A vetítéseket nem mindig találtam odaillőnek (különböző festők művei jelentek meg), a versrészletek pedig feleslegesek.

Niky Woltz rendezésében sokféle vizuális és hangi elem keveredik. Részben a múlt századeleji kabaré világából merített, sőt commedia dell'arte benyomásaim is voltak. Összességében a látvány és a nagyívű színészi játék, illetve a mozgalmasság sokat segített az értelmezésben és a figyelmem fenntartásában.

Szintén a Tomcsa Sándor Színház termében a Temesvári Csiky Gergely Állami Magyar Színház játszott. Kokan Mladenović, Aristophanész *Madarak* című vígjátéka nyomán írt és rendezett fekete humorú komédiát egy utópisztikus társadalom létrejöttéről és szétbomlásáról. Dinamikus, pergős és zsúfolt előadást láttam, amelyben az egész társulat szerepet kapott. Igaz, nehezen volt követhető, mert – bár az angol feliratozást el-elcsíptem –, az akusztika annyira rossz volt, hogy nem lehetett érteni a tömör szöveget. Ez sokszor a cselekmény megértésének a rovására is ment. Az előadásnak azokat a részeit szerettem, amelyek abszurdba hajlottak. Jancsó Előd és Bandi András Zsolt kettősei voltak a leginkább letisztultak és befogadhatóak. Jó koncentrációval és kiváló dinamikával dolgoztak a színpadon, még a Jancsó által kezdeményezett provokatív interakciók is jól sikerültek. A fiatal színész nagyon szerepére talált, könnyed humorával és energikus frissességével nagy hatást gyakorolt a közönségre. Működtek a tömegjelenetek is, a társulat összeszokott, együttműködni képes csapat benyomását keltette.

A szebeni Radu Stanca Nemzeti Színház *Cselédek* című előadása, Horváth Hunor rendezése az

addig látottaktól eltérő formavilágú. A *Trauma Kink*-en kívül ez dolgozott számomra izgalmas kísérleti elemekkel, s bár formavilága nem elsősorban újszerű, mégis merész volt, hiteles, és nem finomkodó. A *Cselédek* után nem olyan érzéssel hagytam el a termet, hogy a rendező zsebében ott maradt volna valami, amit nem adott át nekünk, vagy amit nem mert kimondani. Érzékenyen és bátran jelenítette meg az alárendeltség, a kötődés, a magány, az elfojtás problémáit. Relevánsan és hitelesen gondolkodott társadalmunk olyan aktuális kérdéseiről, mint a nők szerepe, a cselekvőképesség, az alkalmazotti kiszolgáltatottság. Az én értelmezésemben Horváth rendezése a kirekesztettség elemi tapasztalatát helyezte középpontba, a bújtatott elnyomás és kítaszítottság mechanikáját jelenítette meg, minden elemében azt sugallta, hogy a kiszolgáltatottság nem állapot, hanem sors: a magánszféra megsemmisülése, nevetségessé válás, rejtőzködési kényszer és megmásíthatatlan nyomor. Ezek a gondolatok fejeződtek ki zsigeri hatásossággal a színpadon, ráadásul kimagasló színészi alakításoknak lehettünk tanúi. A szatmárnémeti Harag György Társulat *Kasimir és Karoline* előadása Botos Bálint rendezésében zavarbaejtő, nehezen befogadható volt számomra, mert a kivitelezés és a koncepció is kevésbé megmunkáltak, hiányosnak, töredékesnek tűnt. Az a véleményem (más előadásra is alapozva a megfigyelésemet), hogy a színészek egy része remekül zenél, többen viszont nem rendelkeznek erős zenei készségekkel. Az előadás látványvilága sem volt meggyőző, bár a *Cselédek* színpadképét is tervező Golicza Előd munkáját láthattuk ismét. Valószínűleg a produkció utaztatása is problematikus volt, Szatmárnémetiben az előadás egész másképp hathatott vizuálisan.

A vendéjáték jellegén kívül az lehetett a gond, hogy a színészvezetés valahol félresiklott. Kasimir (Szabó János Szilárd) és Karoline (Keresztes Ágnes) között nem igazán volt kémia, nem alakítottak hiteles szerelmespárt, a lány karaktere kifejezetten lapos volt és megakadt az egyszerű naiva szintjén. Nem tudok igazán meggyőző színészi pillanatokot felsorolni, ami nélkül sajnos nem lehet erős előadást produkálni.

Harmadik helyszín: Csíkszereda

Első nap Radu Afrim *Napraforgóját* láttuk, amit Pass Andrea drámája alapján állított színpadra a sepsiszentgyörgyi Tamási Áron Színházal. Afrim rendezői stílusa a *Napraforgót* is meghatározza: a visszatérő karakterek, a forma- és látványvilág szürrealitása, a jellegzetes színészveze-

tés. Korábbi előadásaihoz képest ez lírai, talán a *Nyugalom* költőiségét közelíti meg. Jól elkülöníthetők a rendező megírt irodalmi vagy színházi szöveg alapján készült előadásai azokról, amelyeket Afrim az adott társulat improvizációi alapján, illetve saját ötleteiből kiindulva alkot. A *Napraforgó* történetvezetése lineáris és viszonylag koherens maradt, ám a dramaturgiai tömörítés nem sikerült tökéletesen. Így néhány pillanatában nem tudtam eldönteni, merre tart a történet, sokszor inkább vontatottnak éreztem, erőteljesebb húzást igényelt volna a darab. Nem tudom, Dálnoky Réka rendezőasszisztens mennyit dolgozott a rendezővel a szövegen, de munkája hozzájárulhatott ahhoz, hogy a történetiség medrében maradjon az előadás. S még ennek ellenére is rengeteg olyan elem került a produkcióba, amely kevésbé érdekes. A komikus karakterek voltak jobban a szövegbe ágyazva, akik oldották a feszültséget. Összességében megindító, hatásos és jól megszerkesztett előadás a sepsiszentgyörgyieké, több kiváló alakítást is láthattunk.

A Bukaresti Állami Zsidó Színház teljesen más stílusú előadása minden várakozásomat alulmúlta. A *Rúth könyve* egy művészileg nem túl igényes, a holokauszt témáját csak felszínesen és hiteltelenül érintő előadás, ráadásul mérhetetlenül vontatott. Maradjunk ennyiben.

54

A *Csókos asszony lovagjai* a szabadkai Kosztolányi Dezső Színház produkciója. Az Urbán András rendezte előadásnak már a műfajmegjelölése is különleges: szindikális operettgála. Ez, akár csak több általam látott szabadkai előadás, a néző provokálására, a groteszk humorra, a dinamikus színpadi jelenlétre alapoz. Kicselezi a közönséget, hisz operettműsorral kecsegtet, hogy aztán kimozdítsa a befogadót komfortzónájából. Urbán nem az értelmezést nyújtó színház egyhangúságának a híve, ez a produkció is a néző szellemi aktivitását követeli. A *Csókos asszony lovagjai* egy történeti ívre (a színészek lázadására) felfűzött jelenetekből összeálló operett parafrázis. A színházi abúzus mechanizmusát próbálja hamis realitást mímelve taglalni, és kifigurázza az operett műfaját, hiszen alapvetően operabetétek átdolgozásával dolgozik. Dramaturgiailag jól szerkesztett, az elidegenítő, durva nyelvi elemek is helyükön vannak, a vulgaritás szinte zeneiséget kap. Poénok, gag-ek, karikatúrák halmaza jelenik meg jó arányban és adagolásban, energikus színészi játékkal. A társulat tagjai kiválóan énekelnek és táncolnak: olyan érzésem volt, bármelyikük elmerhetne operettet játszani, ha akarna.

A produkció egyik történeti eleme a színházon belüli zaklatás, ami eleve kényes téma. Az, hogy a rendező ezt (is) szarkasztikus környezetbe helyezi, kérdéseket hagyhat a nézőben az előadás társadalmi állásfoglalásával kapcsolatban. A záró jelenetben több olyan táblát mutatnak fel a színészek, amelyek egyértelműen ironikusak. Közöttük volt a „Le a független színházakkal” feliratú, valamint egy, a színházon belüli abúzus ellen kiálló szöveg. Ebben az esetben kicsit zavarba jövök az

Jelenet a Radu Afrim rendezte sepsiszentgyörgyi Napraforgóból

előadás üzenetét tekintve, mert persze jóhiszeműen lehet azt mondani, hogy a produkció kiáll az emberséges színházi munkakörülmények mellett, de végeredményben a magyarországi és romániai színházi közegekben gyakorta előforduló abúzuson gúnyolódik. (Szerbiai viszonyokról nem tudok nyilatkozni). A morális, etikai kérdések végig ingoványos talajon mozognak, vitathatóan kezeli az erkölcsi dilemmákat, de talán ez szüli az előadás feszültségét, nem provokatív nyelvezete, vagy a szexuális tartalom. Lehet, ennek is köszönhető, hogy jól működő komédia jött létre.

A nagyváradi Szigligeti Színház *Én, a féreg* című előadásának rendkívüli látványvilága az első percekben megfogott, s kivételes hangsúlyt kapott a nézők bevonása. Kárpáti Péter darabja arra épít, hogy a Kafka elbeszélésében megjelenő férget, – százlábú rovar – a közönség testesíti meg. Mindenki egyes szám második személyben kapja a sértéseket, a rosszallásokat, s bár a nézők közt ül a Gregor Samsa-t játszó színész (Tötös Ádám) is, megrázó lehet a féreglét, a másság, a kirekesztettség saját bőrünkön való megélése. Kovács D. Dániel rendező szépen kezeli e sokkoló helyzetet: a civilek, bár megszólítják őket, és időnként fizikailag is bevonják a játékba, kivételes esetektől eltekintve, mégsem traumatizálódnak ettől. Ennek oka valószínűleg a zseniális humor és a pontos időzítések. Tötös megérintő alakítása, a társulat színészeinek hiteles játéka, a nézői reakciókra való érzékenysége fenntartja a befogadó figyelmét és puhítja a megszólított kellemetlenségérzetét. A produkció pontos dramaturgiai érzékkel kezeli a kabaréhangulatú jelenetek kitartását, a színészi improvizációk arányát. A színészvezetés pontos, a karakterek egytől-egyig követhetőek. Ki kell emelnem a jelmeztervező (Bajkó Blanka Alíz) és a sound designer (Hodu Péter) munkáját is. Ritkán látok olyan előadást, amely ennyire minden elemében pontos és működőképes lenne, térspecifikussága és vendégjáték mivolta ellenére is.

Negyedik helyszín: újra Gyergyószentmiklós

Visszatérve Gyergyószentmiklóstra, az M Studio *Are we human or are we dancers?* (*Emberek vagyunk vagy táncosok?*) című előadása következett. A sepsiszentgyörgyi társulat alkotása fizikai és prózai színház határán mozog, témája a tánc, a performer és magánember viszonya. Fő erénye a táncosok természetes jelenléte. A címből ítélve épp ilyen koncepcióra számítottam: a táncos/performer testtapasztalatának megélése miatt érdekes, és az általunk kevésbé átlátott világba kapha-

Meghökkenítő és izgalmas a sepsiszentgyörgyi román társulat *La ronde* című előadása

tunk betekintést. Azt is vártam, hogy megmutatja a művész civil és színházi életének kapcsolódását, azt, hogy a színpad mennyiben formálja át a személyiséget. Ez utóbbi kevésbé jelenik meg. Nyilvánvaló, hogy a *Are we human or are we dancers?* a táncszínház demokratizálásának irányába tekint, de Ioana Marchidan koreográfus koncepciója nem kellőképpen kimunkált, olyan izgalmasnak ígérkező elemek maradtak levegőben, mint a rajzok, vagy a különböző témájú, nem mindig jól szerkesztett személyes szövegek, a közönséggel való interakció. Sokszor úgy éreztem, a releváns kérdésfelvetések mellett közhelyes asszociációk jelennek meg, például az előadás vége felé elkészülő padlórajzok esetében. Furcsa, hogy míg a koreográfia folyamatosan a tömeg–egyén ellentétre összpontosít, az előadás egésze nem bontja ki kellőképpen ezt a témát. Egységesebb lett volna, ha asszociációs szempontból a szövegek szorosabb együttműködésben léteztek volna a látvánnyal és a koreográfiára nagyobb hangsúly kerül, akár technikai szempontból is.

Az Andrei Mureșanu Színház előadása, az Eugen Jebeleanu rendezte *La Ronde* meghökkenítő, katartikus színházi élményt nyújthat a kellő nyitottsággal rendelkező nézők számára. Izgalmas és merész, jó színészi alakításokkal, pontosan eltalált színpadi váltásokkal és átgondolt rendezői koncepcióval. A *La Ronde* olyan értelemben provokatív, hogy a szexualitás sokszínűségét járja körül. Ritkán látni kelet-európai színpadokon csókot azonos nemű párok között, vagy szexuális segédesszközt. Sem a szerző (Yann Verburgh írta a darabot Arthur Schnitzler *A szerelem órája* című műve nyomán), sem a rendező nem kezeli általánosan vagy didaktikusan a témát. Izgalmas emberi történeteket látunk művészi szinten megvalósult jele-

Keresztes Attila
vásárhelyi
rendezése,
A nép ellensége
erőteljesen
bevonzza a nézőt

Fotó: Bereczky Sándor

netekben. Jebeleanu elkerülte a közönségesse válás zsákutcáját: pontosan adagolt minden olyan elemet, ami szokatlan lehet a nézőnek, és mindig tudja, hol elég a provokációból. A *La Ronde* azért is tud ennyire jól működni, mert egyszerre marad safe place közönség és színész számára, s teremt meg a színész-néző közötti intimitást.

A Váróterem Projekt *Alkésztisz* előadása ehhez képest szűkebb, fizikailag közelebbi térben játszódott, ám kevésbé volt érzékelhető az átvitt értelemben vett közelség. Visky Andrej rendezésének alap gondolata *Alkésztisz* és Admétosz kiüresedett, kényszeredett kapcsolata, a feleség halálvágya. Úgy vélem, Euripidész darabjának ez a rendhagyó értelmezése kegyetlen őszinteséggel beszél női elnyomatottságról, de szélsőségesége és a történet árnyalásának hiánya miatt kevésbé hiteles. Az *Alkésztisz* tézisének tekintve lehetne feminista, de a karakterek egydimenziós mivolta miatt didaktikussá válik. Félresiklani látszott a színészvezetés: sajnos a formaiságon kívül nem sok érzékenységet fedeztem fel a karakterek ábrázolásában. Kivétel Pál Emőke alakítása, aki szemmel láthatóan karaktert épít, a valóban erős színészi jelenlét megérintő alakítássá formálódik. Azonban az élő és gondolkodó *Alkésztisz* műanyagbábok között ragad egy kaotikus világban.

A Kollokviumot *A nép ellensége* zárta. Olyan előadásról van szó, amiről órákon át vitatkoztunk a YourLivingRoom udvarán. Keresztes Attila vásárhelyi rendezése ugyanis kőszínházi keretek közé zárt fórumszínházi kísérlet, a közösség és egyén szembenállása, a korrupció, a demokrácia, a hatalom igazságtalanságának témakörében. Nehéz belekötni a rendezői koncepcióba, ha az előadás ennyire olajozottan működik (kiemelem Henn János remek improvizációs készségét). A rendező Ibsen darabját a résztvevői színház for-

mai keretei közé helyezi, azonban a néző bevonása mégsem valós interakció, hisz nem tud valóságosan változtatni a darab menetén. Értelmezés kérdése, hogy ez az előadás erőssége vagy hiányossága, ugyanis minden determinált és csak a meghatározott improvizációs kereteken belül működik, emiatt (a látvány erre ráerősít) a produkció egészében is valamelyest sterilnek tűnik. Ugyanakkor *A nép ellensége* sok indulatot szülhet a befogadóban, mert hiábavalónak érzi interakcióját. (Az előadás végén szavazunk a főszereplő sorsáról, de a szavazást meghamisítják és a hatalom érdekei érvényesülnek). Ez izgalmas módja annak, hogy érzelmileg bevonják a közönséget, más kérdés, hogy kialakul-e párbeszéd, egyáltalán akarja-e az előadás, hogy kialakuljon. Nagyon fontos a színész jelenléte, hogy megteremtse a közeget a nézői részvételhez, működjön az előadás történetisége. A legemberibb, leginkább elgondolkodtató karakterek az újságírók (Galló Ernő, Bartha László Zsolt), nekik a legdrámaibb a helyzetük, amiatt is, mert ezek a szerepek színészileg a legkidogozottabbak. Kevésbé kidolgozott az egyetlen női karakter lélektana: Katrine (Moldován Orsolya) megmarad a felszínes háziasszonyi szerepben. Sokszor nem értettem a feleség motivációit, nem jelennek meg a női szempontok. Az előadás számos megválaszolatlan kérdést hagy maga után, azonban ezt inkább pozitívumnak tekintem. A produkció hatásos, nem hétköznapi és összességében erőteljesen bevonja a nézőt.

Így ért véget a XIV. Nemzetiségi Színházi Kollokvium. A szervezés minden tekintetben megállta a helyét, közönségbarát, szakmailag gördülékenyen működő fesztiválon vettem részt. Az előadások sokszínűek voltak, így aki rövid idő alatt szeretne mintát venni a multikulturális romániai színházi életből, annak ajánlom a két év múlva ismét esedékes, tizenötödik Kollokviumot.

Huszár vircsaft

Kritika a *Hadik* című filmről

Őszintén bevallom, nem vártam Ezektől, hogy meg merik mutatni, hős nép a magyar, nagy nemzet vagyunk – hangzik el a mondat a professzor szájából a *Gyula vitéz télen-nyáron* című filmszatírásban. Bácskai Lauró István már 1976-ban egy olyan korhangulatra építette fel filmjét (és abban egy fiktív történelmi sorozatot), amelyben ez a kérdés nagyon is relevánsnak hangozhatott, még ha ebben a magyar történelmet feldolgozó filmes alkotásokra való igény karikírozva is volt. Persze, a *Gyula vitéz...* arról is szól, hogy a kádári politikai kurzus “tartalomgyártói” hogyan is óvatoskodnak a történelmi áthallások miatt. Illetve arról is, hogy egy jól sikerült népszerű történelmi sorozatnak milyen hatásai lehetnek a jelen társadalmára nézve.

Ha már kitekintünk a Kádár-korra: a Magyar Televízió gyártói igenis foglalkoztak két emberlőn túli történelmi tárgyú feldolgozásokkal. Ezek kapcsán talán Zsurzs Éva neve csenghet a legismertőbben. A *koppányi aga testamentuma* vagy *A törökfejes kopja* még most is a nosztalgia-tévécstartornák repertoárdarabja. Ugyanígy a Zsurzs nevéhez köthető sorozatok is a hősteremtés hosszabb lélegzetvételű munkái: ilyen *A fekete város*, de készített ő még több részes feldolgozást, például a *Zrínyit*. Mondhatni, a Magyar Televízió lefektette az alapokat. *A Tenkes kapitánya*, a *Rózsa Sándor* több évtizeden át alapműnek számított az ismétléseknek (is) köszönhetően. Az érdekesség az, hogy erre a hagyományra a streaming tartalomgyártás idejében újra építenének. Éppen a *Hadik* forgatókönyvírója, Kis-Szabó Márk jegyzi az egyik ilyen, ebből sorozat is készült *Aranybulla* címen, vagy éppen a hetekben mutatták be az Erdély történelmét feldolgozó *Tündérkert* is, Móricz Zsigmond regénye nyomán, bizonyítván, hogy töretlen a gyártók igénye a történelmi feldolgozásokat illetően.

De mi a helyzet a magyar filmiparnak a mozi-forgalmazás számára készült alkotásaival? Hogyan jelentek meg a XX. század előtti történelmi hős-szerepek a filmvásznon az államszocialista időkben? Rákosiék politikai kurzusa például saját propagandájának megfelelően mutatta be a Petőfi-jelenséget, illetve a 1848-as forradalmi eseményeket és a szabadságharcot. Elég annyi, hogy Avram Iancu szabadcsapatai például a magyarok oldalára állnak az Illyés Gyula által írt és a Ranódy

nevével fémjelzett *Föltámadott a tenger* című, 1953-as filmben. Jancsó parabolája, a *Szegénylegények* 1966-ban már a formai újszerűségén túl épp a hatalommal való szembehelyezkedése miatt volt fontos. Az '56-os forradalom leverése után tíz évvel Hernády Gyula forgatókönyve alapján Jancsó egy 1848/49-es forradalom és szabadságharc utáni környezetet teremtve emlékeztette a közönséget a kádári hatalom megtorló intézkedéseire. De említhetném Sára Sándor *80 huszárját* is, 1978-ból, ahol a Csoórral közösen jegyzett forgatókönyv többek között a huszár hősiességnek úgy állít emléket, igencsak naturális képi világot teremtve, hogy igazából deherolizálja is egyben a huszár-képet. A heroizmust, ami egybeolvadt a magyar huszár képével. Amit a televízióknak is köszönhetően leginkább Várkonyi Jókai-feldolgozása, *A kőszívű ember fiai* teremtett meg a Jancsó-filmmel egyidőben.

Film 57

BERETVÁS GÁBOR kritikus Debrecenben szerzett diplomát mint filozófus-esztéta. Több felsőoktatási intézmény óraadó tanára vagy vendégoktatója. Kolozsváron él.

Fontos, hogy a huszár-figurák leginkább a 1848/49-es eseményekhez kötődnek a magyar játékfilmekben. Mint ahogy az is érdekes, hogy a magyar animáció milyen huszár-képeket fest. Két mesészerű huszár-ábrázolás példának okáért részint rokonítható a lentebb elemzett *Hadik*-féle huszár-képpel. Ilyen a Petőfi Sándor 1844-es elbeszélő költeményéből készült Jankovics Marcell-film, a *János vitéz*, mely az első egész estés animációs mozifilm volt, amely a huszár-élet szépségeit is propagálta. Ez 1973-ban, a munka ünnepén, május elsején került be a magyarországi mozik forgalmazásba. Az államszocialista berendezkedésben szimbolikus dátum, jelzem.

A másik animációs példa szintén irodalmi alapokon nyugszik. Garay János 1843-as *Obsitosa* a Petőfi-művet egy évvel előzte meg – ez volt Richly Zsolt *Háry János* című alkotásának alapja,

amely 1983-ban készült a Magyar Televízió számára. Ez a munka Kodály miatt is fontos – így a huszárképhez nagyban hozzátartozik az is, hogy énekelve halljuk a mottóként szolgáló mondatot: „Hej, élet, be gyöngy élet, ennél sem szebb lehet, csak az jöjjön katonának, aki ilyet szeret.” Mert Kodály daljátékának ezen része nem csak a magyarországi ének-zene oktatás anyagaként került be a tágan értelmezett folklórba, hanem a televízióban számos alkalommal ismételt rajzjátékfilm betétdalaként is emlékezetessé vált.

Mind a *Háry János*, mind a *János vitéz* olyan huszár-értelmezésből építkeznek, mely az 1840-es éveken átszítva fest meg egy huszárképet, mese-elemekkel tarkítva, ami már csak azért is érdekes, mert Szikora János *Hadikja* tulajdonképpen részint szintén ebből építkeznek. „Igaz történet alapján” – állítja a film elején megjelenő felirat, ami úgy is értelmezhető, hogy ha nem is lódít a sztori, de azért fantáziadús elemekkel van tarkítva. Illetve a felirat egyben azt is jelenti, hogy Hadik András története remek filmananyag lehetőségét rejti.

Szikoráék erre a vázra is építkeznek. A magyar királyság területén, Csallóközben született nemesi család sarja magas rangú katonatisztté lesz, aki beveszi és megsarcolja Berlint is, mi több, és ez már a történelmi személyt körülvevő legendárium része, még berlini kesztyűket is hoz uralkodója, a porosz Frigyeszel háborúban álló Mária Terézia számára. Mesés felemelkedés-történet legendás elemekkel.

Ezek szerint a címszereplő karakter akár olyan filmet is elbírna, amely az európai moziforgalmazásba is bekerülhetne. Illetve talán részletesebb kibontást, egy több részes sorozatot is megérne Hadik története. Ne feledjük, az államszocializmus koprodukciós tévésorozatai között voltak már életrajzi jellegű történelmi sorozatok, amelyek a tágabb, európai forgalmazásba is bekerültek. Gondoljunk a *Sándor Mátyásra* vagy a *Benyovszky Móric* életét feldolgozó *Vivát, Benyovszky!*-ra. A *Hadik*ban is rejlenének ilyen lehetőségek. Illetve a *Hadik*ot meg lehetett volna úgy is csinálni, hogy az amerikai piacot is elérje. Vannak mérföldkönek számító ikonikus alkotások, *A rettenthetetlen* vagy a *Gladiátor* mondjuk ilyen. Sőt, a történelmi filmben rejlő potenciált kiaknázzák napjainkban is. Ridley Scott újabb rendezése, a *Napóleon* mostanság debütál éppen.

Hadik figuráját azonban nem emelik nemzetközi porondra az alkotók, sajna. Kár, mert tényleg

megvolna a figurában szinte minden. Remélem, legközelebb eszükbe jut. Mondjuk, ha az erdélyi Alvinczi József kerül sorra. Hiszen ő is, akárcsak Hadik András (Andreas Reichsgraf Hadik von Futak), a legfelsőbb köri vezetője. Hadik a Habsburg birodalom első számú katonai vezetője, földbirtokos, politikus, a madéfalvi vérengzés után Erdély katonai főparancsnoka, majd Galícia kormányzója, bizonyos értelemben a galíciai zsidók jótevője, ha lehet hinni a történelmi háttérelmezéseknek, és még bőven sorolhatnám az életrajzi sajátosságokat. Szirtesék azonban nem ezt emelik ki, hanem általa a magyar huszár-eszmény kidomborítására koncentrálnak. Ezzel sajnos nem kiterjesztik, hanem inkább lokálisra teszik a tágabb ívű, többet megbíró élettörténetet.

A filmben megvan számos fontos panel, mind a folklórból táplálkozó magyar filmművészet huszárképéből. A magyar huszár-jelenségből a magyar lesz inkább aláhúzva, pedig ez a sajátos könnyűlovas hadnem már önmagában érdekes lehetne. Hadik, Trill Zsolt megformálásában, szerény, de mégis, ha kell, kevélyen határozott vezéralak, illeszkedik a Mécs Károly által megfogalmazott Baradlay Richárd-féle huszárképhez. Szép próbálkozás, hogy Szirtesék igyekeznek árnyalni a karaktert azzal, hogy nem csak a csatatéren, a haditanácsban vagy az uralkodó köreiből, hanem otthoni környezetben is megmutatják, mint visszavonult veteránt, aki majd persze újra lóra kap a hívó szóra.

Kiemelendő: annak ellenére, hogy Hadik fiai szintén szép karriert futottak be, a huszártisztelet inkább lányos apaként ábrázolják a filmesek. Lesz ezáltal egy történelemlecke- és egy mára is utaló egyenjogúság-vetülete a filmnek. Egyrészt az alkotók kiemelik, hogy a Pragmatica Sanctio elfogatása utáni korban játszódó történetnek a női ágon való örökösödés az egyik alappillére. Másrészt ez belevetül a Hadik-figura lányával való kapcsolatába, igaz, csak gesztusszerűen. Legalábbis az alkotók a mához szólnak, és megpendítik, a huszár-sors nem kivételesen fiú/férfi-történet. „Apa! Lányok is lehetnek huszárok?” – kérdezi a sarj. Mire Hadik csak felnevet, és lőni tanítja a lánygyermeket. Igaz, ez a jelenet ágyaz meg annak is, hogy a puska nem a huszár fegyvere. Annak a kard való, meg a ló, persze.

A lovas bravúr és a kaszkadőr-mutatvány egyébiránt nem is annyira Trill Zsolt, mint inkább a Gvadányit alakító Molnár Áron reszortja lesz a filmben. (Persze, neki is van dublőre.) A Petőfi, de inkább Balassi alakját is megidéző tüzes lelkű

költő, szoknyabolond és egyben vitéz kardforgató karakter nem csak a huszárvircsaft, hanem a humor forrása is egyben. Ennek is van előképe a magyar filmművészetben. A *Rákóczi hadnagya* Fekete Miskája például hasonlóan tréfás karakter. Nem véletlenül tett szert Zenthe Ferenc országos népszerűsége Bán Frigyes 1954-ben bemutatott filmjében.

Az utolsó csatájába vágó tapasztalt katona is bevett figura a hasonló filmes ábrázolásokban. A hősi halál toposza sokszor a hősábrázolások része. A Szalma Tamás által vászonra vitt Babochay Farkas figurája így tesz hozzá a hősies huszár képéhez egy újabb réteget. A huszárfurfang, a hősi halál, illetve a harcban edzett férfi bölcsessége mind a karakter része. Szalma pedig tud élni a figurában lévő lehetőségekkel azzal együtt is, hogy a film műfaja miatt a szerep a sztereotipizáltság csapdáját rejti magában.

Az öreg huszárnak is van előképe a magyar irodalomban és filmben. Páger Antal önfeláldozó Öreg Pálja mutat hasonlóságot a Szalma által megformált Babochayval, de megidéződik egy kissé a mókázó tisztiszolgát hozó Derzsi János figurájában is. Illetve van némi idézet-faktora annak is, hogy Szirtesék a 80 feletti Tordy Gézára osztják Károlyi tábornok szerepét. Ugye, Tordy

sem először hord magyar filmben zsinóros mentét. Jelenetében ő is felel némileg a pattogós, virtuskodó katonahumorért.

Érdekes módon a humort Szirtesék kissé eltávolító módon használják a huszárokkal együtt tartó, de nem magyar szereplők bemutatásakor. A szász gyalogosok tulajdonképpen fehér uniformisok tömege, akik *A Tenkes kapitányának* császári katonáira emlékeztetnek. Pipogyák és pökhendiek. Ez igazából a Riedl ezredest alakító Szabó Győző jeleneteinél erős. De Reviczky Gábor Thun mestere is hasonló köntösbe van öltöztetve, bár ő inkább a jószándékú, habókos, piromán tüzér hadmérnök szerepében bolondozik a játékidő második felében.

A komolyság képét László Zsolt porosz katonatisztje ölti magára. A Von Bockot alakító színész játéka igazából rendben is lenne, ha Szirtesék nem rajzolnák túlságosan klisésre a figuráját. Az egykori hadakozás okán az arcán egy kardvágás stigmáját viselő negatív szereplő toposza kissé elcsépelet megoldás. Érdekes módon ez nem áll a másik fontos negatív karakterre. Annak ellenére sem, hogy a gyáva katonatiszt, aki intrikáival igyekszik a cselekményt előre vinni, hasonlóképpen elhasznált elem. Azonban Lábodi Ádámra alig lehet ráismerni alakítása közben. A megszokott szakáll nélkül

(amit például a *Tündérbertben* visel) az arca megsegíti abban, hogy besimulóvá és puhává válva idomuljon figurájához. Játékát az teszi érdekessé, hogy míg mindenki egy kicsit ráerősít saját karakterére, ő ellenkezőleg, szinte láthatatlannak hat ebben az intrikus-szerepben.

Azt mindenképpen meg kell említeni, hogy a női karakterek, legyenek azok királynők, császárnők vagy akár kantinosnők, nincsenek túlgondolva a filmben. A Hadik feleségét, Francit játszó Julia Jakubowska szinte csak egy hosszabb elkomorodásig kapott szerepet. A Mária Teréziát alakító Horváth Lilié már nagyobb feladat volt, de nem hagy túlságosan maradandó nyomot. Holott Mária Teréziaként meg kell küzdenie az udvar belső köreivel és a trónjára törő Friggyessel. Ennek precízebb kibontása talán kaphatott volna nagyobb hangsúlyt a filmben. Mint ahogy Bordán Lili Erzsébeté is egy szösszenetnyi alkudozás, incselkedés, majd egy zokonyvétel erejéig volt hitelesítve. Ez utóbbi kettőt feleslegesnek éreztem.

Férfi film ez a javából, ha mondhatunk ilyet. A svungját pedig leginkább a Dyga Zsombor által megrendezett akciójelenetek adták meg. Jelzem, itt is inkább heroizáló cél lehetett kitűzve, mert bár látunk néha komolyabb harci sérüléseket, de azok akár nyugodtan megmaradhattak volna a vágószoba titkáinak. Szintén a heroizáltság képét erősíti az is, hogy a jelmezek általában makulátlanak, ami engem zavart, mert ha átvág a huszár a fél kontinensen, legyen már egy kissé maszatos. Illetve, ha beugrik a vizesárokba, nem bánom azt

sem, ha csöpög belőle egy pettyet a szutyok, mert így sajnos kap egy kis Hány Jánosos gellert az ábrázolásmód. Még akkor is, ha a Berlinbe ért Hadik kezét egy kicsit be is fogta valami pipamocskok.

Győri Márk operatőr munkája tetszett, mind a külsők, mind a belsők igényességet árultak, még ha néhol giccsbe hajlóak is a képek. A zenéért felelős Gulya Gergely már kevésbé győzött meg, mert nem éreztem, hogy a zene hangulatfokozása eredeti ötletekkel lett volna megtűzdelve, holott az fontos lenne, pláne egy ilyen zászlóshajónak szánt műfaji filmben.

Szikora filmje minden hibája ellenére egy nézhető film, főleg, ha a *Gyula vitéz...*-ben megfogalmazott mondatra érkezett válasz első fecskéjének tekintem. Ha a nemzeti hősök teremtése a cél, akkor a *Hadik* minden gyermekbetegsége ellenére élvezhető, biztosan meg fog érni a tévében néhány ismétlést is, ahogy a megosztó platformok is jegyzik majd.

A hősteremtés egyébként folytatódik, hiszen a *Hadik* forgatókönyvét író Kis-Szabó Márk jegyzi – Rákay Philippel és Sente Vajkkal közösen – a Lóth Balázs által rendezett *Most vagy soha* című, a márciusi ifjakról szóló forgatókönyvet. Az ebből készült film rekordbűdzsés, már csak ezért is megelőzte a híre. Elhamarkodott lenne most többet mondani ezzel kapcsolatban. A *Hídember* és a *Kincsem* is megszenvedte ezt. Egyelőre annyit jelzem, hogy a film teasere bárki számára elérhető a neten.

Nagyvárad kulturális közelmúltjának egyik legfontosabb epizódja volt 1971 őszén a Kortárs Színpad 71 színjátszó együttes megalakulása. Két évtizeden át egyszerre volt értékteremtő és közösségépítő, tehetségek több nemzedékének kinevelője, emlékezetes előadások teremtője. Ötven évvel a megalakulás, s harminc évvel a megszűnést követően jelent meg a Kortárs 50 című emlékkönyv Hajdu Géza, az együttes alapító és Szűcs László szerkesztésében. A műben sikerült összefűjteni szinte minden, a Kortárs történetével összefüggő szöveget és fotót, valamennyi bemutató adatával együtt.

„Sok fiatalal próbáltam megismertetni az alkotás gyönyörűségét, a szavak hatalmát, siker élményét. Az együttjátszás öröme! A legboldogabb akkor voltam, ha láttam a fiatal lelkek kitárulkozását... Tagadhatatlan, hogy én is sokat kaptam tőlük, főleg fiatalos szellemet, rugalmasságot.” (Hajdu Géza)

A 322 oldalas, több száz fotót tartalmazó könyv megrendelhető a holnap2015@gmail.com címen.

Kőrössi P. József

Nekrologizálok. Három

Békés Pál

(1956 Budapest – 2010 Budapest)
„A mese ott van, ahol mi vagyunk.”

Békéspali, békés pali

Csak verset nem írt. Vannak magunkkal hurcolt regényei és hurcolós gyermekregényei. Beülünk a kocsiba, hátul három gyerek, ki tudja honnan hová. Éppen utazunk, jó, ha velünk van a dobozban Békéspalika; novellái, drámái és hangjátékai. Írt publicisztikában is kortörténetecskét, és azt állította *Bélyeggyűjtemény* című könyvének „fülén” (vagy hátlapján), hogy azt a történetet, ami nem fér rá egy bélyeg hátuljára, nem is érdemes megírni.

Megjelent egy egészen különleges könyve, a *Csikágó*, amit *gangregény*-nek nevezett, ami nem csak a tökéletes műfaji meghatározása miatt különleges, hanem mert a történetei gangosan különlegesek. Van egy novellája, amit beépített, a *Tejportestvérek*. Úgy éreztem, nem ott van vége, ahol vége van. Rákérdeztem. 1956-ban született, márciusban, szinte ugyanazon a napon, mint a szomszédgyerek, akkor, amikor minden szülőanya teje elapadt. Csikágó kellős közepén, lent a pincében októberben, novemberben, valahogy mégis sikerült svéd tejport szerezni, így lettek ők ketten ezerkilencszázötvenhat őszen tejportestvérek. Az egyik család annak rendje és módja szerint kivándorolt, a másik annak rendje és módja szerint nem. A két fiú levelezésbe kezd, nyelvtanulás, nyelvápolás. Érettségi után a nyarat együtt tölthetik. Itt van vége a megírt történetnek. Kérdem tőle, miért? Azért, mondja, mert azt a másikat, a tejportestvéreket annak a nyárnak az elején, Bali szigete mellett, nyaralás közben, megették a cápák. Író ilyet nem ír, író volt, ő sem merte megírni.

Ötvennégy évet élt, „Megújította a gyermeki-rodalom nyelvét.” „Lehozta, visszahozta oda, ahol mindig is helye volt, lett, lehetett volna.” „Nem csak a műveivel (*A Kétkézes varázsló, Félőlény*) tette ezt, hanem azzal a – merjük leírni – hittel, amivel a gyermeki-rodalmat a soha felnőni nem tudó szülők felé közvetítette, a maga természetességével.” Hozzáteszem: a gyermekmesét, amiről tudjuk, hogy sohasem csak az, a soha nem akaró,

nem képes szülőkhöz vitte el. Tudatosan. És: „Volt az ő Csikágójában egy gangregény.”

A küzdelem és a szeretet vele halt meg? Vele is, biztosan.

Tamás Gáspár Miklós

(1948 Kolozsvár – 2023 Budapest)

A tanítványok bevonulnak a terembe.

Fiatalnak nevezhető öregedő írók ülnek az *Igaz Szó* székhelyének tanácstermében. Gazsi fel-szólal. Nem szólalhatott volna, de ő fel. Arról, hogy vannak – ott, a teremben is – bástyán belüliek és bástyán kívüliek. Talán nem nevezett meg senkit, természetesen, de azt ma is tudni lehet, hogy ő volt a legmagabiztosabb bástyán kívüli. Ő mindenkor bástyán kívülinek mondhatta és láttathat-

Előhívás

KÖRÖSSI P. JÓZSEF költő, könyvkiadó (Nagyvárad, 1953),
a Nógrád megyei Márkházán él.

ta magát. Ki más tehetett arról, hogy így – úgy – alakult, mint ő maga? Bástyán kívül van ma, halála után is. De kik voltak azon a sok-sok bástyán belül? Kik? Azok, akik tudták, hogy a bástyát kell védeni, a bástyát védeni kell. Belülről. Meddig is? Közöttük ma is ugyanazok a jóra való emberek, de mégiscsak bástyán belül, ahova csak az engedhető, aki beengedhető. Hogyan is?

„...’77 elején. Bretter György, a kolozsvári egyetem filozófiatanára volt az Ady-kör meghívottja, biztosan Ara-Kovács Attila akciójaként. A váradi közönség abban a kitüntetésben részesülhetett, hogy szemtől-szembe találkozhatott a hírneves professzorral, aki nem egyedül érkezett, hanem magával hozta Kolozsvárról négy vagy öt tanítványát, fiatal filozófus kollégáját is (...) Jól emlékszem ma is a teátrális pillanatokra, amikor a Mester és a tanítványok bevonultak a terembe. A fiatal titánok, valamennyien tömött szakállal ékesen emlékeze-

tem szerint, közöttük a primus inter pares, TGM, leírhatatlanul kifinomult jelenség, akit hírneve már réges-rég megelőzött. Az este folyamán az ifjú filozófusok olümposzi magasságokból szóltak az egybegyűltekhöz a bölcsék kövének titkos letéteményeseiként. (...) Abszolút lenyűgözőek voltak, nem vitás!” (Gyalai István, Nagyvárad-Bécs)

Amikor azt mondom, hogy a hetvenes években az alkotva tűrő értelmiségiek rettegtek Romániában Gázsitól, a nyolcvanas években pedig a „magyari magyarok”, a rendszer hivatásos és hazafias elkötelezettségű, lázadva szolgáló seggnyalói, akkor keveset mondok. Felkészültebb, cáfolhatatlanul ríposztózó, a vitát nála jobban élvező ember akkor már rajta kívül nem élt (Lukács Györgyről mondta Eörsi: úgy senki sem élvezte a vitát, mint ő, Lukács). Felkészült pártközponos és még műveltnek is mondható védelmező-védekező alapállású bástyaépítők és vívókáderek, akiket az Írószövetség rendezvényeire többek között azért rendeltek ki, hogy Gázsit megcáfolják, megcáfalgassák – mert megfélemezésére nem gondolhattak – ugyancsak rettegtek tőle, olyan védhetetlenül villantott oda villanyos kardjával. Lézerpenge volt az már akkor is.

Mitől rettegtek még, mitől rettegett jóra és rosszra való mindenki (is!)? A poenjaitól, amelyek mindig, mindenhol, mindenkor várható hevesességgel törtek fel és ültek is. Kószált egy gonoszkás gondolat is akkoriban erről: egy kedves, vitriolba beáztatott poen kedvéért egy országot is... De barátot soha (dehogynem!). Megszurkálgatott.

Szabad-e árulkodni? Előfordult, hogy nyomorgott, villanyt, telefonszámszámlát, fűtést nem tudott fizetni. Összedobták ezekre a pénzt, amikor éppen nem vendégprofesszor volt az USA-ban. Mert akik összedobták, azok számára is össze kellett (volna) dobnia valakiknek. A kétezres évek elején! Nemfizetés miatt számtalanszor volt kikapcsolva a telefonja.

A kétezres évek elején utcán futottunk össze, kéziratot kértem tőle, kiadó voltam vagy mi. Időpont megbeszélve, Nádor utca, megyek. Átvezetett az egyik szobába. Újságok – *Népszabadság*, *Népszava*, *ÉS* – folyóiratok (régi *Mozgó Világ*, talán *Valóság* és vidékről is hasonló, ma már többnyire nem szeretem lapok) halmaza a földön, mint amiket egyszer már ki (is) dobtak. Benne az évtized legjobb, legélesebb, legokosabb, még mindig lázadó, lazító publicisztikái. Ezekből válogathatsz, mondta. Nem válogattam. Azokból még sokáig nem lett könyv. Egy se.

Megtönni Gázsiz zsebét nem lehetett, nem is lett volna érdemes: nem érdekelte. Na és sohasem gyűjtött, félre is csak a gondolatait, na meg az eszméit rakosgatta. Egyre jobban érezni fogjuk – érezni fogjuk? – nem hiába.

Érzelmek? Igen. Kolozsvárszerelem. Alig pár nappal halála előtt, akkor, amikor már hetek óta állandó jelenlétű ápolóra szorult – Kolozsvárra utazott. Azt a várost is szeretni tudta, amelyik már rég nem volt az övé...

Pál József. A regényolvasó

(1950 Cered – 2011 Salgótarján)

Amikor megismertem csaknem mindent tudott, annál is többet, mint amit tudni illett egy valamire való irodalmárnak (hogy értelmiségiről ne beszéljek) a határon belül és kívül teremtett (aktuális) irodalomról. Amiről nem tudott, az nagy valószínűséggel nem volt, vagy nem volt aktuális, és csak később (körünkben) vált azzá, vagy nem kellett tudni róla.

Jókedvűen menetelve anekdotázott az irodalomban, és anekdotázva menetelt már akkor is – belőle kifelé.

A tudatlan ember, mint én voltam és maradtam hozzá képest máig, a tudatlan ember, amikor Pál Jóska megállíthatatlanul és gátlástalanul jött a (könyv)címekkel, nevekkkel, pontos dátumokkal, szóval a tudatlan ember, még ma is azt hiszi: akkor, azzal a sok tudással csak viccel.

Egyetlen prózakönyvét – *Szalmakomiszár* a címe – Laczkó Pál írta, 1981-ben jelent meg, Földi Péter illusztrációival.

Közben bement a Parlamentbe. Nem ez az életműve. Az ő maga, holott bekerülhetett volna mások életművébe is: regényolvasó.

Boldogabbá tette a gyűjtés, a tudás halmozása, a tudás bekebelezése, a *készülődésnek* az élme nye, mint az írás (gyakorlása). Megbocsájtható a megbocsájthatatlan?

A *Regényolvasó* fiatal hőse mindent elkövet azért, hogy olvashasson, az olvasás háborítatlan feltételeit szülei hagyatékának, örökségének (ház, kert, gazdaság) eladásából teremti meg. A végki merülésig olvas. Beleőrül az olvasásba, még nem beteg, és nem tudja, hogy az lesz. A keretnovella hőse arra ébred, hogy fehérköpenyes ápolók veszik körül, és olthatatlan olvasási vágy tör rá.

*

Alakja, profilja volt a kisvidéki professzionális (irodalmi) szervezőnek. Sorsszerűen teljesült be az élete: agyonütötték az utcán, szürkületben, vagy máskor, Salgótarjánban. Semmi nem volt nála, és azt el is vették tőle. A kórházban hajléktalanként kezelték. Mondanom sem kell, mit élt át, ha még életben volt. Napokig senki, a családja sem tudott róla. Három nap után hirtelen több dokument is szembejött, mindene, ami azelőtt nem volt neki, ami nem volt nála, egyszerre csak lett. Még táskája is lett megint, fémesen zörgő értékekkel. Cucilista jelvények, kitüntetések, amiket ajándékba kapott egy havertől aznap, hogy eladja. Elédegélt volna belőle. Négy sörre biztosan juthatott volna, pedig boros volt. Páljósának vége. Mentőt azok hívtak, akik fejbe verték, aztán eltűntek.

Pap mondta, hogy nem szenvedett, katolikus, ő csak tudja, mert, hogy helyette, Páljóska helyett egyszer már megszenvedett valaki.

Sírja mellett mondták: a kicsi kisvárosban most már nincs kivel beszélgetni napi és klasszikus olvasmányokról, versről, könyvekről, filmről, és az ezekhez hasonló „értelmetlen” dolgokról. Nincs már ott az a másik, aki napirenden tudott maradni a történésekkel. Nincsenek dolgok a dolgokról.

Temetésére kivonult a város polgármesterrasszonyostul, de a korábbi képviselőt, Páljósát, aki Antal József alatt egy megyét szolgált, sem a város, sem a megyéje ezen az egyetlen napon sem tekintette „saját halottjának”.

Az utóbbi években többször előfordult – ő panaszkolta –, hogy a madzagos telefonszámláját sem tudta kifizetni (mobilja nem volt), ha hívnám is, nincs mit felvennie.

Szörnyű történet, ne szoktassuk magunkat hozzá!

Darkó István

(1954 Kolozsvár – 1982 Nagyvárad)

A szerelem *önromboló folyamat, pusztítani kell az írmagját is!* – ezt mondta.

Nincs olyan ember, akinek ne lenne önromboló szenvedélye. Mindnyájan önrombolók is vagyunk. A piás ember, meg a narkós, de nem csak ő, hanem a józan, a józanul gondolkodó, meg az is, aki egyáltalán gondolkodik.

Az önpusztítás, meg az önrombolás, két különböző dolog, még akkor is, ha mind a kettő

valamiféle önépítés is ugyanakkor. Darkó, színművész úr Nagyváradon egy volt azok közül, akik megkülönböztették magukat az önpusztítóktól, és önkényesen, ha ki nem mondva is, de megélve, az önrombolók kasztjába sorolta, inkább sodorta magát. Nap mint nap. Egy volt közülünk.

Egyik este is ültünk a színház melletti Pannonia, Darkó s a mi időnkben már Transilvania (Transzi) étteremben, miközben sok sört ittunk. Klasszikus Monarchiabeli étterem, velencei tükörrel, elegáns vendégekkel, a színészek, festőművészek itt „vacsoráztak”, ittak előadás után. A festők, amikor Safi úr, a főpincér hozta ki a sört – hitelre. Ha már több hete nem jöttek a váltóért, Safi főpincér – alacsony, kopasz, köpcös ember – civilben jelent meg a műtermekben, majd válogatott. Többnyire nem a falról akasztotta le a képet, hanem a bútorok mögött, és más helyszíneken a „házigaléria” nem titkos zugaiban keresgélt, onnan választott többnyire befejezetlen műveket.

Az egyik kisebb asztalánál ültünk azon az estén, akkor talán már hosszú ideje némán, egymásra bambulva, hisz fiatalok voltunk. Safi főpincér hozta a söröket. Darkó egyszer csak felugrott az asztalra: „Zsidók vagyunk! Zsidók vagyunk! Mindnyájan zsidók vagyunk!” – kiáltotta Safi úr legnagyobb ámulatára. Majd, miután tapsot nem kapott, visszaült a székébe, és megivott még néhány korsó sört, némán.

Safival, aki ekkor már nem pincér, és ebből kifolyólag, ha úriember is, már nem úr, Pesten találkoztam ismét. Meghívott a lakására, hátha tudok neki segíteni, hogy a még megmaradt festményeket, a nem mindig a nevére dedikált könyveit eladhassa.

*

Legnagyobb szerepét Darkó a Mrožek-féle Tangóban játszotta a lengyel származású Alexandru Kolpaci rendezésében Nagyváradon (1979), Bányai Irén, Csoma Judit, Kakassy Ágnes, Miske László, Szabó Lajos, Técsey Sándor mellett volt Artúr.

Könyvet is írt: *Ki meri állítani magabiztosan, hogy az író, pláne, ha színész, úriember. En biztosan nem!* – Most már ezt is mondta. Aztán belefelladt a Dacia strand tenyérnyi vizébe Nagyváradon egy füledt nyári nap délelőttjén. Előtte lehet, hogy infarktusa volt.

Piás az, aki rendszeresen iszik, alkoholista az, aki egyáltalán nem.

